

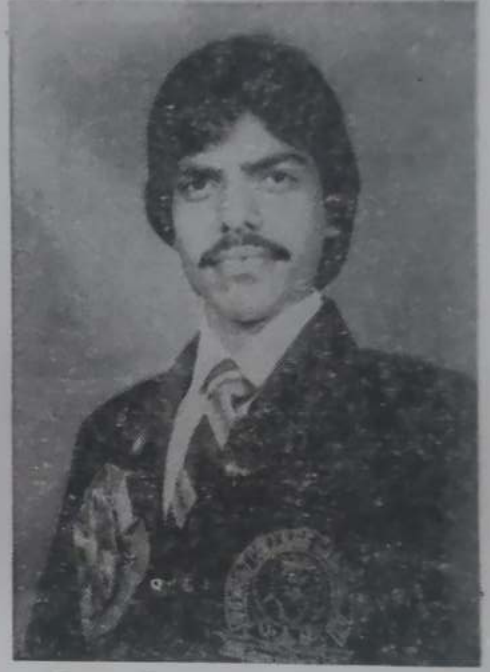
੧੧੮੭

1865

धनंजय देसाई
जनरल सेक्रेटरी

जाविद खलीफ
विद्यापीठ प्रतिनिधी

क. सविता कुलकर्णी
सिनिअर एल्. आर.

क. सीमा मजती
सिनिअर एल्. आर.

राजेन्द्र कुलकर्णी
ज्युनिअर जी. एस्.

कु. सुजाता धुडमाचे
ज्युनिअर एल्. आर.

क. शामला सामाट
ज्युनिअर एल्. आर.

विद्यार्थी
नेतृत्व

शिवराज

शिवराज, ८७

संपादन समिती

● अध्यक्ष

मा. प्राचार्य डी. व्ही. तोगळे

● प्रमुख संपादक

प्रा. सुधीर चिं. जोशी

● सदस्य

प्रा. अनिल गवळी
.. आर. के. देशपांडे
.. व्ही. बी. सकटे
.. वाय. पी. कोले
.. कु. एम. डी. कोकाटे

● विभागीय संपादक

प्रा. के. आर. पाटील (हिंदी)
.. एन. आर. सावंत (इंग्रजी)

● मॅगेझिन सेक्रेटरी

डी. बी. देसाई
(वाणिज्य भाग १)
बी. एस. कडुकर
(कला भाग ३)

● मुखपृष्ठ

सागर नाडगौडे
(तृतीय वर्ष, वाणिज्य)

● मुद्रण

व्ही प्रिंटिंग प्रेस, कोल्हापूर

● छायाचित्र रचना

विनोद चव्हाण

● गव्हर्निंग कौन्सिल - १९८५ ते १९८८

मा. खासदार बाळासाहेब माने
मा. वाय. आर. मोहिते
मा. डी. एस. कदम
मा. व्ही. सी. देसाई
मा. आमदार श्रीपतराव शिंदे
मा. धोडीराम पताडे
मा. वसंतराव डोणकर
मा. प्राचार्य डी. व्ही. तोगळे
मा. प्रा. के. बी. केसरकर
मा. प्रा. ए. एस्. नाळे
मा. बी. एस. मोहिते

अध्यक्ष
उपाध्यक्ष
सदस्य
सदस्य
सदस्य
सदस्य
सदस्य
सेक्रेटरी
प्राध्यापक प्रतिनिधी
प्राध्यापक प्रतिनिधी
शिक्षकेतर कर्मचारी

● कायम निमंत्रित

मा. डॉ. जी. पी. सावंत
मा. तुकाराम पावले
मा. वसंतराव देसाई

मा. रामभाऊ शिवणे
मा. प्रा. मानसिंगराव जगताप
मा. बाबा अडकूरकर

● जाहिरात विभाग

प्रा. एम. आर. धनगर (प्रमुख)
प्रा. एम. बी. पाटील
जी. एस. (सिनिअर/ज्युनिअर)
एल. आर. (सिनिअर/ज्युनिअर)

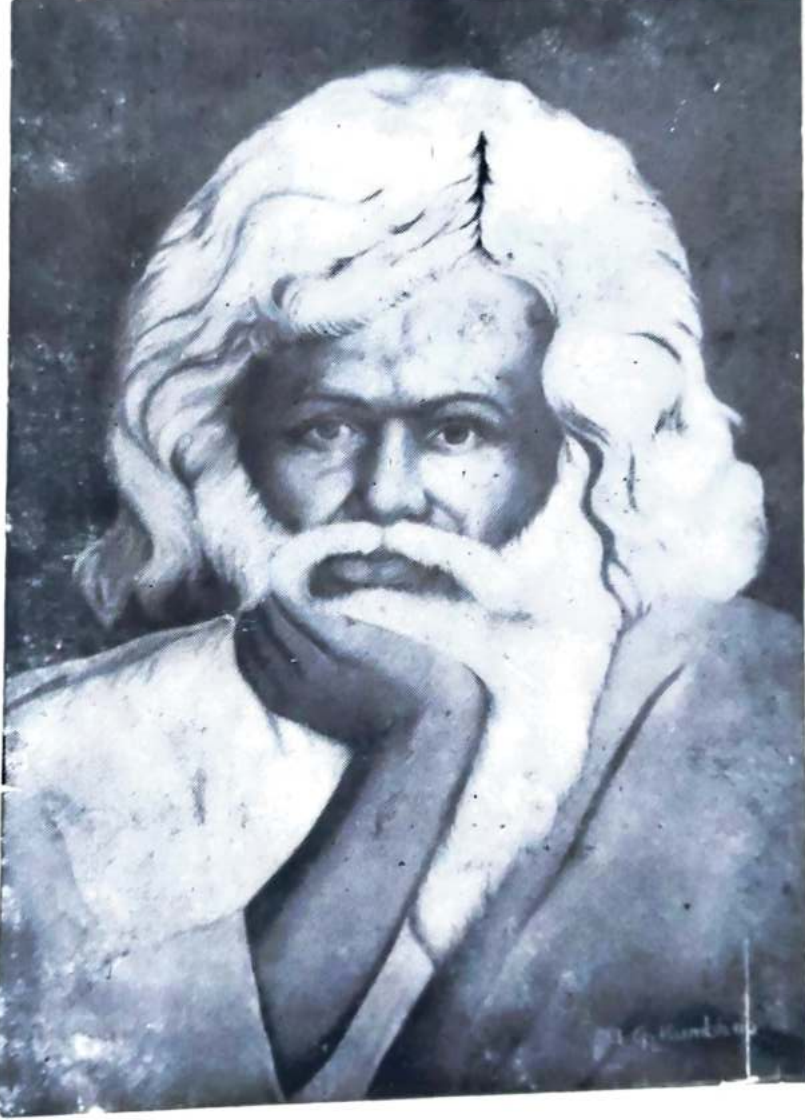
प्रा. आर. के. देशपांडे
.. के. एम. सावेकर
यु. आर.
सर्व वर्गप्रतिनिधी

● इमारत बांधकाम समिती

मा. डी. एस. कदम
मा. प्राचार्य डी. व्ही. तोगळे
के. जी. पाटील
शंकरराव बा. चव्हाण
रामभाऊ चव्हाण
डे. इंजिनियर बी. अन्ड सो. मड.
प्रतिनिधी फॅन्सी डिझाईन, कोल्हा.
पी. एस. मोहिते

अध्यक्ष
सेक्रेटरी
सदस्य
सदस्य
सदस्य
सदस्य
सदस्य
अर्कोटंट

रफूती आणि प्रेरणा

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे

संस्थापक - अध्यक्ष

मा. खासदार बाळासाहेब माने

उपाध्यक्ष

मा. डी. एस्. कदम

प्राचार्य

मा. डॉ. डी. व्ही. तोगले

मनोगत

'शिवराज ८७' साठी मनोगत लिहिण्याच्या या प्रसंगी गेल्या तीन वर्षांचा काळ भरामर डोळ्यांसमोरून सरकत आहे.

शिवराज महाविद्यालयाचा प्राचार्य म्हणून आणि एक प्राध्यापक म्हणून विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने उपयुक्त ठरतील अशा अनेक योजना आखल्या गेल्या आणि त्या प्राध्यापक सहकाऱ्यांच्या सहकार्याने, विद्यार्थ्यांच्या प्रतिसादाने मूर्तरूपातही आल्या. माझ्या प्राचार्य पदाच्या या तीन वर्षात चालू वर्ष हे अनेक दृष्टीने सस्मरणीय ठरले आहे.

१९८६-८७ च्या या शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयास सकेश्वर साखर कारखान्याकडून एक लाख रुपयांची देणगी मिळाली. या देणगीच्या रूपाने संस्थेने नव्या इमारतीचे पाहिलेले स्वप्न पुरे होण्याच्या दृष्टीने फार मोठा हातभार लागला आहे. प्राध्यापक-प्राध्यापक, प्राध्यापक-विद्यार्थी यांच्यात काही वैचारिक देवाण घेवाण व्हावी; प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांची दृष्टी आपल्या अभ्यास विषयापलिकडेही अफाट पसरलेल्या ज्ञान प्रांताकडे जावी, त्यांच्या साहित्य, संस्कृती, विज्ञान आणि सामाजिक जबाबदारीच्या जाणिवा समृद्ध व्हाव्यात यासाठी यावर्षापासूनच 'परिसंवाद समिती' ची स्थापना करण्यात आली आहे. या समितीतर्फे वर्षभरात समाधानकारक काम झाले आहे. 'मद्यपान एक सामाजिक समस्या' आणि 'Life and Literature' हे दोन परिसंवाद अत्यंत उत्त्नेखनीय असे झाले.

१९८६-८७ या शैक्षणिक वर्षात 'शिवराज' कथा/कविता स्पर्धा प्रथमच आयोजित करण्यात आली, वरिष्ठ महाविद्यालय व कनिष्ठ महाविद्यालय अशा दोन विभागात; मराठी, हिंदी, इंग्रजी अशा तीनही भाषेतील कथा/कविता या स्पर्धेसाठी मागविण्यात आल्या होत्या एकंदर ३६ प्रशस्तीपत्रके असणारी ही भव्य कथा/कविता स्पर्धा महाविद्यालयीन पातळीवर एकमेव असावी. या स्पर्धेस विद्यार्थ्यांचा भरघोस प्रतिसाद मिळाला.

महाविद्यालयातर्फे वर्षभरात अनेक सांस्कृतिक आणि सामाजिक कार्यक्रम सादर केले जात असतानाच विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक गुणवत्तेकडेही डोळसपणे लक्ष देण्यात आले आहे. गतवर्षी पेक्षा चालू वर्षी विद्यापीठीय परीक्षेत प्रथम वर्गात उत्तीर्ण होणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या ५०% ने वाढली आहे. आमच्या महाविद्यालयात दर १५ विद्यार्थ्यांच्यामध्ये एक विद्यार्थी प्रथम वग मिळवितो, तर दर २० विद्यार्थ्यांमध्ये एक विद्यार्थी विशेष गुणवत्तेसह उत्तीर्ण होतो. अभ्यासू आणि कर्तव्यदक्ष प्राध्यापक वर्गाचे परिश्रम आणि संस्कारक्षम विद्यार्थी यांच्या सहयोगाने महाविद्यालयाची शैक्षणिक गुणवत्ता दिवसेंदिवस वाढतच आहे.

हे चालू वर्ष महाविद्यालयाच्या इतिहासात अविस्मरणीय ठरावे अशा दोन घटना घडल्या आहेत. पाहिली घटना म्हणजे, महाविद्यालयातील रसायन शास्त्र विभागाचे प्रमुख डॉ. पी. जी. मोरे हे मास्कोस्टेट युनिव्हर्सिटीच्या आमंत्रणावरून 'मेटल ऑर्गॅनिक केमिस्ट्रीतील अधिक संशोधनासाठी रशियास रवाना झाले. मास्को स्टेट युनिव्हर्सिटी ही सायन्स व टेक्नॉलॉजीच्या जगातील अत्यंत प्रगत अशी युनिव्हर्सिटी आहे. या ठिकाणी प्रवेश मिळण्याचा दुर्मीळ असा मान प्रा. डॉ. पी. जी. मोरे यांना लाभलेला हा मान, हा गौरव आमच्या महाविद्यालयास भूषणावह आहे.

दुसरी घटना म्हणजे, महाविद्यालयातील मराठी विभागातील ज्येष्ठ प्राध्यापक श्री. विठ्ठल बन्ने हे गडहिंगलजचे नगराध्यक्ष झाले! गेली दोन तपे दलित पीडित, देवदासी आणि भटक्या जमातींच्या उत्कर्षासाठी राबणारा मृदुमनस्क विचारवंत कार्यकर्ता नगरातील सर्वोच्च पदावर स्थानापन्न झाला आहे, ही घटनाही महाविद्यालयाच्या वैभवात भर घालणारी आहे.

कोणत्याही महाविद्यालयाचे वैभव हे त्या महाविद्यालयाची इमारत किती मजली आहे आहे आणि विद्यार्थीसंख्या किती आहे यावर जोखले जात नसते, तर तिथे गुणी विद्यार्थी आणि विद्यार्थी हितदक्ष प्राध्यापक किती आहेत यावर जोखले जाते. या दृष्टीने विचार करता वरील दोन घटना महाविद्यालयास अभिमानस्पद अशाच घडल्या आहेत.

निरोधी, निसर्गसंपन्न आणि अभ्यासू वातावरणात कामाचा ताण कितीही असला तरी एक प्रकारचे मानसिक समाधान मिळत असते याचा प्रत्यक्ष अनुभव मला गेल्यातीन वर्षात रातत्याने आला आहे. ही माझी आणि महाविद्यालयाची वाटचाल चालू असताना आमच्या शिक्षणसंस्थेचे अध्यक्ष मा. खासदार बाळासाहेब माने आणि दानशूर उपाध्यक्ष मा. कदमअण्णा यांचे बहुमुल्य मार्गदर्शन सतत लाभत आहे. उत्साही आणि कर्तव्यदक्ष प्राध्यापक वग, मुणी, हुशार, संवेदनक्षम असा विद्यार्थीवर्ग, कार्यतत्पर सेवकवर्ग यांच्या सहकार्याने महाविद्यालयाची शान आणि मान वाढविण्याचा माझा प्रयत्न फलरूप धारण करीत आहे.

हे लिहीत असताना महाविद्यालयाच्या जीवनावर आघात करण्याचा दोन दुःखद घटना नमद करणे माझे कर्तव्य आहे. या महाविद्यालय याचे एक संस्थापक सदस्य मा. डॉ. अनंतराव गुणे आणि या महाविद्यालयाचे पहिले प्राचार्य मा. अरविंद याळी यांचे नुकतेच दुःखद निधन झाले. महाविद्यालयाच्या उभारणीच्या कार्यात या दोन महनीय व्यक्तींचा वाटा फार मोलाचा होता. महाविद्यालयाच्यावतीने त्यांना आदरपूर्वक श्रद्धांजली अर्पण, 'शिवराज' च्या निमित्ताने लिहिते झालेल्या विद्यार्थ्यांचे अभिन्नंदन!

श्रद्धांजली

संस्थापक सदस्य
डॉ. अनंतराव गुणे

पहिले प्राचार्य
अरविंद याळगी

सरसेनापती पद्मविभूषण अरुणकुमार वैद्य
स्वातंत्र्ययोद्धी वीणा भौमिक-दास
जेष्ठ स्वातंत्र्यसैनिक आणि ख्यातनाम
हिंदी कवी सच्चिदानंद वात्सायन उर्फ 'अज्ञेय'

अभिनेत्री शिमता पाटील
समाजसेविका प्रा. मुमताज रहिमतपुरे
प्रख्यात शिक्षणतज्ज्ञ ग. श्री. खैर

विनोदी लेखक अ. वा. वर्टी
समीक्षक प्रा. स. शि. भावे
संगीत दिग्दर्शक जयदेव

संपादकीय

॥ श्री ॥

विद्यार्थ्यांनी अमाप उत्साहाने
दिलेले भरपूर साहित्य,
संपादन मंडळातील सहकाऱ्यांनी
माझ्यावर टाकलेला विश्वास,
जेष्ठ प्राध्यापकवर्गाने वेळोवेळी
केलेले मार्गदर्शन
प्रा. एम्. जी. धनगर यांच्या नेतृत्वाखाली
जाहिरात विभागाने केलेले कार्य,
महाविद्यालयाचे ग्रंथपाल
श्री. टी. ए. पाटील आणि त्यांचे सहकारी
यांनी वेळोवेळी पुरविलेले साहित्य,
कार्यालयीन अधीक्षक श्री. जयंत सवनीस
आणि माननीय प्राचार्य
डॉक्टर डी. व्ही. तोगले सर
यांनी वेळोवेळी दिलेले प्रोत्साहन
याचे मूर्तरूप म्हणजे
शिवराज वार्षिक, ८७ !

प्रा. सुधीर चिंतामण जोशी
प्रमुख संपादक

प्राध्यापकवर्ग

वि
शे
ष
गौ
र
व

प्रा. डॉ. पी. जी. मोरे
रसायनशास्त्र विभाग,
शिवराज महाविद्यालय,
गडहिंगलज

विज्ञान आणि तंत्रज्ञान या क्षेत्रांत जगामध्ये अग्रगण्य असलेल्या 'मॉस्को स्टेट युनिव्हर्सिटीच्या आमंत्रणावरून Metal Organic Chemistry तील अधिक संशोधनासाठी रशियास रवाना झाले. अभिनंदन!

प्रशासन विभाग

प्राध्यापक वर्ग

इंग्रजी विभाग

प्रा. डॉ. डी. व्ही. तोगले

प्रा. के. बी. केसरकर

.. एन्. आर. सावंत

.. सौ. एस्. ए. मुजुमदार

.. आर. बी. कांबळे

.. के. ए. सावेकर

मराठी विभाग

प्रा. बी. बी. देशमुख

प्रा. व्ही. एस्. बन्ने

.. सुधीर जोशी

.. व्ही. एम्. सुरंगे

.. अ. पी. गवळी

हिन्दी विभाग

प्रा. डॉ. एस्. जी. गोकारकर

.. के. आर. पाटील

.. एम्. बी. महाजन

अर्थशास्त्र विभाग

प्रा. एस्. टी. जाधव

प्रा. ए. ए. पवार

.. डी. आर. खटके

.. सौ. एस्. वायू कोले

समाजशास्त्र विभाग

प्रा. व्ही. एन्. गजेन्द्रगड

प्रा. के. व्ही. कुराडे

.. एम्. आर. धनगर

.. एम्. बी. पाटील

राज्यशास्त्र विभाग

.. पी. डी. सावंत

.. सी. ई. धुमाळ

मानसशास्त्र विभाग

प्रा. बी. के. सोरटे

.. व्ही. बी. सकटे

वाणिज्य विभाग

प्रा. सी. एम्. गवसणे

प्रा. एन्. डी. खिचडी

.. आर. बी. तेली

.. आर. एम्. हरगुडे

.. एम्. ए. बामणे

.. वाय. पी. कोले

.. एस्. बी. कडुकर

शारीरिक शिक्षण विभाग

प्रा. ए. एस्. नाळे

.. एस्. एस्. सावंत

रसायनशास्त्र विभाग

प्रा. टी. एन्. पाटील

प्रा. डॉ. पी. जी. मोरे

.. टी. एन्. पवार

.. बी. जे. देसाई

.. बी. बी. जमदाडे

.. पी. के. पवार

.. पी. एम्. भोईटे

.. कु. एस्. ए. पाटील

.. कु. के. एस्. जोशी

पदार्थ विज्ञान

प्रा. एस. ए. जोडगुद्री

प्रा. बी. डी. मुरगी

.. एम्. जी. पाटील

.. वी. एम्. कुलकर्णी

.. बी. डी. पाटील

संख्याशास्त्र

प्रा. डी. एम्. म्हेतर

.. आर. के. देशपांडे

गणित

.. डी. जी. वाठारे

.. एन्. एम्. गरूड

प्राणीशास्त्र

प्रा. कु. एम्. जी. कोकाटे

.. आर. एन्. कणसे

वनस्पतीशास्त्र

प्रा. ए. वायू कोतमीरे

.. डॉ. एस्. के. नेर्ली

जीवशास्त्र

प्रा. पी. टी. कट्टी

प्रशासन विभाग

कार्यालयीन अधीक्षक

श्री. जे. ए. सवनीस

ग्रंथपाल

श्री. टी. ए. पाटील

वरिष्ठ लिपिक आणि अकॉउंटंट

श्री. बी. एस्. मोहिते

लिपिक

श्री. व्ही. एम्. गवळी

सौ. पी. बी. सावंत

श्री. बी. डी. रेमडे

.. वाय. डी. पाटील

.. डी. एम्. मोरे

.. बी. एस. सावंत

प्रयोगशाळा मदतनीस

.. डी. जी. रेंदाळे

.. आर. बी. आयरनाईक

शिपाई

श्री. बी. आय. रामपुरे
(वरिष्ठ शिपाई)

.. एस्. एस. गवळी

.. पी. के. जाधव

लायब्ररी अटेन्डन्ट

श्री. के. जी. कदम

.. एम्. एच. देसाई

.. एन. एस. पवार

कु. आर. आर. पोतदार

श्री. एस. बी. मसाळे

.. डी. पी. काशीद

लॅबोरेटरी अटेन्डन्ट

श्री. पी. जी. पवार

.. बी. डी. मोरे

.. एस. बी. खोत

.. एस. डी. पाटील

.. टी. आर. देवडकर

.. व्ही. व्ही. कोंडसकर

.. एम्. जी. खोत

.. टी. बी. कांबळे

.. आर. के. वडर

प्राध्यापकवर्ग

वि
शे
ष
गौर
व

प्रा. डॉ. पी. जी. मोरे
रसायनशास्त्र विभाग,
शिवराज महाविद्यालय,
गडहिंगलज

विज्ञान आणि तंत्रज्ञान या क्षेत्रांत जगामध्ये अग्रगण्य असलेल्या 'मॉस्को स्टेट युनिव्हर्सिटी'च्या आमंत्रणावरून Metal Organic Chemistry तील अधिक संशोधनासाठी रशियास रवाना झाले. अभिनंदन!

प्रशासन विभाग

हार्दिक शुभेच्छा !

सूर्यकांत रेस्टॉरन्ट

नेसरी

उत्कृष्ट चहा - मिसळ स्पेशलिस्ट

प्रो. बाळू दवलू कोलेकर

हचकर मिसळसाठी

हॉटेल सह्याद्री

नेसरी

प्रो. नारायण रा. देसाई

मठपती क्लॉथ स्टोअर्स

नेसरी

प्रो. बी. डी. मठपती

सोना वॉच कंपनी

भारत वॉच कंपनी

नेसरी

येथे सर्व प्रकारची घड्याळे रिपेअर करून मिळतील

प्रो. इकबाल इस्माईल वाटंगी

नेसरीतील मसाले पान आणि मावा स्पेशलिस्ट

श्री. दत्त पान शॉप

नेसरी

प्रो. दत्तात्रय लक्ष्मण राजगोळे

दुग्ध व्यवसायातील एक प्रगतीशील संस्था-
श्री. भावेशवरी सह दूध व्यवसायिक संस्था मर्या.

सरोळी ता. आजरा

सेक्रेटरी

चेअरमन

मसनू नाना पाटील

गणपती रामचंद्र पाटील

जनता लाकूड उद्योग केंद्र

महागांव

सर्व प्रकारचे उत्तम फुर्तीचे तयार करून मिळेल
तसेच इमारतीचे लाकूड पॉलीश करून मिळेल

प्रो. शिवाजी नारायण लोहार

श्री दत्त सहकारी दूध व्यवसायिक संस्था

मर्यादित, बटकणंगले

चेअरमन

सेक्रेटरी

विठोबा आप्पा आंबूलकर

आण्णासो रा. पाटील

श्री राजहंस सहकारी दूध व्यावसायिक
संस्था मर्या.

लाकूडवाडी, ता. आजरा

चिटणीस

मभापती

बाबूराव धोंडीबा मोरे

रामचंद्र भिमा गिलबिजे

उत्तम शिलाईसाठी

ए वन टेल्स

जेन्टस् स्पेशलिस्ट, नेसरी

श्री. तुकाराम सुभाना दोरुगडे

गोकूळ हॉटेल, नेसरी

प्रो. श्री. गोविंद भाऊ कालेकर

आर्कषक कपड्यासाठी

विजय क्लॉथ स्टोअर्स

बटकणंगले ता. गर्डहंगलज

प्रो. महादेव गं. आरभावी

सचीन टुरिंग टॉकीज, उत्तूर

पेडणेकर अँड सन्स उत्तूर

ता. आजरा फोन - ४२

सोने, चांदीचे दागीने करून मिळतील

प्रो. बळीराम गोविंद पेडणेकर

मोहक आणि आकर्षक कपड्यांसाठी सुप्रसिद्ध

व विश्वासनीय नांव

बाँम्बे क्लॉथ स्टोअर्स

मेन रोड, उत्तूर

बी. एम. पोटे. (मुमेवाडीकर)

प्रपंच वस्तु भांडार

आमचेकडे जीवनावश्यक सर्व प्रकारच्या वस्तू मिळतील

प्रो. मुबीन, अनीस, अशगरसाहेब बागवान, उत्तूर

हॉटेल मिलन व महाकाली

टुरिंग टॉकीज, महागांव

प्रो. अखलाक एच. मुजावर

अंतरंग

शारदेचा कंठमणी	१
शापित	५
आजची स्त्री मुक्त आहे का ?	७
इंटरव्ह्यू	११
भारतीय समाज	१५
लग्न	१९
न संपणारी वाट	२५
फसवणूक	२७
आमाला हे बरं दिसत नाय !	३१
कविता	
४, ८, १०, १४, १६, १८, २४, २६, २८, ३०	

मराठी
विभाग

शब्दांना नसते दुःख
शब्दांना सुखही नसते
ते वाहतात जे ओझे
ते तुमचे माझे असते

कवी सुधीर मोघे

हार्दिक शुभेच्छा !

दी कुरीगळ संगोपन मत्तु उठ्नेय उत्पादक सहकारी संघ, संकेश्वर (कर्नाटक)

देशी विदेशी लोकरीचे आकर्षक पण टिकाऊ रज व घोंगडी, अत्यंत वाजवी दरात मिळतात
परिसरातील धनगरांना बकरी संगोपनासाठी अर्थ सहाय्य
देणारी एकमेव सहकारी संस्था, अवश्य भेट द्या !

सभासद-१५४ भाग मांडवल - ५५,५५० + ५५,४००

रिझर्व फंड-१७३६१ इमारत निधी ८६३५ इतर ५२०० खेळते

मांडवल - १३६४१५ घोंगडी उत्पादन १७२२६० विक्री १७८८००

विठ्ठल बिरसिद्धा जवेजाद
सेक्रेटरी

निगापाण्णा मायापाण्णा क्वळ्ळी

संचालक मंडळ

मायापा हाळपा हेगडे, इरापा रामापा करिगण, सुरापा सिदा कमती, मुंजापा निगापा माव्यागाळे
विठ्ठल बाळपा शिवानगोठ सिदा नांगापा दुडगे

विश्राम बेडेकर, जन्म १९०६ सालचा, बेडेकर मूळचे वऱ्हाडचे " मी माझ्या कल्पनेने मला

हवं त्या माध्यमात हव्या त्या तंत्राने आणि आणि विषयानुरूप भाषाशैलीत लिहिणार ' बेडेकराचे स्वतःच्या साहित्यनिर्मितीविषयीचे हे मत म्हटले तर त्यांची प्रतिज्ञाही होऊ शकते आणि बांधिलकीही उरू शकते.

बेडेकर हे एक अरसल जातीचे कलंदर कलावंत! त्यांना लिखाणाची आवड लहानपणा पासूनचीच. अमरावतीच्या किंगएडवर्ड कॉलेजमध्ये विद्यार्थी असताना त्यांनी कॉलेजतर्फे प्रसिद्ध होणाऱ्या मासिकामध्ये ' बाईच्या तोंडात बुवा ' हा विनोदी लेख लिहीला होता.

आज ८० वर्षांचे असलेले विश्राम बेडेकर नाटक, साहित्य, चित्रपट या क्षेत्रांत जवळजवळ पन्नास वर्षे प्रयत्नांची पत्ताका खांद्यावर घेऊन वावरत आहेत! या प्रदीर्घ काळात म्हणजे पन्नास वर्षांत त्यांनी फक्त ७ पुस्तकं लिहिली पण त्यांनी जे कांही लिहिलंते तोलामोलाचंच लिहिलं त्यांच प्रकाशित साहित्य फार थोडकं असलं तरी ते भावनेच्या ढवळण्यातून उत्पन्न झालेल असल्याने, समाजाच्या मनाला आणि बुद्धिला तळापासून ढवळून टाकणारं आहे.

त्यांचं पहिलं नाटक, ' सगीत ब्रह्मकुमारी'. खरं तर हे पौराणिक नाटक पण या नाटकातील नव विचारांच्या व कल्पनांच्या अविष्काराने ' बलवंत सगीत मंडळी ' चे श्री चिंतामणराव कोल्हटकर इतके प्रभावी झाले, की ते नाटक त्यांनी १९३३ साली सादर केले. हे नाटक जरी रंगभूमीवर विशेष यशस्वी झाले नसले, तरी त्यामुळे बेडेकर हे श्रेष्ठ नाटककार मराठी रंगभूमीला लाभले,

१९६१ साली ' नरोवा कुंजरोवा ' हे स्वतंत्र सामाजिक नाटक बेडेकरांनी लिहलं. प्रदीर्घता हे जणू त्या काळाचे वैशिष्ट्य होतं. म्हणूनच की काय बेडेकरांनी या नाटकाचा चार अंकात विस्तार केला. जनसामान्यांत हे नाटक विशेष प्रिय होऊ शकले नाही, पण विचारवंतांच्या मनावर त्याने ठसा उमटविलाच.

१९६७ साली मुंबईच्या भालेराव नाटक मंदिरात ' वाजे पाऊल आपुले ' हे त्यांचे तिसरे नाटक रंगभूमीवर आले. याच दिग्दर्शन स्वतः बेडेकरांनीच केलं होतं.

१९८० साली ' टिळक आणि आगरकर ' हे बेडेकरांचे चौथं नाटक आपल्या अलौकिक सामर्थ्यानिशां मराठी रंगभूमीवर आले. टिळक आणि आगरकर या लोकोत्तर महापुरुषांच्या मैत्रीची व मतभेदाचा घामा पकडून त्यास रंगभूमीचा विषय करणे ही मोठी अवघड किमया होती पण बेडेकरांच्या लेखणीने हे शिवधनुष्यही लीलया पेललं!

' टिळक आणि आगरकर यांची भांडणे म्हणजे आकाशातल्या नक्षत्रांच्या शर्यती ' असे राम गणेश गडकरी यांनी आपल्या ' एकच प्याला ' या नाटकामध्ये म्हटले आहे. पण या दैदिप्यमान शर्यतीची महाराष्ट्राला जशी ओळख आहे तशी या दोघांच्या मैत्रीची ओळख नाही. विश्राम बेडेकरांनी चित्रपट व त्यांच्या निमित्ताने गेली अनेक वर्षे या दोन व्यक्तींच्या कर्तृत्वाचा वेध घेतला. त्यांनी या नाटकामध्ये दोघांच्या मतभेदाची पांघरुणे दूर करून या मित्रांच्या

मनाचा कानोसा घेण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला आहे. टिळक आणि आगरकर या दोघांच्या जाहीर भांडणानंतरही त्याची मैत्री मेली नव्हती तर त्रिवेणी संगमातल्या नदीसारखी गुप्तपणे वहात होती. बेडेकरांचे हे नाटक म्हणजे त्या मैत्रीची गंगा आणि सरस्वती यांची परिक्रमाच आहे.

बेडेकरांनी या आपल्या चार नाटकांबरोबरच ' रणांगण ' ही अत्यंत उत्कृष्ट दर्जाची कादंबरी लिहिली. मानवी जीवनातील माणुसकी आणि सुख-समृद्धी हिसकावून घेऊन त्याला स्मशानाची अवकळा आणणाऱ्या दुसऱ्या महायुद्धाच्या पार्श्वभूमीवर ही कादंबरी लिहिली गेली. ही कहाणी मोठी उत्कृष्ट उदात्त व शोकाकुल उतरली आहे. प्रेमाभोवती रूजी घालणारं कथानक उदात्त प्रतिपादन आणि चित्रपटाच्या कुशल कॅमेऱ्याचं सामर्थ्य दाखविणारी वित्रात्मक भाषा-शैली या तिन्ही गुणवैशिष्ट्यांनी ही कादंबरी ' न भूतो न भविष्यति ' अशी ठरली आहे. या कादंबरीचा नायक चक्रधर. भारतीय तरुण आपल्या रसिक व ज्ञानी व्यक्तिमत्त्वावर प्रेमभंगाची जखम घेऊन फिरणारा या दोघांत प्रेमाचं जे एक विलक्षण भावनानाटक असतं ते जणु कुशल कुंचलल्याने चितारले आहे तर कधी थोर विचारवंताच्या चिंतनाने खोल, केले आहे. ' रणांगण ' कादंबरीच्या अनेक आवृत्त्या बाजारात हातोहात खपल्या. या कादंबरीने सामान्य वाचकापासून ते जाणत्या साहित्यिकांपर्यंत सर्वांनाच भारावून टाकले आहे. गंगाधर गाडगीळ, डॉ. नरहर कुरुंदकर, कुसुमावती देशपांडे अशा थोर विचारवंतांनीही या कादंबरीचे मनापासून स्वागत केले

' रणांगण ' कादंबरीने एवढे यश देऊनही ते कधी हुरळून गेले नाहीत की परत कादंबरी लिहिली नाही. विलक्षण प्रतिभेच्या या लहरी, कलदर, लाकविलक्षण साहित्यकाराने साहित्य निर्मितीत मागणी तसा पुरवठा करून आपला दर्जा कधीच खालावून घेतला नाही. त्यांनी साहित्यनिर्मिती ही पोटासाठी किंवा धनलोमाने केली नाही.

मनाच्या गर्भति खदखदणाऱ्या भावनेच्या प्रचंड उचाला-मुखीला वाट करून देण्यासाठीच त्यांनी हातात लेखणी धरली, ज्या ज्या वेळी प्रामाणिकपणे लिखाणाची उर्मी येईल त्या त्या वेळीच त्यांनी लेखन केले. सिंहाला दोनच रूबावदार छावे असावेत तशीच त्यांची साहित्यकृती आहे, कुठ्या मांजरांसारखी निकृष्ट पिलावळ, किळसवाणी पिलावळ

त्यांनी निर्माण केली नाही.

मानवी जीवनात आणि विशिष्टतः भारतीय संस्कृतीत आत्मशोधाला फार महत्त्व आहे. साहित्य असो, किंवा अध्यात्म असो, जन्मजात कलावंत जाणते-अज्ञाणतेपणा आत्मशोधाचाच प्रवास करेल आणि अशा श्रेष्ठ दर्जाच्या कलावतामध्ये श्री विश्राम बेडेकरांचा उल्लेख प्रामुख्याने करावा लागेल,

आताचे कलावंत आत्मवृत्त लिहितात पण त्या आत्मवृत्तामध्ये सत्यांश फार थोडा असतो. कारण त्यांच्या जीवनात कांही कांही प्रसंग असे घडलेले असतात, की ते मोठ्या मनाने आत्मवृत्तात लिहिल्यास त्याची ' इमेज ' ढवळण्याचा संभव असतो आणि या भीतीपोटीच त्यांचे आत्मवृत्त सत्यापासून खूप बाजूला राहाते.

पण बेडेकरांचे ' एक झाड दोन पक्षी ' हे अस्सल आत्मवृत्त आहे.

' द्वा सुपर्णा सयुजा सखया समानं वृक्षं परिषस्वजाते तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अभिचाकशोति '

मुंठकोपनिषदातल्या या श्लोकाचा आधार घेऊनच बेडेकरांनी ' एक झाड दोन पक्षी ' या आपल्या आत्मवृत्ताची रचना त्यांनी केली आहे.

माणसाच एक मन जीवनाच्या अनुभव घेत तर दुसरं मन त्या अनुभवाचं विश्लेषण चिंतन करतं. चिंतन करणाऱ्या ' मी ' ने अनुभव घेणाऱ्या ' मी ' ची ही सांगितली आहे म्हणुनच हे आत्मकथन असूनही तृतीय पुरुषी निंदना आहे. ' मी ' च्या न्यायालयात अखंड चालणारी ' मी ' चीच ही छाननी, उलटतपासणी आहे.

' खूप वर्षे शोध घेतो आहे. हा माणूस आहे तरी कसा का असा झाला ? अजून थांग लागत नाही.

ही खटपट करतो करतो आहे तो माणून निराळा. कांही विशेष वाटतो म्हणून नव्हे, मला त्याच्या बरोबर दिवस रात्र रहावे लागते म्हणून १९०६ सालच्या ऑगस्ट महिन्यात वऱ्हाडात याचा जन्म झाला. त्याचवेळी मी जन्माला आलो. याचेच दुसरे रूप म्हणून.'

बेडेकरांनी आपल्या आत्मवृत्ताचा प्रारंभच वरील ओळींनी केला आहे. स्वतःचाच शोध घेत चालणाऱ्या कलंदर कलावंताचे मराठी रसिक मनाला कौतूक वाटल्याशिवाय राहिले नाही. कारण हे आत्मवृत्त असे आगळेवेगळे आहे. मराठी रसिक मनाला खोलवर घित्तन करायला लावणारे आहे. मराठी बुद्धीचा कीस पाडणारे आहे.

आजपर्यंत अनेक आत्मवृत्ते प्रकाशित झाली. पण बेडेकरांच्या आत्मवृत्ताइतकं सरस आत्मवृत्त कोणतेच झाले नाही आणि यापुढे होणारही नाही.

हे आत्मवृत्त असूनही प्रथमपुरुषी नाही. बेडेकरांनी स्वतःला 'मी' असे संबोधण्याऐवजी 'हा' असे संबोधले आहे. आणि हेच या आत्मवृत्ताचे प्रमुख वैशिष्ट्य आहे. आत्मशोध घेता घेता स्वतःमधून म्हणजे 'मी' मधून बाहेर पडणे आणि त्रयस्थ, तटस्थ नजरेने स्वतःच्याच जीवनाकडे पहाणे, ही एक अत्यंत अवघड किमया आहे. ही कोणालाही साध्य झालेली नाही. पण कलंदर कलावंत असलेल्या बेडेकरांनी या आपल्या आत्मवृत्तामध्ये ते सहजगत्या साधले आहे.

बेडेकरांनी साहित्यसृष्टी जशी गाजवली त्याप्रमाणे त्यांनी चित्रपट सृष्टीसुद्धा आपल्या थोर कर्तृत्वाने गाजवली आहे. चित्रपट सृष्टीत तसे ते योगायोगानेच गेले ते म्हणतात. 'तरुणपणीच मी शब्देकळेवर भाळलो. योगायोग असा. की पोहोचलो शब्दाचे थोडेफार वाकडे असलेल्या सिनेमाच्या आवारात.'

बेडेकरांनी अनेक चित्रपटांचे संवाद लिहिले. अनेक चित्रपटांच्या कथा लिहिल्या आपले पुढील जीवनही चित्रपट सृष्टीकडेच वळवले. 'वासुदेव बळवंत' 'शहीद भगतसिंग' इ. चित्रपट निर्माण केले. पण 'शहीद भगतसिंग' हा चित्रपट 'काही कारणास्तव पूर्ण झाला नाही' तो जर पूर्ण झाला असता तर मराठी चित्रपट सृष्टीत काही अपूर्व पहले असते. त्याचा 'ली. टिळक' हा चित्रपटसुद्धा असाच अपूर्ण राहिला आहे. त्यानंतर त्यांनी निर्माण केलेला 'ली. टिळक' व विनोबा भावे हा अनुदोधपट चांगलाच यशस्वी झाला. सध्या ते स्वातंत्र्यवीर सावरकरांवर पटकथा लिहित आहेत.

अशाप्रकारे विश्राम बेडेकरांनी आपल्या मराठी रसिक जनतेला आपल्या अनमोल साहित्याची फार मोठी देणगी दिली आहे. बेडेकर हे जन्मजात प्रतिभावान कलंदर, कलावंत आहेत. म्हणूनच ते साहित्य क्षेत्रातील ही अवघड वाट मोट्या कौशल्याने पार पाडू शकले.

अनेक लहान थोर कलावंतांच्या अंगी प्रतिभा असलेली दिसते. पण कालिदास आणि शंकराचार्य निर्माण होतात ते प्रतिमेला मिळालेल्या प्रज्ञेच्या पाठबळामुळेच. बेडेकरांसारखा कलावंत हा 'प्रतिमेला' मिळालेल्या प्रज्ञेच्या पाठबळामुळेच निर्माण होऊ शकतो आणि म्हणूनच मराठी साहित्यसमेलनाचे अध्यक्षपद भूषवू शकतात.

आणि म्हणूनच अशा या प्रतिभाशाली कलंदर कलावंताचे, स्वतःचाच शोध घेत फिरणाऱ्या पण अंतर्मुख कलावंताचे, मराठी रसिक मनाला वाजवीपेक्षा जास्त कौतूक वाटते आहे!

खून वर्षे शोध घेतो आहे. हा माणूस आहे तरी कसा? का असा झाला! अजून शोध लागत नाही

ही खटपट करता आहे, ती हा माणूस निराळा, काही विशेष वाटतो म्हणून नव्हे. मला याच्याबरोबर दिवस रात्र राहावे लागते म्हणून. १९०६ सालच्या ऑगस्ट महिन्यात वऱ्हाडात याचा जन्म झाला. त्याच वेळी मी जन्माला आलो याचेच दुसरे रूप म्हणून मुंडकोपनिषदातला एक मंत्र सांगतो जीवनाच्या वृक्षावर दोन पक्षी असतात मित्रत्वाने राहाणारे त्यातला एक फळ खातो. दुसरा काही खात नाही. नुसते बघत राहातो पहिला फळ खाऊनही बलवान आहे दुसरा उपाशी असूनही बलवान आहे. याच्या जीवनावृक्षावरचा मी हा दुसरा पक्षी! याने भोगायचे, मी ते बघायचे याने सोसायचे आणि नी ते बघत हमायचे, असा आमचा श्रम विभाग आहे. याच्या सोसा-भांगांचा अर्थ लावायचा, पुढे हा कसा वागेल याचे तर्क करायचे, त्यासाठी जुन्या आठवणींचा आधार द्यायचा हा मला चाळा साहजिकच या आठवणी खाऊन काडू वघणे, हे आपल्या आईने आपल्या पहिला मुका केव्हा घेतला हे आठवत बसण्या सारखे व्यर्थ आहे!

नुसते आठवणे कशात? याच्या कडे नोट बघता येणे सुद्धा मला काही वर्षांनी साधू लागले. मांजरीच्या पिलाचे डोळे एकविस दिवसांनी उघडतात. माजी नजर स्थिरावा-यला मला बारा चौदा वर्षे लागली वारस्याच्या दिवशी हा विश्वनाथ झाला. त्यानंतर याने स्वतःला एक दिवस 'विश्राम' बनविले.

विश्राम बेडेकर
एक झाड दोन पक्षी

चाहूल । विलास विज्ञे

एक चाहूल जागली
 धरधरावा पानात
 कुणी वृज ओळखीचे
 वेळे मागून कानात
 पाखाबर झुलताना
 पिस झाले अंग-अंग
 चिद चिदनेने मन
 त्याले दवानील रंग
 घातरंगी पाखरांचा
 आला उतरून धवा
 आणि नकळत जळे
 तुझ्या माझ्यातील दुवा
 माझे मातील जिणे
 आले उलून कुलून
 मनातील आस उभी
 मारे आकाश पेलून

आठवण । घाटगे एम्. व्ही.

एकाची मन
 बरेचून होतं
 आठवणीत तुझ्या
 नेहमी झुरतं
 भूतकाळ मुझा
 नेहमी पाहतो
 जसाच काधीतरी
 वेडा होतो
 विरहाचं जिणं
 जिवाचं झुरणं
 स्वप्नात घेऊन
 झालवशील का ?
 डोळ्यांचं पारणं
 कानात तुजबुजण
 आठवणीत सामावून
 घेशील का ?

स्प न्द न

एक प्रीतकळी उमलली । एम्. एन्. दावणे

आठवते का तुजला
 चांदण्यातील प्रीत
 मधुकुजन करीत
 गुंफलेले हातात हात
 सोबत होता चंद्रमा
 आणि ऊर्मी जवानीची
 तुझ्या माझ्या प्रीतीला
 साक्ष होती चांदण्याची
 घातली माद पाखरांनी
 गेल अंग गह्वारून
 उघाणली गुलाबी प्रीत
 मारं जग विसरून
 एक अनोखी प्रेमभावना
 आज हृदयांत जागली
 यौवनाच्या परिसंस्पर्शांत
 एक प्रीत कळी उमलली.

अबोल प्रीत । अनिलकुमार कोरे

यौवनाची फुलते कळी
 तू फुलपाखरू होशील का ?
 देईन तुजला गंध आगळा
 साध मजला देशील देशील का ?
 मनी विस्मुरले भाव प्रीतीचे
 जळवण त्यांची करशील का ?
 प्रीतीच्या या सुमनामधुनी
 रंग तव तू भरशील का ?
 दूर असता माझ्यापामुनी
 नित्य मजला स्मरशील का ?
 तव हृदय मधले स्थान चिरतन
 मजला बहाल तू करशील का ?
 अबोल बनूनी जगा विसरुनी
 मजला पाहूनि हसशील का ?
 काय हवे तुज माझ्यापामुनी
 नजरे मधुनी बदशील का ?

शापित

दयानंद लांडे

बी ए भाग १

पुण्याच्या स्टॅंडवर जोरात वर्दळ चालू होती. चारी बाजूंनी लोक तुडूब भरले होते वेळ सकाळची होती

पुढारी S S सकाळ सत्यवादी केसरी S S लोकसत्ता
षटकार मायापूरी रसरग

पुणे स्टॅंडवर ओरडत-ओरडत पेपर मासिके, साप्ताहिके विकणारा एक पोरगा. पोशाख विजार आणि शर्ट, थोडेसे केस जास्त राखलेला. सावळा चुणचुणीत आणि चाणाक्ष दिसायचा त्याच्या बोलण्यात वेगळीच तडफ होती त्यांचे बटबटीत डोळे भिरभिरायचे. सारखं सारखं ओरडून त्याच्या तोंडाला फेंस यायचा आणि घसा कोरडा पडायचा तो थोडा विरगावा घेऊन, स्टॅंडवरच्या कॅटीनमध्ये पाणी पिऊन पुन्हा आपल्या कामाला लागत असे. साधा चहादेखील कधी तो घेत नव्हता. घरात तो आणि त्याची आई. तो स्वतः वर्तमानपत्र विकायचा आणि आई डॉ. सावंत यांच्या दवाखान्यात कामाला जायची मिळेल तेवढे पैसे घेऊन दोघां मायलेकराच घर चाललं होत. घरात चार गाडगी-मडकी, खाली अथरायला एक सतरंजी, ठिगळ जोडलेल्या दोन चादरी एक दांडा नसलेली कपबशी आणि मायलेकराकडे हसत बघणारी चूल घरात एक चिमणी चुलीवरचा भात जसा खटखटतोय तसा यांचा ससार. याच्यावरच दोघही समाधान मानत असत जीवन हा शब्दच त्यांना माहीत नसावा. जगणं एवढच माहीत होत त्यांना आणि नुसतं जगणंच त्यांच्या वाटेला आले होते. आपल्या नशिबी आलेलं बिचारे मुकाट भोगीत होत.

सकाळी लवकर उठून तो पेपर विकायला जात असे. आई गाडग्यात काहीतरी करून ठेवायची आणि एकदम सध्याकाळीच घरी परतायची. तो मात्र पोट जाग झाल तर घरी येत असे गाडग्यात हात घालून पोट शांत करीत असे. खाण्यापेक्ष; पाण्यानेच तो पोट जास्त भरी. परत तो स्टॅंडवर येऊन नेहमीप्रमाणे बेबीच्या देडाला कळ येईपर्यंत ओरडत

असे. तो कुरतडलेल्या कातरलेल्या पंखानी नवी झेप घेण्याचा प्रयत्न करीत होता आणि त्याची आई स्वप्न पाखराला ओंजळीत सांभाळत होती

त्याच स्टॅंडवर एका मुलीचे दुकान होते. चंदन तिच नांव: ती फुलं विकायची, हार करून विकायची. अगदी निर्झरा सारखी अत्रखळ पोर होती. नावाप्रमाणे टवटवीत जणू वसताचा बहर आला होता. ती कधी सागराप्रमाणे गंभीर दिसायची तर कधी कधी तिच्या डोळ्यात चंद्रबन दिसत असे लाख शृंगाराच्या कला अवगत झाल्या होत्या तिला तिचा गव्हाळा वर्ण, लोभस डोळे, काळ कुळकीत केस. तिचे सौंदर्य खुलविणारा डाव्या गालावरील तीळ उठून दिसायचा आई अडाणी आणि बाप व्यसनी . . . जुगार आणि दारू यातच बुडून गेला होता आणि म्हणून खेळकर वयातच तिच्यावर जबाबदारी पडली होती आईला पोसायची आणि बापाला सांभाळायची . . . चंदनच्या सौंदर्याने तिचा घातच केला होता सौंदर्य कधी कधी शाप ठरते असे म्हणतात आणि नेमके हेच चंदनच्या बाबतीत घडले होते.

स्टॅंडवरच्या माणसंकडे तिने पाहले की आपली गरीबी आठवायची . . . अनेक चित्र पिचित्र प्रसंग तिला दिसायचे आणि यातूनच ती अनुभवाचे घडे घेत होती. पेपरवाल्या पोऱ्यापासून ते फियाटवाल्या साहेबापर्यंत!

कधी कधी चंदन अस्वस्थ व्हायची, कापराच्या बडी-प्रमाणे तिच मन आतल्या आत जळायच . . .

आता जीवनाच्या कळीचे फुल दौत होते अजून ती पाकळ्यांनी हसायची होती साज चढवायच होता. मनाच्या गामनायात कुणालातरी घुमविणार होती तिला कुणासाठीतरी झुरायचे होते चंद्राच्या शीतल प्रकाशात, डोळे पुशीत कुणाच्या तरी कुशीत शिरायचे होते . . . प्रीतीचा गुलकंद चाखायचा होता . . . स्वप्नाला साद घालायची होती . . . झोके

घ्यायचे होते, केवढ्याच्या बनावत रमायचे होते, पारवाळ घुमवायचे होते, घायाळ व्हायचे होते, चोरून पळव्याआणून चंदाळा पहायचाचे होते, ... बेभान होऊन गायचे होते ... आणि बेहोष होऊन नाचायचे होते तिला अजून ...

... आणि एके दिवशी सुंदर अबोल फुलाला दुसरे फुल येऊन मिळाले ... ही दोन्ही फुल हंगायची ... फुलायची ... जुलायची

एकमेकाला पाहून ती टवटवीत व्हायची.

विजय ... तोच वर्तमानपत्र विकणारा मूलागा बेबी-पासून ओरडून पेपर विकून उपाशीपोटी राबणारा चंदन आणि विजय दोघांनीही न खळता खेळ मांडला होता. आकाश झोप घेतली होती दोघांनीही. दोघांनीही आणा-माका, शपथा घेतल्या होत्यामोगरा फुलून आला होता. खट्याळ वारा नाक मुरडत होता. बकुळीची फुल हसत होती. रान घुडगुस घालीत होत दोन डोळे लुकलुकत होते. आणि ती दोघं सळसळत होती. मनाची घालमेल होऊन मनाची नाती जुळली होती. शब्द सुरांची मँकल रंगून ती दोघं भरात आली होती.

विजयची आई जना. त्याच्या आईने आणि त्याने गाठीगाठी मारलेल्या कोपात विजय शिकत होता दिवसभर वर्तमानपत्र विकायचा आणि रात्रभर अभ्यास करायचा. कोंबडा आरकल्याचेही त्याला जाणवत नसे. रात्री त्याला भूक लागायची, झोप यायची-पण त्याच्यासमोर ध्येय होते आपण भरपूर शिकून खूप मोठे व्हायचे आपली आई दुसऱ्याच्या घराची करशी पुसते आणि आपण वर्तमानपत्रविकताय ... हे त्याला राहून राहून बीवत असे. कधी कधी स्वतःवर रागवत असे.

ती डोळे फुटपर्यंत वावत असे ... अभ्यास करत असे. लेकराला भूक लागेल म्हणून त्याची-आई त्यासा हरभरा भाजून देत असे. विजय हरभरा खावून घोटभर पाणी प्याला की त्याला तरतरी येत असे आणि पुन्हा अभ्यास करीत बसे.

सकाळी आईने त्याला उठवले. विजयने उठून चूळ भरली. फुटक्या कपड्यातचहा ओतून घेतला आणि तो बिनदांड्याच्या कपही आज अचानकपणे विजयकडे पाहून हसत होता, कोनाड्यात लपलेली पाल चुकचुकली आणि जनाच्या हृदयात धस्स झालं. विजयही दचकला, मायलेक

दोघांनी आज म्हाली.

आई 55 म्हणून त्याने हाक मारली, चुलीजवळची आई त्याच्याकडे बघत म्हणाली.

'काय लेकरा?'

'आई आज माझ्या एम्. ए. चा निकाल आहे मला आशिर्वाद दे.'

विजय आईच्या पायाला स्पर्श करण्यासाठी वाकला तिचे डोळे पाणावले. विजयसाठी तिने किती कष्ट घेतले होते ते सर्व प्रसंग तिच्या डोळ्यासमोर नाचू लागले आणि हे सर्व करून आजचा प्रसंग तिला विलक्षण वाटू लागला. विजयआपला निकाल आणण्यासाठी स्टँडवर गेला. पेपर विकणारा पोऱ्या आज आपला निकाल पेपरात पाहण्यासाठी जात होता. तो स्टँडवर आला त्यावेळी सकाळी सातच्या वातम्या लागल्या होत्या. बातमी होती पुणे विद्यापीठाचा एम्. ए. निकाल लागलेला असून त्यामध्ये विजय जाधव हा पहिला आलेला आहे चंदनने बातमी ऐकताच दुकानातून उडी मारली व जिथे विजय होता तिथे धावतच जावून तिने भावनेच्या भरात त्याच्या गळ्यात टवटवीत हार घातला विजयच्या कष्टाचे आणि त्याच्या आईचे आज सार्थक झाले होते आणि याला जोड होती चंदनची-विजयने पेपर घेतला पेपरात पहिल्याच पानावर बातमी आणि फोटो झाला होता.

विजय धावतच आपल्या घरी गेला, दारात येताच त्याला आपले दार बंद दिसले, त्याला आश्चर्य वाटेल. आपल्याघराच दार कधी बंद नव्हतेच आणि आज अचानक बंद कसे? त्याने दरवाजा ठोठावला तोच आतून एक चाळीशीचा गृहस्थ शटांची बटण लावत बाहेर येत होता. विजयला वाटत होते आपण घर चुकलो आहोत पण आतल्या खोलीत जावून पाहतोय तर त्याच्या आईने आपलं फाटकं पातळ सावरलं हे दृश्य पाहताच त्याला भोवळ आली आणि तो आईच्या अंगावर कोसळला आणि म्हणाला-

'आई यासाठीच मला शिकवलेस'

पण आई तरी काय करणार तिचे तरी कुठे चुकले होते ...

□

त्या दिवशीची सकाळ काही तरी नवीन
घेऊनच उगवली सकाळचे शांत व

सुंदर वातावरण होते. मी 'सकाळ' वाचत आरामस्वीत आरामात पडले होते. नेहमीच्या बातम्या वाचता वाचता लक्ष गेल ते 'भाग्यश्री साठेचा बुद्धिबळामध्ये जागतिक विक्रम' या बातमीकडे. बातमी वाचून मी थककच झाले ! लगेच त्याच्या शेजारची बातमी वाचली 'घरातील लोकांनी व सासूने सुनेला रॉकेल ओतून जाळले' ही बातमी वाचून मला काहीच वाटल नाही ! सासूच्या जाचाला कंटाळून आत्महत्या करणे, घरातून निघून जाणे, स्वतः पेटवून घेणे नाहीतर सासरच्या लोकांनी जाळणे हे काही नवीन नाही. गेली काही वर्ष सातत्याने या बातम्या आपणास वाचावयास मिळतात. परंतु त्या दिवशीची बातमी काही तरी वेगळीच घेऊन माझ्या अंतरमनात घर करून बसली.

माझ्यासमोर एक गहन प्रश्न उभा राहिला. स्त्री मुक्त आहे की नाही? नाही म्हणावं तर भाग्यश्री साठेसारखी स्त्री बुद्धिबळामध्ये जागतिक विक्रम करते, पी टी. उषा सारखी एक तरुणी रनिंगमध्ये ५ सुवर्ण पदके मिळवू शकते. स्त्री आता मुक्त आहे म्हणावं तर सासूच्या जाचाला कंटाळून जीव देणा-या स्त्रियांदेखील पहावयास मिळतातच. म्हणजे पहा त्यादिवशी भाग्यश्री साठेच्या घरी सर्वांचे नेत्र आनंदाने भरून आले असतील आणि त्याचवेळी त्या मुलींच्या घरी तिच्या आई वडिलांचे नेत्र मुलीच्या मृत्यूने भरून आले असतील ! त्याच दिवशी भाग्यश्री साठेच्या घरी मेजवानी झाली असेल आणि तिकडे त्या दुर्दैवी मुलीच्या घरातील लोकांनी तोडात पाणीदेखील घातले नसेल !

स्त्रियांच्यावर खूप कांही लिहले जाते, पण हे सव स्त्रीच्या अंतर्मनात कुठपर्यंत पोवते याचा विचार आजपर्यंत कुणो केलेला आढळत नाही. पण हे सर्व लिहण्यापेक्षा, आंदोलने करण्यापेक्षा प्रत्येक स्त्रीने स्वतःला कांही मर्यादा घालून घेतल्या, आपल्या मनातील एकमेकी विषयीचा मत्सर काढून टाकला. तर स्त्री अतिशय सुंदर रीतीने आपलं आयुष्य घालवू शकेल परंतु हे सर्व केव्हा तर स्त्रीने स्वतः आपला अंघात काही नियम, बंधने भिनवून घेतले तरच !

स्त्रीमुक्ती विषयी बोलायचेच झाले तर माझ्या बाजूने स्त्रीमुक्तीचा धिक्कार करते आणि करणार ! या स्त्री मुक्तीवाल्या स्त्रीयांना आम्हा सर्व तरुणीचे आवाहन आहे की प्रथम तुम्ही मुक्त व्हा! मग इतरांना मुक्त करा! कोणत्या स्त्रियांना मुक्त करू पहाताय तुम्ही? ग्रामीण भागातल्या! ग्रामीण भागातील स्त्रियां तर मुक्त आहेत. घरातील स्वयंपाकापासून, मुलांचे सगोपन करणे आर्थिक व्यवहार चालवणे ते शेतात कोणती पिके घ्यायची या अन् अशा सर्व प्रकारचे निर्णय ग्रामीण भागातील स्त्रीयाच घेतात कधी श्रमंत घराण्यात डोक्यावलात तर तुम्हाला हे पहावयास मिळेल की त्यांच्या घरातील पुरुषांचे काय शहाणपण चालते ते बाहेरच. घरात आले की ते आपापल्या बायकांच्या मुठीत असतात. त्यांनी किती देऊ बाहेर जायचं मुलांना किती शिकवायचं, कुठ ठेवायचं. कोणता उद्योगधंदा काढून द्यायचा असे सर्व प्रकारचे निर्णय या श्रीमंत घरातील स्त्रीयां स्वतः घेतात. ग्रामीण भागातील स्त्रिया पूर्वापार मुक्तच आहेत मुक्त नाहीत त्या फक्त मध्यमवर्गीय पाढरपेशा वर्गातील स्त्रिया !

स्त्री 'मुक्त' करू पहाताना वा स्त्री-मुक्तीची आंदोलने करताना हातात बांगड्यांन घालता कपाळाला कुंकू न लावता, सिलव्हेलेस घालून, बॉबकट करून तुम्ही कोणत्या स्त्रीला मुक्त

पाहिले । गुलाब पठाण

दुनिया । काकडे सुरेश शंकर

तू सहज मला पाहिले

मी सहज तुला पाहिले

तुला पाहण्याचे ब्यसन माझ्या मनी लागले

तुज पाहण्याचा अर्थ कळना मजला

मज पाहण्याचा अर्थ कळना तुजला

लावावयाचा अर्थ अखेरीस दोघांनीही ठरविले

होऊ लागल्या चोचन भेटी गाठी

या पहाण्याचा अर्थ लावण्यासाठी

लावावयाचे अर्थ दोघांनाही कळले

तू सहज मला पाहिले

मी सहज तुला पाहिले

प्रेमाची ही दुनिया

सोनेरी भासतसे

प्रेमाची ही किमया

लावितसे मजसी पिसे ॥

प्रेमाच्या स्वप्नांत

म्हालो मी दिवस रात्र

दिवस रात्र फिरतो आहे

प्रेमाचे गीत गात ॥

प्रेमाचे वेड मला

भासाची आम अमे

प्रेमाचा छयाप असे

माझ्यातच प्रेम बसे ।

स्व
न्द
न

प्रतिक्षा । पांडुरंग रावण

हृदयात आम आहे, ओठात प्याम आहे.

परि मांजल्या मनाची, त्याला न साथ आहे ।

अमृतं कल्पनांची शिकार ही जुनीच

मुखस्वप्न देवतांची पूजा ती निराळीच

दूरवरी आशेचा किरण जागताहे ॥

अटळ वाटतो हा प्रवास या वाटेचा

नाही रहात काही पर्याय जीवनाचा

आकांक्षी अंकूर फुट पाहताहे ।

करु पहाताय, जी स्त्री चारित्र्यवान म्हणून समजली जाते त्या स्त्रीचे तुम्ही स्वतः धिडवडे काढता हे कुठे तुमच्या लक्षात येतय काय ? तुम्ही शहरात राहताना प्रत्येकीच्या घरात T. V. असेल. T. V. वरील जाहिराती पहाता काय? अहो खरोखरच आम्हा सर्वांना लाज वाटली पाहिजे की शॅव्हिंग क्रीमच्या जाहिरातीला एक तरुणी, रेझरच्या जाहिरातीला, ट्रॅक्टरच्या जाहिरातीला, एवढंच नव्हे तर चक्क जेन्टर्स अंडरवेअर, बनियनच्या जाहिरातीला तरुणी ! अहो यांच्यापेक्षा आणि तुमचे धिडवडे किती काढले पाहिजेत ? एवढंच नव्हे, तर सिनेमाच्या थिएटर चक्क अर्धनग्न स्त्रीचे अश्लील पोस्टर्स आपण नेहमी पाहतोच ना ! मग तुम्ही ग्रामीण भागात येऊनच कशाला स्त्री मुक्ती करताय ?

ग्रामीण भागातील मुलींना शिकवले पाहिजे, हे मी मान्य करते. पणतुम्ही ग्रॅज्युएट, डबल ग्रॅज्युएट, हीऊन देखील स्वतःच्या घरातील अशीक्षित सासूशी समजूतदारपणाने वागून तिला आपलंसं करून घेण्याची तुमच्यात क्षमता आहे काय ? ग्रामीण भागातील स्त्रिया अशीक्षित असल्यातरी एकमेकींना समजून तरी घेऊ शकतात अशीक्षित असूनदेखील त्यांच्यात माणुसकी आहे पण तुमच्यात ती देखील पहावयास मिळत नाही.

स्त्री हीच स्त्रीवा मत्सर करते. हेवा करते. आपण बहिणी-बहिणींची भांडणे पदातो भाऊ बहिणींची भांडणे आपल्यास कधी पहावयास मिळणार नाहीत. टिकलीवरून ते एकमेकींच्या नवऱ्यापर्यंत भांडणे पहावयास मिळतात ! एखादी स्त्री विधवा, असेल व कांही निमित्ताने तिच्या घरी पुरुष आले तर या स्त्रीया लगेच म्हणतात, 'बघा बाई ! नवरा मेलेल्याचं तिला कांही नाहीच,' मुलांना बाहेर पाठवून बसते घरात पुरुषांशी खिदळते, म्हणजे स्त्रीच स्त्रीला जीवनातून उठवायला कारणीभूत होते तसेच वसंतदादांनी एका विधवा स्त्रीशी विवाह केला तेव्हा सर्व मोटमोठ्या लोकांनी त्याचा उल्लेख करताना म्हणले त्या 'स्त्रीला पुनर्जीवन लाभले, पण जर आपल्या येथील एखाद्या बालविधवा स्त्रीने पुनर्विवाह केला तर आपण स्त्रियां तिला समाजातून क्षिडकारण्याचा प्रयत्न करतो. असे का? समजा एखाद्या तरुणीचे लग्न चांगले स्थळ आले म्हणून लवकर झाले तर या बायका म्हणतात, 'ते कुठलं तिचं काहीतरी 'प्रकरण' झालं असेल ते दडपण्यासाठी आई-बापाने लग्न करून टाकलं' तसेच, एखाद्या तरुणीने आर्थिक अडचणीमुळे भावाच्या शिक्षणासाठी किंवा इतर जबाबदारीमुळे लग्नच करून घ्यायचं नाही असा निश्चय केला, तर हे देखील या स्त्रियांना पहावत नाही ! म्हणतात कशा, तिला मंगळ असेल नाहीतर कुठला तरी रोग असेल म्हणून करणार नाही म्हणते 'म्हणजे यावरून तुम्हीच ठरवा, की सुशिक्षित मध्यमवर्गीय पांढरपेशा समाजात स्त्रियांची अवस्था काय आहे ?

प्रत्येक स्त्रीने एकमेकींच्या अस्तित्वाची दखल घेऊन जर आपुलकीने विचारपूस केली तर निश्चितपणे आजची स्त्री ही अधिक प्रतिष्ठित होईल. आपले जीवन आनंदमेव सुखाने घालू शकेल. तसेच प्रत्येक सुनांनी आपल्या घरांतील वयस्कर व अशिक्षित सासू सासऱ्यांचा आई-वडिल म्हणून स्वीकार करावा, आपल्या, प्रत्येक आनंदात तसेच दुःखातही त्यांना सामावून घ्यावे, तसेच वयस्कर व अशिक्षित सासऱ्यांनी आपल्यातील जुने विचार, अंधश्रद्धा काढून टाकून सुनेशी आपल्या मुली-सारखे हसत-खेळत आपल्या आयुष्यातील शेवटचे क्षण घालवावेत तरच आजची स्त्री, सून,माता, सासू म्हणून सन्मानाने जगू शकेल □

वर्तमान

अरे, तुम्ही देव ना ! अहा रे देवा ? कावरे तुम्ही विचित्र बती? कोणाला तरी कळली असेल काय? अरे, आजून्म काट्यासारखी तोंडून, घरातील सर्व मनुष्यांचे जे नाही ते सर्व बोलणे व कष्ट सोडून, मदोदित भाड्याचे बैलासारखे राबून इरिणा सारखी रात्रदिवस जनाची, घरच्यांची भीती वाळवून वागत असताही स्त्रियांना एक शब्द बोलण्याचा, अगर चिमटीभर दाण्याची सत्ता नसावी काय रे? आहा रे विद्यात्या, त्यांचे ललाटपटावर कसे रे शिक्के मारिल्लेस ? अरे, त्यांना असे करणे होते तर तू त्यास उपजतच माघन टाकतास तर तुला आज लक्षवधी स्त्रियांच्या लाखोल्या कशाला मिळतय बरे? कोण वाटतो बरे ?

अहा रे, धन्य तुम्ही, तू आपल्या स्वजातीला सर्वांपरी मोकळे ठेवून या स्त्रियांना कसे रे, पाखबद्ध केलेस? यावरून तुला देखील पुरुष जातीचा अभिमान आहे ना ?

अरे, तुम्ही देव ना ! तुमचे जवळ मूर्तद्वार, पक्षपात नाही ना मग हे काय रे ! पक्षगताचा बाप झाला ना हा ! अरे पुरुषांना तशी, व स्त्रियांना तूच निर्माण केलेस ना ! तर त्यांना सुखच सुख व यांना सोसणे भाग झाले रे झाले.

स्त्रियांना पुष्कळ तऱ्हेने दोष दिलेले वाचण्यास व रोजच्या बहिवाटीत ऐकू येतात. पण जे दोष स्त्रियांचे बंगी आहेत तेच पुरुषांत अजिबात नाहीत काय ? जशा बायका लबाडी करितात तसे पुरुष करीत नाहीत काय ? चोरी शिदळकी, खून, दरोडे दगाबाजी, सरकारी पंसा लाच खाणे, खऱ्याचे खोटे, खोटेचाचे खरे, यातून एकही अवगुण पुरुषात नाही काय ?

तारुभाई शिंदे

सन १८८२ चा लेख

निसटलेल्या क्षणांचा

उध्वस्त उसवलेल्या आवुघ्याने

विस्कटलेल्या मनाने

खूप शोध घेतला

अंधारी निराश पोळी

उसवतच राहिली... ..

तप्त लाव्हारसाच्या ओंजळीतील

इबत्याशा ओलाव्याने

बेराण वाळवंटावरही एक

उमलेले फूल

भचानक उसळलेल्या वादळाने

आजूबाजूचे वाळूकण

कोमल फुलावर अत्याचार

करू लागले

गाडल्या गेलेल्या डिगान्याखाली देखील

ते फूल

विस्कटलेले

प्रतिशोध घेतच राहिले... ..

निरोध । किरण वागी

सोडूनी मज असा एकटा

शेळीस तू दूर कुठे ?

दूर नेले काळाने जरी

स्मरशील ना मज सांग सखे ?

त्या हसण्याच्या, त्या हसण्याच्या

आठवणींचे काय करू ?

प्रीतीच्या या सुमनामधुनी

रंग एकटा कसा भरू ?

त्या नजरांच्या, त्या ओठांच्या

संकेत खुणा कशा दिसू

ते प्रीतीचे ते प्रेमाचे

भीत कसे ग आता स्मरू ?

वेईल एकदा कधीतरी

ती मीळनाची घडो पुन्हा

आनंदाने रहा गडे, तुज

निरोध हा जाताना

कुठे आहेस ग सखे तू ?

खडकाळ माळावर उभे राहून

बांशोट्या आकाशाकडे वाहू पसरून

मी हुंदका दावून अश्रू डाळले

पण... ..पण... .. तू... ..तू... .. ?

मन धरारले, आर्ततेने पुकारले

कुठे आहेस सखे तू s s s s तू ?

पुकारलेली हाक माझ्याच -

काळजावर आदळून

परतली माझ्याकडे

कुठे आहेस ग सखे तू ?

“सख्या” मी तर इथेच आहे

कुणीतरी खडकाळ माळावर डोकावले

आमुसलेले ओठ धरारले

सारे काही मिठीत सामावले

पण... ..पण !

मन धाऱ्यावर आले

मिठीत खडकाळ माळावरले

झाड होते

माझ्यासारखे आमुसलेले !

जखम । जे जी, कोकितकर

बैना मधल्या उत्तर रात्री

शुनळाची राज शहाळी

जागेपणीच्या झोपे मधली

चाळवती ती स्वप्ने हाळवी

दुलई मधल्या मोड उबेतून

शहारते अन् तनु सावळी

अस्तित्वाच्या रिते पणाची

उघडी होते जखम कोवळी.

स्पन्दन

इंटरव्ह्यू

एम्. बी. आजगेकर

कला भाग २

मला इंटरव्ह्यूला जायला बराच वेळ झाला होता. ज्यावेळी मी गेली, त्यावेळी माझ्यापुढे शंभरपेक्षाही जास्त मुले होती. त्या सर्वांच्यामध्ये ठरवून दिलेल्या वेळेपेक्षा जास्त म्हणजे जवळ-जवळ दोन तासांचा वेळ झाला होता

काही मुलांचे पालक आजुबाजूने उभे होते. ते आप-आपल्या मुलांना काही सूचना देत होते. काही पैशाने जबरदस्त होते. काहींनी वरिष्ठ अधिकाऱ्यांची पत्रे आणली होती. प्रत्येकजण आपली निवड व्हावी यासाठी आटोकाट प्रयत्न करत होता सर्टिफिकेटच्या फाईलमध्ये ठेवलेली पत्रे अधूनमधून काही मुले वाचत होती.

तेथील सर्व परिस्थिती पाहता मला मात्र आपण विनाकारण आलो असे वाटू लागले होते. कारण त्या सर्वांच्या कले असणारी वरिष्ठ अधिकाऱ्यांची पत्रे किंवा पैसा माझ्याकडे मुळीच नव्हता. मी पहिल्यांदाच इंटरव्ह्यूसाठी आलो होतो, त्यामुळे इथे एवढी अवघड परिस्थिती असेल, हे माझ्या ध्यानात सुद्धा नव्हते. जिल्ह्यात एकूण पाच जागा भरायच्या होत्या आणि त्यासाठी शंभरपेक्षा जास्त मुले प्रयत्न करीत होती. आत जाऊन बाहेर येणाऱ्या प्रत्येकाच्या चेहऱ्याकडे मी पाहत होते. काहीजण निराश होऊन बाहेर पडत, न थांबता आल्यापावली परतत होते. काहीजण आपल्याला 'सिलेक्ट' केले आहे, अशा समजुतीने बाहेर उभे होते. काहीजण काही 'खाजगी' बोलणी करण्यासाठी उभे होते.

इंटरव्ह्यूसाठी ठरवून दिलेली वेळ संपायला अर्धा तास अवकाश होता व पाच जागा भरायला 'भरगच्च' अशी तीस-पस्तीस मुले उभी होती. त्यांना इंटरव्ह्यू संपल्यानंतर खाजगी स्वरूपात बोलायला संधी मिळणार होती. सरकारी नियमाने एखादी जागा भरून घेऊन बाकीच्या जागांच्यासाठी

ह्या सर्वांच्यामध्ये इंटरव्ह्यू न होता लिलाव होऊन जागा वाटल्या जाणार, हे उघड होते. आणि तास-दोन तास ताटकळत उभे राहून आपल्याला रिकाम्या हाताने परत जावे लागणार हे ही स्पष्टच होते.

आता मला वाटू लागले की, आपण उगाच साठ-सत्तर किलोमीटरचे अंतर कापून आलो. इथे आता आपली काही डाळ शिजणार नाही. वाटले आपण आता आल्या पावली मागे जावे पण निराश मनाने का असेना, मी उभा होतो. जसजसा नंबर जवळ येईल, तसतसे हृदयाचे ठोके वाढू लागले होते, सर्वांत शेवटी माझा नंबर होता. अखेर नंबर आला -

'मे आय कम् इन् सर?'

'एस्'

तुटक आवाजात कामदपत्रे चाळत, माझ्याकडे न बघताच साहेब बोलले. मी आत गेली होती. समार खुर्ची रिकामी होती पण मी इतका गोंधळून गेली होती की, मला काय बोलावे किंवा काय करावे, हेच सुचत नव्हते अखेर एक दोन मिनीटे अशीच गेली. मी उभाच होतो.

'ह बसा'

मी तोंडावर उभे हसू आणून खुर्चीत बसलो. साहेब माझ्याकडे पाहातच होते. माझ्याकडे पाहण्यासारखे माझ्यात एवढे काय आहे, हेच मला समजत नव्हते त्यांनी मला न्याहळून पाहताना एकदोन वेळ स्वतःला सुद्धा बाजूच्या आरशात न्याहळून पाहिले थोडा वेळ असाच गेला आणि त्यांनी प्रश्न विचारला.

'नाव'

'यकू सात्याकका कांबळे'

'क्वालिफिकेशन?'

'बी. कॉम्.'

'ग्रेड?'

'हायर सेकंड क्लास'

'कार्ट?'

'बी. सी.'

'अनुभव?'

'काही नाही.'

'एल्. सी. आणि सर्टिफिकेट आहे का?'

'आहे'

'लेट मी सी वीज'

हात धरतच कापत होते. हाताला घाम सुटला होता. पिशवीत पुंगळी करून ठेवलेले सर्टिफिकेट आणि एल्. सी. ची पुंगळी उलगडून मी साहेबांच्याकडे दिली. त्यांनी सर्टिफिकेट तपासून पाहिले. एल्. सी. पाहिले आणि त्यांनी टेबलच्या डावीरमधून आपले नोटबुक काढले. त्यांना नेमकं काय बघायचं आहे, हेच मला कळना. त्यांनी पुन्हा एक वेळ माझ्याकडे पाहिले, मी उमाच होतो, ते बोलले-

'उमे का? बसा'

मी विजारीला हात पुसत खाली बसलो, त्यांनी आपली डायरी आणि माझा दाखला बराच वेळ तपासला व विचारले 'आईवडिल काय करतात?'

मी खुर्चीतून उठायचा प्रयत्न करू लागताच पुन्हा ते म्हणाले- 'उठू नको बसूनच सांग.' मी आजपर्यंत जे सांगत आलो होतो, तेच सांगितले. 'वडिल नाहीत, आई' आणि माझा शब्द तुटला. 'हे एल्. सी. वर नांव कुणाचे आहे?' 'माझे आणि माझ्या आईचे.' कारण जे उघड दिसत होते. ते लपवता येत नव्हते.

'आई काय करते?'

वारली. . . कालच. . . सारे दुःख मागे सारून बोललो, कारण मी इंटरव्ह्यूसाठी आलोय ह्याचं मान ठेवून विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे देत होतो.

पुन्हा जास्त काही न बोलता त्यांनी सर्टिफिकेट आणि एल्. सी. सिलेक्ट केलेल्या फॉर्ममध्ये अगदी वर ठेवला व म्हणाले, 'गावी कॅम्हा जाणार?'

'आजच, कारण . . .' पुन्हा शब्द अडखळले.

'सांग, जे काय असेल ते स्पष्ट सांग.'

'उदचा आईचा नैवेद्य ठेवायचा आहे . . .'

'उदचा सकाळी गेलास तर चालेल की नाही? आणखी कोण आहे घरी?'

'कोणी नाही, पण . . .' मला पुढे काय बोलावं, हेच सुचत नव्हतं.

'बरं, ते सारे राहू दे. आपण घरीच चार शब्द बोलू चला 'त्यांच्या शब्दावर माझा विश्वास बसेना, मी अगदी पार गोंधळून गेलो होतो. मी डोळे विस्फारून पुन्हा पाहतच होतो. पुन्हा ते बोलले,

'तुझं सिलेक्शन झालं आहे. तेंव्हा आपण घरीच थोडा वेळ बोलू मग तू जा. आणि दिलेल्या तारखेला डब्युटीवर हजर हो.'

'हे सारं स्वप्नात घडतं आहे, असा मला मास होऊ लागला. मी स्वतःला जरा पायाच्या अंगठ्याने विमटा काढून पाहिला व मी निश्चितच झोपेत नव्हतो, याची खात्री झाली. सारी कागदपत्रे व्यवस्थित ठेऊन कपाटाला कुलूप लावने आणि किल्ली बॅगमध्ये ठेवून साहेब म्हणाले, 'यंकु, चला आता आपण बंगल्यावर जाऊ'

'आम्ही दोघेही बाहेर आलो. साहेब बाहेर येताच काही पालक पुढे आले व तोंडावर उसने हास्य, आणून काही बोलण्याचा प्रयत्न करू लागले, एकाने तर त्यांचा हात आपल्या हातात घेत म्हंटले, 'अहो, सानेसाहेब, थोडी काँफी घेऊया चला.' पण साहेबांची शिस्त भयंकर कडक त्या पालकाने खिशातून एक पत्र काढले आणि त्यांच्याकडे देण्याचा प्रयत्न केला, तेंव्हा साहेब म्हणाले, 'अहो तुमचे काम शंभर टक्के झालेय, पत्र आणखी कशाला? घरी आपोआप पत्र येईल, तुम्ही काळजी करू नका'

'साहेब थोडी चहा - काँफी? . . .'

काही नको, तुम्ही जा, प्रत्येकाच्या घरी पत्र येईल.' एकंदरीत जागा पाच. मुले उभी होतो पंचवीस-तीस आणि साहेब बोलले- प्रत्येकाच्या घरी पत्र येईल. त्याच्या ह्या उत्तराने सर्वांचे चेहरे खुलले.

लोकांना काही कळायच्या आतच मला गाडीत बसवून घेऊन साहेबांनी गाडी बंगल्याकडे वळविली होती.

त्यांनी व त्यांच्या मिसेस यांनी विचारलेल्या प्रश्नाला उत्तर देण्यासाठी सारे दुःख मागे सारून माझी कर्मकहाणी सांगितली; जी मला आईने सांगितली होती, मी जे पाहिले होते, जे मोगले होते, ते सारे सांगितले -

... माझी आई सात्यावका, तिला लहानपणीच देवालासोडली होती. जोपर्यंत तिची आई होती तो पर्यंत तिनं कसेवसे दिवस काढले. तिचीआई मेली आणि माझी आई आणि माझे आजोबा एवढेच राहत होते, आई जोगवा मागून आणायची. आजोबाला खायला घालायची. आई मोठी झाली पण तिचं लग्न करता येत नव्हतं देवाशी लग्न झालं होतं तिचं. जसजशी ती वयानं वाढू लागली तसतसं तिचं पोट वाढू लागलं. सर्व म्हणू लागले हिला आता दिवस गेले पण तिला दिवस जाणे म्हणजे काय? हेच माहित नव्हतं तिला. तिच्या वडिलांनी खूप मारहाण केली. जातभाईने वाळीत टाकलं. ती प्रत्येकाला विनवणी करून सांगत होती पण वाढलेला वोधळा पाहून कोणीही तिच्यावर विश्वास ठेवीनास झालं, समाजानं तिला वाळीत टाकलं ती भ्रमिष्ट झाली आणि रानोमाळ हिंडू फिरू लागली. चार-आठ दिवसांनी पोट जरा आपोआप उत्तरे आणि पुन्हा ते आपोआप चढे.

ती घर सोडून दोन-तीन महिने रानोमाळ हिंडत होती, तिला एकवेळ नदीवर अंधोळ करीत असताना देवदर्शन घेण्यासाठी आलेले एक बाई आणि बापय भेटले लग्नीन न झालेले. त्यांच्याकडे दोन दिवसापूर्वी जन्मलेले एक मूल होतं. मुलाला ते सोडून जाण्याच्या विचारात होते. तोच सात्यावका दिसली. सात्यावकाला पोहताच ती सुद्धा दिसात आलेल्या बाईसारखी दिसली. त्या दोघांनी तिला विनवणी केली. 'आमच्या बाळाला जरा समाळ तुझ्या होणाऱ्या बाळाबरोबर ह्याचाही सांभाळ कर.'

सायब म्या गरवार न्हाई वो. मला अजून इटाळच झाला न्हाई. पयल्यापासून समदी म्हणतात. मी गरवार हाये. कोणच्या बापयाचा आंगाला हात लावून घेतला न्हाई म्या. पर सगळ्यांनी मना हाकलून घातलंय घरातन.'

त्या दोघांनी आपल्याजवळ असणाऱ्या गोळ्या तिला दिल्या आणि सांगितलं ह्यातल्या चार दिवस चार गोळ्या रात्री झोपताना खा; आपोआप सार ठीक होईल. पण हे आमचे बाळ संभाळ. तुला आम्ही पैसे देतो. पण ह्याचा सांभाळ कर.'

पेशापायी सात्यावका तयार झाली. पैसे मिळालं. मूल मिळालं आणि दवासुद्धा फुकट मिळाला. साहेबांनी नांव विचारलं तेव्हा तिनं सांगितलं- 'सात्यावका कांबळे.'

साहेबानी दिलेल्या गोळ्या तिने नियमाने घेतल्या आणि अक्षरशः त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे पोट एकदम ओसरलं तिला आनंद झाला. ती बाळाला घेऊन पुन्हा घरी गेली, पण तो उतरलेला कोथळा आणि कुशीतील बाळ पाहून तिला महारवाड्यात येऊसुद्धा दिलं नाही. तिला दगडांनी मारून हाकलून लावले. नको-नको त्या शिव्या घातल्या, तिचे कोणी ऐकूनसुद्धा घेतले नाही, पाटीवर पाळणा करून विकत दूध घेऊन ते मला पाजऊन ती हिंडली आणि मला लहानाचा मोठा करू लागली. मोलमजुरी करून ती मला वाढवू लागली. मला शाळेत घातले पण माझ्या शिक्षणाचा व आमच्या पोटापाण्याचा खर्च तिच्या एकटीच्या मजुरीवर चालेना. त्यासाठी तिने गावाबाहेरच्या खोपटात दारुचे आधण सुरु केले. पंसा भरपूर मिळू लागला. मला कशाचीही कमतरता तिने पडू दिली नाही. मला वाईट वळण लागू नये म्हणून मला बाहेरगावी शिक्षणाला ठेवलं. ती अधूनमधून येऊन स्वतःच पैसे देऊन जायची. अम्यास चांगला करायला सांगायची.

थोडे दिवस गेले आणि हातभट्टीवर छापा पडला आईला अटक झाली पण सायबाला पैसे दिले हप्ता द्यायचे कवळू केले. तिची सुटका झाली. साहेबाला महिन्याचा हप्ता आणि रोज संध्याकाळी पाहिल्या धारेची, असा रतीब सुरु झाला. दारुच्या नशेत तो जे कांही करी ते निमूटपणे सहन करावे लागे. कारण आमची परिस्थिती आम्हाला लाचार बनवित होती नको-नको ते व्यवहार त्या लाचारपोती आई करीत होती सारे सहन करून ती मला शिकवत होती. पण मलासुद्धा ते जिणे असह्य वाटू लागले. हे जिणे जगून शाळा शिकणे नको असे वाटायला लागले. पण साहेबांची आईला मिळणारी धमकी आणि मला जास्त शिकविण्याची तिची जिद्द ह्या दोन कवाट्यामध्ये राहून तिने मला शिक्षण दिले. आता गेल्या वर्षी झाडेच्या बी कॉम्. च्या परीक्षेत मी चांगल्या मार्कांनी पास झालो तिला फार आनंद झाला. एक दिवस तिने दोन घागरी दारु फुकट वाटली मी घरी गेलो, आईला म्हणालो, 'आये आता हा घदा फुरं कर. मी कुठतरी नोकरी वर जातो आणि तिकडच तुला घेऊन जातो. तो सायब बी नको, नी दारु बी नको.'

पण मला नोकरी लागेपर्यंत आणखी प्रश्न होताच. त्यामुळे रोज नसे पण चार-आठ दिवसांनी तेवढीच भट्टी चालू होती. साहेबांचे येणे बंद झाले. हप्ता सपला. दारु

आणि दारूच्या धुंदीतले खेळसंपले. पण साहेबाची चटावलेली जीभ आणि शरीर त्याला चैन पडू देईना. साहेबाला राम येऊ लागला. त्याच्या ह्या रागाने आईला माझी काळजी वाटू लागली. मी कोठेही बाहेर गेलो तर 'आये' म्हणून हाक मारी त्याचवेळी तिचा जीव भांड्यात पडे तिला 'आई' म्हटलेले आवडत नसे एवढा मोठा झालो. शिक्षण घेतले तरी ती मला 'आई' म्हणू देत नव्हती. ती म्हणायची 'आई म्हणू नको. आये म्हन.'

परवा साहेबांनी बोलावून घेतले. मला इंटरव्हच्युला बोलावल्याबद्दल माझे कौतुक केले आणि म्हणाले, 'तू आता बँकेचा साहेब होणार पण जाण्यापूर्वी माझे एक काम कर. आम्हाला एके ठिकाणी अचानक धाड घालायची आहे त्या ठिकाणची माहिती तेवढी आम्हाला आणून दे. त्यासाठी आज-उदचा तू तेथेच थांब. त्या गावच्या पोलिस पाटला-जवळ राहायची व्यवस्था करतो'

मी साहेबांच्या कामाला गेलो. मला इंटरव्हच्युला यायला पॅसा पाहिजे म्हणून परवा आईने आदण लावले अंधार पडलेला असताना साहेब सवयीप्रमाणे गेला आणि जबरदस्ती केली त्यातच मला आई दुरावली. घरी आलो पाहतो तो आई शांत झोपलेली. दारात उभा राहून हाका मारल्या, 'आये, ए आये, लवकर उठ मला उदचा इंटर-व्हच्युला जायचेय.' पण आई शांत.

मी आर्त स्वरात आयेला मारलेली हाक साहेबाला ऐकू गेली. साहेबांनी ताबडतोब सारी व्यवस्था केली, आणि कालच 'आये' गेली मी डोळ्यातील आसवं शटमि पुसली. साहेब शांतपणे ऐकत होते. त्यांच्यावायकोच्या डोळ्यात पाणी होतं.

आज इंटरव्हच्युला यावे की न यावे, ह्या विचारात होतो. मग विचार केला आता 'आये' तर गेली. माझे मलाच आता बघायला हवे; आजचा इंटरव्हच्यु देऊन यावा. गाड्याच्या उतरंडीतले पैसे घेतले आणि आलो. तर बराच वेळ झाला होता. उदचा नैवेद्य ठेवायचाय. मला आज जायला हवं. नाहीतर 'आये' कायम उपाशी राहिल. मी उठण्याचा प्रयत्न केला; पण बाई चटकन उठल्या आणि मला कवटाळून घेत म्हणाल्या, 'आये' गेली तरी 'आई'

आहे अजून काळजी करू नको. उदचा सगळेच मिळून 'आये' ला जेवायला वाढून येऊ. पुढच्या आठवड्यात तुला ड्युटीवर हजर व्हायचंय. ती बघ साहेबांनी ऑर्डर काढलीय, आज ती 'आये' जिवंत असती, तर तिनं आम्हाला ओळखले असतं. आमचे पाप निस्तरायला आम्ही तिच्याकडे दिले आणि आम्ही आता आयुष्यभर शोध घेत होतो. मी आई होण्यासाठी प्रयत्न करत होते पण ते परमेश्वराने घडू दिले नाही पण आज त्याने आम्हाला इंटरव्हच्यु 'मध्ये आमचा बाळ परत दिलाय.

कवटाळून धरलेल्या आईच्या डोळ्यातील आसवं माझ्या डोक्यावर पडत होतो आणि ती मायेची उब 'आये' च्या उबीप्रमाणे वाटत होती.

उगीचच..... । आप्पासाहेब मटकर

उगीच वाटेत भेट झाली,
 प्रथम न पाहील्यागत करूनही
 नार पाहिले एकमेकांकडे
 उगीच थांबलो,
 हमलो उगीचच ...
 उगीचच विचारली खुशाली
 कुतुहल नसलेले कुतुहल दाखवीत
 पाळली यथास्थित मध्यतेची रात
 उगीचच विचारला
 नवा सिनेमा पाहिलेलाहो,
 शपथ ! खरच सांगतो,
 मला समजून घ्यायचे नव्हते कांही
 तेच मनात अमेल
 कदाचित तुझ्याही
 तू गेलीस.
 मी गेलो.
 दोघेही गेलो आप-आपच्या वाटांनी
 क्षणभर चढलेले पाणी,
 झरझर ओझरले लाटालाटांनी
 उगीचच

भारतीय समाज बेरोजगारी, दारिद्र्य, अंधश्रद्धा आणि अशांसारक्या अन्य

गोष्टींमध्ये खितपत पडलेला आहे. ही परिस्थिती निर्माण होण्याची कारणे कोणती आहेत याचा विचार करण्यास कोणीही तयार नाहीत. खरे पहाता प्रत्येकाने वस्तुनिष्ठपणे याचा विचार करण्याची गरज आज निर्माण झालेली आहे.

वास्तविकरित्या आपणांसमोर खरोखरच्या समस्या कोणत्या आहेत? आणि आज आपण कोणत्या समस्यांशी संघर्ष करतो आहोत? यामध्ये कोणाचा फायदा आहे? समाजातील कोणाच्या मागण्यांची पूर्तता होते आहे व कोणाला मागण्यापासून वंचित रहावे लागते आहे, याचा विचार आपण केला पाहिजे. पण आज एकंदर भारतीय समाजाची समस्या अशी आहे की विकासात्मक प्रश्नांवर संघर्ष करण्यापेक्षा हा समाज जात, धर्म, भाषा, वंश, अंधश्रद्धा या साठी, संघर्ष करताना दिसतो आहे.

एके ठिकाणी स्वामी विवेकानंदानी असे म्हटलेले आहे की "नदी वाहून गेल्यानंतर पाय न मिजवता पलिकडे जावू या मुखपणाच्या आशेवर थांबून न बसता पाण्यात उतरून प्रवाह तोडून पलीकडे चला" पण येथील समाज नदी ओसरून जाण्याची वाट पहात आहे. तो तेथील अंधश्रद्धेच्या शंखला तोडण्यास तयार नाही. वास्तविकनेकडे न पहाता कोणत्या ना कोणत्या तरी दैवी शक्तीवर, अंधश्रद्धेवर विश्वास ठेवून बसलेला आहे.

धर्माच्या संदर्भात चर्चा करावयाची झाली, तरी तेथील समाजाने धर्मातील चांगल्या गोष्टींना महत्त्व दिलेले आहे. जगातील इतर धर्मांचा हिंदू धर्माशी तुलना करता हिंदू धर्माचा प्रसार व्हायला पाहिजे होता तितक्या प्रमाणात झालेला दिसून येत नाही. आणि त्याचे महत्त्वाचे कारण कोणते असेल तर, हिंदू धर्मातील जाती व्यवस्था, हे होय. याला अन्य काही कारणे असतीलही पण महत्त्वाचे कारण याठिकाणी मांडले आहे

सदच परिस्थिती पाहिली तर आज हिंदू धर्माची परंपरागत सामाजिक रचना हाच हिंदूच्या एकतेतील सर्वात मोठा अडसर होऊन बसलेला आहे. आज आपल्याला धर्मांमध्ये एकात्मता निर्माण करण्यासाठी निरनिराळ्या संघटना काढाव्या लागताहेत 'विभूतीपूजा, मानवाचे दैवीकरण आणि कर्तव्यच्युती' यामुळे हिंदू समाज रसातळाला गेला हिंदू धर्माचा न्हास झाला, हिंदू धर्म हा एक कोडे आहे. **High thinking but low living** याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे हिंदू धर्म होय,' असे भारतीय घटनेचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणत असत.

अंधश्रद्धा, रुढी, परंपरा याविषयी चर्चा करावयाची झाल्यास, भारतीय समाज या गोष्टींना मर्यादेच्या पलिकडे विकटून बसलेला दिसून येईल ज्या माणसाला स्वतःच्या जीवनाविषयीचे विशिष्ट असे ध्येय नाही पण त्याने सांगितलेल्या भविष्यावर मात्र विश्वास ठेवून भारतीय समाज दिवारवणे रंगविताना दिसतो आहे.

कौटुंबिक प्रश्न, शारिरीक अस्वच्छता, सामाजिक अक्वहेलनेतून समाजातील इतर स्त्रियां-पेक्षा जे एखादद्या स्त्रीला वेगळेपण प्राप्त झालेले असते, त्या वेगळेपणाच्या भांडवलवर त्या स्त्रीने सांगितलेल्या फालतू, निरर्थक, फासल्या मूलथापना भारतीय आया, बहिणी बळी पडताना

मऊ मखमलीच्या
हरित तूणावरती
आपण दोघांनी बसून
पुढील आयुष्याची
स्वप्ने रंगविली.

अनेक वचने
आणि आणभाका घेतल्या
कधीही न विसरण्याच्या

त्याच मखमलीवरती बसून
त्याच हरीत तूणावरती बसून
आपण दोघांनी आपल्या
आयुष्याच्या बेरजा केल्या होत्या

परंतु
त्या दिवशी तुला, नियतीने
आपल्या घरी ओढून नेले.
कायमचेच ...
आणि ...
तेव्हापासून आपली वजावाकी सुरू झाली!

स्व
न्द
न

ऐनवेळी जरी मोगरा टाळतो
तू मला माळशी मी तुला माळतो

ऐकतो मी गडे आतं हाका तुझ्या
हाथ मागे पुढे मीच रेंगाळतो

सावरुही नका श्रायवांनो मला
मीच माझे आता दुःख सांभाळतो

हा निखारा असा तो निखारा तसा
हा असा जाळतो तो तसा जाळतो

मांग आता मला, जीव गेल्यावरी
का तुझ्याभोवती जीव घुटमळतो ?

बोलके नेत्र । प्रकाश माळी

ही रीत का मनाची
काही न मजला कळले
परिभाव अंतरीचे हे
बोलून नेत्र गेले

संभाषणी तुझ्या त्या
बहून अंग आले
देता नकार तुजला
बेचैन मात्र झालो
परिभाव अंतरीचे
बोलून नेत्र गेले

शब्दामधुनी तुजला
' नाही ' जरी म्हणालो
परिभाव अंतरीचे
बोलून नेत्र गेले.

बंचित । विलाण कल्याणी

केलीस बंचना तू
माझ्याच भावनांची
कळली कशी न तुजला
माझीच प्रीत वेडी

वान्यासवे उडाली
ती राख जीवनाची
शोधू नको प्रिये तू ...
मी दिसणार ना कधीही

दिसताहेत ही अंधश्रद्धेचीच लक्षणे आहेत. खरे पहाता, कुठेतरी 'श्रद्धा' ठेवण्यास हरकत नाही. श्रद्धा म्हणजे 'विश्वास' पण हा विश्वास अंध असता कामा नये. अंधश्रद्धेमुळे व्यक्तीविकास खुंटतो. पर्यायाने देशाच्याही सर्वांगीण विकासावर याचा दूरगामी स्वरूपाचा वाईट परिणाम होतो. कारण व्यक्तीचा विकास आणि देशाचा विकास यामध्ये फारसा कांही फरक असत नाही. भारतीय समाजात व्यक्ती विकासाचाच वाव मिळत नाही.

श्रावण महिना म्हणजे पूर्ण उपवासाचा महिना या महिन्यात का उपवास करावेत तर म्हणे या महिन्यात 'परमेश्वराच्या घरचे दरवाजे उघडले असतात.' पण हे वैज्ञानिक युगामध्ये बुद्धीला पटण्यासारखे नाही. पण त्याच्या पाठिमागे कांही तरी शास्त्रीय कारण असावे असे वाटते. कारण हे दिवस पावसाचे असतात. पूर्वी पावसाचे प्रमाण हे अतिशय असे. पावसामुळे दलदलीचे वातावरण निर्माण होते अशा वातावरणामुळे रोगराई फैलावते आणि या दिवसांतल्या खाण्याने शरीराला त्रास होतो. तसेच या महिन्यात मांसाहार निषिद्ध मानला जातो याचे कारणही असेच आहे. या पावसाच्या दिवसात भाजीपाला, किंवा जनावरांना दिला जाणारा चारा यावर उन्हाअभावी रोग पडण्याची शक्यता असते आणि असे रोग पडलेले खाद्य जनावरांना दिल्यांतर प्राण्यांना याची बाधा होते. आणि आशा प्राण्यांचे मांस खाल्याने मनुष्य प्राण्यालाही त्याचा त्रास होतो. पण आपण सत्य बाजू बाजूलाच ठेवून फसव्या गोष्टींना परमेश्वराच्या नावावर महत्त्व देतो याची कुठेतरी भारतीय लक्षणे प्रत्येक व्यक्तीने दखल घेण्याची आवश्यकता आहे.

शिक्षकाने दिवसभर आधुनिक तंत्राच्या आधारे नविन नविन प्रयोग प्रयोग-शाळेत विद्यार्थ्यांना करून दाखवायचे आणि सायंकाळी आपले कपाळ मात्र गुलालाने लादडायचे हे कुठेतरी थांबले पाहिजे. अशा वर्तमाने समाजावर अनिष्ट परिणाम होतात. समाज वैज्ञानिक प्रगतीच्या वेगाने पुढे न जाता तो तितक्याच वेगाने अधोगती कडे जातो हे आपल्या लक्षात येईल.

आपल्या बऱ्याचशा धार्मिक कल्पनाही अशाच वेडगळ स्वरूपाच्या आहेत. भारतातील निरनिराळ्या सणांचा उत्सवांचा विचार केला तर त्यांच्यातील धार्मिकतेचा भाग फारच कमी असतो याचे छोटेसे उदाहरण देता येईल. महाराष्ट्रात दसरा हा सण मोठ्या प्रमाणात साजरा केला जातो. या दसऱ्याला काही भागामध्ये देवाला तेल घालणे हा एक धार्मिक प्रकार असतो पण जेव्हा आपण तेल घालण्यासाठी देवाजवळ जातो तेव्हा त्याठिकाणी दोन प्रकारची भांडी असतात एका भांड्यात वात लावलेली असते तर दुसरे भांडे रिकामे असते देवाजवळ असणारा पुजारी (तो त्याच दिवशी देवालायत हजर असतो.) वाताच्या भांड्यात आपण दिलेल्या तेलातील थोडेसे तेल ओततो. आणि राहिलेले तेल त्याच्याजवळ असलेल्या दुसऱ्या रिकाम्या भांड्यात ओततो. हे सर्व आपल्या डोळ्यासमोर घडत असते पण त्याला आपल्याजवळ उत्तर नसते.

अशाप्रकारे सणांचे जर आपण वर्षभराचे कॅलेंडर पाहिले तर कितीतरी अनाटायी खर्च आपण करतो याचे प्रत्यंतर येईल. अशाच प्रकारे आपले जन्मभराचे कॅलेंडरही फसव्या निरर्थक गोष्टींशी आणि खाण्यांशी निगडित असलेले दिसते. पण आजच्या अत्यंत बिकट परिस्थितीत अडकलेल्या आपल्या देशाचा विचार करता ह्या गोष्टींना फाटा दीला पाहिजे कारण या सर्व गोष्टींचा देशाच्या सामाजिक, राजकीय व अर्थिक परिस्थितीवर अनिष्ट परिणाम होतो. आणि तो भारतावर झालेला आहे, असे म्हणावे लागेल.

माझे सर्वात मोठे दुःख ते म्हणजे शुद्ध सामाजिक सुधारणेचे म्हणविले जाणारे कार्य अद्यापही बुद्धि पुरस्सर धर्मापासून अल्प ठेवले आहे. ...सामाजिक सुधारणा राजकीय यांच्यात महत्त्व नाही हे म्हणणे जसे पोकळ व अर्थशून्य आहे. त्याच प्रमाणे समाज सुधारणा व धर्माच्या आद्य तत्वांचे आचरण यांजमध्ये सहचय नाही असे म्हणणेही तितकेच ग्रामक आहे असे माझे ठाम मत आहे. मग आपण त्याला किती मान द्यायचा असेल तो द्या. वस्तुतः आमच्यासारख्या भावनामय लोकांच्या बाबतीत तर अशा प्रकारच्या प्रमत्तपणांम मुळीच जागा नाही. सर्वप्रकारच्या भावनामय चळवळी या धाड्यात्मिक चळवळी असतात. आणि कोठूनही सुरवात करा शेवटी एकाच उगमाशी जाऊन पोहोचतो; आणि तो उगम म्हणजे आध्यात्मिक होय. मी ब्राह्मोसमाजाच्या तत्त्वावरील आपल्या अलिकडील व्याख्यानात महात्मा गांधीयांना हिंदुस्थानातील नवयुगाचे जनक जे राजा राममोहन राय यांचे नविन अवतार म्हणून संबोधित असतो. करिता आपण राज राममोहन राय द महात्मा गांधी यांचे चरित्र व कार्य यांच्याकडे दृष्टी द्या म्हणजे माझ्या विधानातील भावार्थ आपल्या बरोबर लक्षात येईल. राजा राममोहन राय यांनी धर्मापासून सुरु करून शेवटी व्यवहार्य धर्मचे सार जे उच्च राजकरण त्यामध्ये आपल्या कार्यक्षेत्राचा शेवट केला. उलटपक्षी महात्मा गांधींनी प्रथम राजकारणाच्या प्रवाहांत उडी घातली पण शेवटी ते प्रस्तुत काळातील जो उच्चतम धर्म त्यांच्या कडेस लागलेले आहेत. ध्येयात्मक प्रयत्नांचे अशा प्रकारचे ऐक्य आहे.

— म. विठ्ठल रामजी शिंदे

उपराटं । सुहास घोरपडे

अपंग । अनोळखी

होत्याच नव्हतं,
नव्हत्याच होत.
असा न्यायच पेंगत चालला आहे,
सारं जगच उपराटं होत आहे. ॥१॥
बाबलाची हेरगिरी
पाबसाचा भ्रष्टाचार
असा कोरडा दुष्काळ सोबती आहे,
सारं जगच उपराटं होत आहे. ॥२॥
बाळवीचं पोखरणं,
काळजाचं भरडनं,
असं भकास जीनं चाललं आहे,
सारं जगच उपराटं होत आहे. ॥३॥
पैशाचा खुराडा,
माणूस चुराडा
असा भलताच आगडोंव होतो आहे,
सारं जगच उपराटं होत आहे. ॥४॥
लांडम्यांचा खोळ,
भयभीतांचा रोळ.
असा माणुसच पोरका होतो आहे,
सारं जगच उपराटं होत आहे. ॥५॥
जन्मातरांची साथ,
कधी दिल्या न हात.
असा प्रपंच जळून खाक होतो आहे,
सारं जगच उपराटं होत आहे. ॥६॥

स्प
न्द
न

ध्याड भर हिडून-हिडून
खरकाट सुदीक मिळत नाय
कसलरं म्या जगतोया ?
ते म्या कुत्रच हाय ?
कोण म्या माका इचारत नाय
म्याच तेनला इच्चारतोय मू-मू-मू- .. !
हाडी-हाडी म्हणत्यात समदी
म्हणुया म्या बगलला
जर एकादद्या वकताला,
कायली व्हली पोटात
बोंबलत सुटतोय जोर-जोरान ?
कसलरं म्या जगतोया ?
ते म्या कुत्रच हाय !
मिळलं म्हणून डोळ फाडून-फाडून
वधीत उभारतो खाणाऱ्याच्या फुड्यात
आरडतोय जाते-येते त्याच्या फुड्यात
जेच्या जवळ माया हाय
तोच न कुड दयाचा
तेनं काय वी व्हायचं नाय !
म्हणून परत-परत आरडावच
कसलरं म्या जगतो या ?

अनोळखी । सदानंद सावंत

शेवटी तेच । बी आर. गडकर

ठरवले होते
अडकायचे नाही कशातच
अडकून शेवटी शून्य व्हायचे नाही ! ...
पण ...

या शून्याचा मोह
टाळता येत नाही
मोहापायी अडकून बसलोय
या शून्याच्या फेऱ्यात...!

प्रवास करता करता
अवचित गाडी बंद पडावी
अनोळखी स्टेशनवर उतरून
अनोळखी माणसाची
ओळख करून घ्यावी
अनोळखी गावात
अनोळखी म्हणून जावे,
अनोळखी रात्री
अनोळखी आकाशमी
हितगुज करावे.

लग्न

मुद्रास शिब्रे
वी. ए. भाग १

अही, तुम्हाला कोणीतरी भेटायला आलय, वेपधारी पोलीसान गंगारामला सांगितलं. गंगाराम चरकला. काहीही न बोलता दोन पावलं पुढे येऊन गजाचा आधार घेतला.

'तुमची भेटायची इच्छा आहे ना?' परत पोलीसान प्रश्न केला.

'अं?... हो... लावून द्या,'

गंगाराम मनाशीच विचार करू लागला.

'कोण भेटायला येणार मला ?'

मी गावातील एक प्रतिष्ठित व्यक्ती. आज या चार-भिर्तीच्या आत अपमानाने कासाविस झालेल्या, अब्रू वेशीवर टांगली गेलेल्या या देहाला कोण भेटायला येत असेल?' हा विचार चालू असतानाच शिवा समोर येताना दिसला. त्याचे डोळे भरले अन् कट दाटला.

'शिवा!'- कशीतरी गंगारामने हाक मारली 'बाबा काय केलं हे तुम्ही?'- शिवाला हुंदका आवरला नाही.

'काही नाही शिवा, एक जबरदस्त संकटातून मी वाचलोय.'

'बाबा!'

हो शिवा, 'एका जबरदस्त संकटातून वाचलेला तुझा हा बाप आयुष्यभर सकटापासून रगवध राहिल.'

पण बाबा तुम्ही अस करायला नको होत.' - डोळे पुसत शिवा म्हणाला.

'नाही शिवा, मी केलय हेच चांगलं केलय नाहीतर, नको, नको शिवा, मला बोलायला सुद्धा होत नाही

तू जा आता.

डोक्यात उगाच फार विचार करीत राहू नकोस, तुझ्या आईला सांभाळ, आणि रेखा ?

शिवा, तिला खूप प्रेम दे, माझ्या लाडक्या एकट्या सुनेला मी डोळेमरुन पाहू सुद्धा शकलो नाही. आणि आता सहावर्षे तर अजिबातच पाहू शकत नाही पण शिवा-

झालेल्या गोष्टीबद्दल मला क्षमा कर म्हणावं.'

'बाबा जातो मी - ' शिवान गंगारामचा निरोप घेतला. जड पावलांनी तुरुंगातून बाहेर पडला

पाटलाच्या घरात वाढलेला हा शिवा, गंगारामचा एकूलता एक पोर. गंगाराम आणि त्याची बायको म्हणजे शिवाची आई काशाबाई, दोघांच खूप प्रेम शिवावर होतं शिवाचं शिक्षण दहावी पर्यंत झालं होत अंगाने तो मजबूत असल्याने, गंगारामन वशिल्यानच जवळच्या साखरकारखान्यात काम टेकवल होतं

वास्तविक पाहता श्रीमंताची मूल फार गर्विष्ठ असतात पण शिवा त्याला अपवाद होता, घरची श्रीमती अन् स्वतः नोकरीवर असूनही शिवा कधीच गर्विष्ठपणे वागत नव्हता. त्याची साधी राहणी, प्रेमळस्वभाव आणि प्रामाणिकपणा यामुळेच गावातील सारे लोक त्याचं कौतुक करायचे. शिवा मात्र जितका प्रेमळ तितकाच कठोर होता गंगारामला पण दुसरा भाऊ नव्हता गंगारामचे आईवडिल त्याचे लग्न झालेल्याच वर्षी वारले होते. पण त्याची सखू नावाची एक बहिण होती. तिच्यावर गंगाराम, शिवा इतकच प्रेम करत असे. या प्रेमामोटीच त्यान आपली बहिण गावातच एक चांगल रथळ पाहून दिली होती.

गंगाराम आपल्या बहिणीचा विचार घेतल्याविना कोणतेच काम करत नसे, सखू शिवावर खूप प्रेम करी. दिवसातून एकदातरी शिवाला पाहिल्याशिवाय तिला अजिबात चैन पडायची नाही. त्याला गोडधोड खायला द्यायची, तासन्-तास त्याच्याशी गप्पा मारत बसायची शिवा नोकरीवर

होता तरीही त्याला खर्वाला पैसे काशीबाईकडे देऊन जायची शिवा म्हणायचा- ' आत्याच माझ्यावर केवढं प्रेम, पण अकारण एवढा उदारपणा ही का दाखविते ?

' या उदारपणाला कांहितरी कारण असायला हवं '

शिवाच हे म्हणणं खरं ठरलं. आत्याचं आपल्यावर असलेलं प्रेम कोणत्या कारणासाठी आहे हे त्याला समजलं. त्याच डोक सुन्न झालं शिवान आत्याकडं जाणं तर बंद केलच शिवाय तिच्याशी बोलणंही टाळू लागला. सखू विषयी शिवाच्या मनात एकदम तिटकारा का निर्माण झाला? हे गंगाराम आणि कशीबाईला समजतं नव्हतं.

शिवा तर अवरथ होता. पासाळ्याचे दिवस कारखान्याचे काम बंद असल्याने खाणे नि झीपणे एवढेच तो करत होता.

शिवा विचार करायचा-

तशी ती चांगली आहे. दिसायला आणि स्वभावालाही पण पाहण्या- पाहण्यामध्ये... ..

छे, छे!' पाहण्यातील वागको तर मला मुळीच करायची नाही मग हे ...

... माझ मत नाही, पण ...

... बाबा काय म्हणतील ...

... माझ्यासाठी, माझ्यावर असलेल्या प्रेमासाठी ते काय करतील.

... माझ म्हणणं ते मुळीच ऐकणार नाहीत. कारण त्यांच माझ्यावर जितकं प्रेम तितकचं बहिणीवरही आहे. अन् आपलीच भाची सून म्हणून आणून ते केव्हाही पसंतच करतील, मीना तशी या घराण्याला शोभणारी आहे तिची माझी जोडी जमेल पण रेखा ?

रेखाच्या विचारानं तो पुन्हा अस्वस्थ व्हायचा.

माझं मीनाशी लग्न ठरलं तर ...

... रेखाचं काय ...?

तिला काय वाटेल .. ?

' माझ तिच्यावर खूप प्रेम आहे तिचं पण माझ्यावर आहे, मी तर तिला लग्नाचं वचन दिलयं. मग ...

मीनाशी लग्न करून रेखाला दगा कसा देऊ ? ?

शिवा विचार करून-करून खंगत होता. रेखाला तो

बरेच दिवस भेटला नव्हता, पण विचार मात्र सारखा तिचाच...

... एकदिवस दुपारच्या जेवणाच्या वेळी शिवा कारखान्यातून बाहेर पडला उन विस्तृतप्रमाणे चटके देत होत जवळच्या झाडांच्या सावलीखाली त्यान आणलेला जेवणाचा डबा सोडला अन् जवळच्या घरातून पाणी मागितल पाणी घेताना त्याच मन थोडं सकोचल. ऐन तारुण्यात आलेल्या मुलीकडे आपण पाणी मागायला नको होत अस त्याच त्यालाच वाटू लागलं पण आता पाण्याचा तांद्या घेण भाग होतं त्यानं तो घेतला पाणी घशाखाली घातल. शिवा पाणी पीत असताना रेखा त्याच्याकड पाहातच राहिली.

' पुरे का? ' - रेखाच्या या प्रेमळ प्रश्नानं तर शिवा ओघळलाच, बर्फ वितळल्याप्रमाणे त्याच्या आच पाणी झालं रेखाकडं तो पहातच राहिला पण लगच भानावर येऊन डबा आवरला आणि कारखान्याकडे वळला, ही त्यांची पहिली भेट

रेखा १२ वीच्या वर्गात शिकत होती. शिवा दहावी शिकला आहे हे तिला कुठूनतरी समजलं असूनही तिचं त्याच्यावर प्रेम जडलं होतं ती शिवाच्या रूपावर नव्हे तर शिवाच्या गुणावर प्रेम करत होती.

रेखा सकाळी आठ वाजता कॉलेजला जायची शिवा-मात्र साडंसातला कामावर येत असे. सकाळी शिवा कामावर येत असताना घराच्या उंबरठ्यावर उभे राहून शिवाची वाट पाहयची. एखादा दिवस त्याला यायला उशीर झाला अन् शिवाचा चेहरा दृष्टीस पडला नाहीतर रेखाला कॉलेजात येत पडायची नाही. दोघांचे प्रेम वाढतच होते. शिवा आता जेवणाचा डबा रेखाच्याच घरी ठेवत असे. रेखाचं दुपारी कॉलेज सुटलेलं असायच शिवा कामावरून आला की मग ही प्रेमी जोडी एकमेकाची चेष्टा करत जेवण घ्यायची. रेखाच्या घरी तिचो फक्त आई तेवढीच होती. तिचा बाप मिलीटरीत होता पण सीमेच्या वादाच्या चकमकीत तो ठार झाला होता.

रोजच्या प्रमाणे शिवा-रेखानं दुपारचं जेवण उरकलं अन् रेखान शिवाकडे एक चिठ्ठी दिली. शिवा ती वाचण्यासाठी उघडणार तोच रेखा हसत म्हणाली.

' नाही, नाही शिवा, बाहेर गेल्यावर वाच '

: अस काय आहे. विशेष यात '-शिवान हसत विचारलं अन् चिठ्ठी खिशात ठेवली.

बाहेर गेल्यावर शिवानं चिठ्ठी वाचली अन् त्याला आश्चर्याचा धक्का बसला.

‘ काम संपल्यावर काजूच्या बागेत भेट ’

रेखानं अस का लिहीलय ? ती असं विशेष काय सांगणार आहे? हे त्याला समजलं नाही.

शिवाची डब्युटी संपली अन् लगेच तो रेखानं सांगितल्या प्रमाणे काजूच्या बागेकडे झपाझप चालू लागला. रेखा अगोदरच त्याची वाट पाहत होती. रेखानं शिवाला पाहिलं अन् लगेच हसत-दसत ती जवळ गेली. तिनं शिवाचा हात हातात धरला शिवाच्या अगावर शहारे आले. रेखाच्या कोमल हाताच्या पहिल्याच स्पर्शाने त्याच्या अंगातून काहीतरी सळसळलं,

त्याच्या डोळ्यात तिनं पाहिलं अन् बोलली -

‘ शिवा, तुझ्याबद्दल माझ्या मनात खूप आदर आहे रे S ’ मला माहित आहे शिवा,

तूही माझ्यावर खूप प्रेम करतोस.

पण शिवा ...

... प्रेम आपलंध्येय केव्हा गाढतं माहित आहे तुला?’ रेखाच्या प्रश्नाचा अर्थ शिवाला समजायला फारसा उशीर लागला नाही. त्यानं रेखाच्या नजरेला नजर लावली, तिच्या खांद्यावर हात ठेवत तो म्हणाला

‘ रेखा, मला समजलं तुला काय म्हणायचंय.

‘ रेखा S तुझा माझ्यावर विश्वास आहे ना?’

‘ रेखा S S !’ मी लग्न तुझ्याशीच करीन मग मला कोणीही विरोध करू रेखा! पण मी तुला लग्नाचं वचन देतो. मी लग्न तुझ्याशीच करीन... तुझ्याशीच रेखा ’

रेखाला दिलेलं हे वचन शिवा विसरू शकत नव्हता त्याला लग्न रेखाशीच करायचं होतं. पण घरात तर त्याचे आई, वडिल, आत्या मीनाशी लग्न करून देण्याविषयी बोलत होते.

शिवाच मन मात्र थैमान घालत होतं, बाबानी मीनाशी लग्न ठरविण्यापूर्वी, मी मीनाशी लग्न करणार नाही, असं त्याला सांगायचं होतं. अन् ते काहीही झाल तरी सांगायचंय असा निर्णय त्यानं घेतला.

आपल्या खोलीत गंगाराम एकटाच हातातील सुपारीचे अडकित्याने बारीक तुकडे करत बसला होता शिवानं ते पाहिलं अन् हीच संधी आहे असं म्हणून त्यानं बाबाला हे सारं सांगितलं.

गंगाराम चवताळला. तो म्हणाला ‘ मी हे अजिबात होऊ देणार नाही.’

‘ कांही बोलू नकोस ’

शिवाला कांहीतरी बोलायचं होतं पण गंगारामनं त्याला बोलू दिलं नाही.

गंगाराम पुन्हा रागानं बोलला -

‘ मीना भाची आहे. अन् ती आमच्या घराण्याला शोभणारी असल्यानं, मीनाचं लग्न तुझ्याशीच लावण्याचा आम्ही निर्णय घेतला आहे ’

गंगारामचे हे रागाचे बोल ऐकून शिवालाही राग आला

‘ पण बाबा लग्न माझं करायचं आहे. मला न विचारता तुम्ही निर्णय घेतलाय कसा?’ रागाने शिवाच्या तोंडून बाहेर पडलेलं वाक्य गंगारामला खटकलं अन् त्यानं शिवावर हात उगारला.

दोघांचा चाललेला वाद ऐकून काशीबाई आत आली होती. तिनं गंगारामचा उगारलेला हात वरच धरला शिवामात्र दोघाकडही रागान पाहत बाहेर पडला.

शिवाला लग्न रेखाशीच करायचं होतं तर गंगारामनं मीनाशीच लग्न लावून देण्याचा जणू चंगच बांधला होता.

बाबाशी भांडण झाल्यापासून शिवा कोणाशीच बोलत नव्हता. बाबावर त्याचा राग नव्हता पण त्याचं कारण वेगळंच होतं. मीनाचे लज्जास्पद गुण शिवाला त्याच्या मित्रांच्या चर्चेतून ऐकायला मिळतं होतं.

शिवा मीनाला अगदी साधी, गुणो समजत होता. पण तिचं ते तुक्याबरोबरच लफडं ? आणि आत्याचे ‘ ते ’ गुण ?

पण कांहीही झालं तर मीनाच्या या गोष्टी त्याला गंगारामच्या कानावर घालायच्या होत्या.

त्यादिवशीप्रमाणे शिवा बाबाच्या सोलीपाशी आला. दरवाजातून आत डोकावलं, गंगाराम विचारमग्न असलेला शिवानपाहिला अन् दाराशीच थबकला. त्याच्या मनात विचार

आला. मीना आणि आत्याविषयीची ही गोष्ट जर मी बाबांना सांगितली तर ते त्यादिवशी चवताळले तसे चवताळले तर...

या विचाराने तो मागे परतणार तोच गंगारामच त्याच्याकडं लक्ष गेलं

' शिवा S !' - त्यानं हाक मारली.

' काय ?'

' इकडे ये !' शिवाला त्यानं जवळ बोलावलं. अन् शिवाला म्हणाला

' शिवा S रागावू नकोस. ' शिवा, नालायकीला त्या मी ओळखल नाही म्हणून शिवा मी तुझ्यावर हात उगारला.'

शिवाचं नशीब त्याला साथ देत होतं, शिवानं स्वतःहून सागण्यांअगोदरच गंगारामच्या कानी ती बातमी आली होती.

गंगाराम आणि काशीबाईला आश्चर्यच वाटत होतं, आमचं हिच्यावर केवढ प्रेम अन् आता ती त्या प्रेमाची परतफेड म्हणून कित्येक तरुणांनी भ्रष्ट करून टाकलेली पोरगी आमच्या शिवाच्या गळ्यात अडकविणार होती.

ते दोघे देवाचे अमार मानत होते. वेळीच त्यांच्या निदर्शनास लज्जास्पद गोष्ट आली होती.

ही आपली बहिण आपल्या पुढ्यात आमचे गाणे का गायची याचे उत्तरही मिळाले होते.

आतामात्र तिला आपल्या सावलीलाही थांबवून न घेण्याचा निश्चय गंगारामन केला. भावा- बहिणीच्या प्रेमाचं नातं तोडून टाकलं अन् त्याचं येणं जाणं, बोलणं-चालणं सारंच बंद झालं.

बाबांनी रेखाशी लग्न लावण्याची परवानगी दिल्याने शिवाच्या आनंदाला पारावार राहिला नव्हता. त्यानं लगेच रेखालाही बातमी कळवली. तीही खूप आनंदी झाली.

शिवाला तिनं विचारलं,-

' शिवा, स्वतः तुझ्या वडिलांनीच तुझ्यासाठी परत केलेली आपली भाची नापसंत का केली?'

शिवानं खडान् खडा सत्य माहिती रेखाला सांगितली अन् लग्नाला रेखाच्या आईकडून परवानगी घेतली.

आपली मुलगी सून म्हणून घरात आणण्याचे कवळ करूनही भावानं दगा दिल्यामुळे सखू सतापली होती आपणाला आता ही कारटी मरेपर्यंत पोसावी लागणार अस ती मनात म्हणत होती.

कित्येक दिवसांपासून मीना ये कृत्य भावाच्या कानां जावू नये म्हणून दक्षता घेत होती. पण -आता भावाला तिच्या गुण समजल्यामुळेच त्यानं ते नाकारलं आणि रेखाशी लग्न लावण्याची समती शिवाला दिली हे तिनं जाणलं.

तिला आता कांहीतरी करणं भाग होतं तिच्या मनात आता दुष्ट विचारचक्र सुरू झालं. शिवाविषयी गावानं अफवा पसरवू लागली. एवढेच नव्हे तर शिवाचं आणि आपल्या मुलांचे संबंध असल्याचं बोलू लागली. शिवाविषयी ती कांहीही बोलली. कितोही अफवा पसरवल्या तरी ते गावच्या लोकांना पटणार नव्हतं कारण शिवाला ते जवळून पहात असल्याने शिवाचं स्वभाव, चालणं, बोलणं त्यांना माहित होतं लोकांचा शिवावर विश्वास होता. शिवाय मीनाचं संबंध कोणाशी आहे हेही काहीना ठाऊक होतं

सखूच्या बोलण्यावर कोणीच विश्वास ठेवत नसल्याने तिची डाळ शिजत नव्हती. शिवावर ती घेत असलेला आरोप गंगारामच्याही कानावर येत होता. पण ती कांहीच करत नव्हता. ती इतकी निष्ठूर असेल असं त्याला वाटलं नव्हतं शिवाशी लग्न लावण्यासाठीच हा आरोप घेते आहे. हे माहित असूनही गंगाराम व काशीबाई गप्प होते.

इकडे नवरा-नवरी कडच्या बाजूच्या घेण्याघेण्याच्या गोष्टी होत होत्या. पण शिवाला हुडा घेण्याचा पहिल्या पासून विरोध होता ' गुणी पोरगी ' मिळाल्यावर हुड्याची काय जरूरी अस ती म्हणत होता.' त्यामुळे त्यानं एकही पैसा घेणार नाही असं स्पष्ट सांगितल्याने त्याच्यापुढे कोणीच कांही बोलले नाही लग्नाचे मुहुतं त्या महिन्यात चांगले असल्याने घाईनेच लग्नाची तारीख ठरवली. लग्नाची जोरात तयारी सुरू होती, सालपापड करज्या, चकल्या उकळलेल्या तेलात नाचत होत्या. बुंदिचे लाडू पाहून तर तोडा-पाणी सुटत होतं. लग्न चारदिवसांवर येऊन ठेपलं होतं सखू-मीना सोडून सगळेजण सोहाळ्यात आनंदानं भाग घेत होते. सखूच्या अगाचा तिळपापड होत होता. तिच्या रागाने ती भाजून निघत होता. अजूनही तिची आशा सुटली नव्हती. कदाचित अजूनही रेखाशी लग्न थांबवून मीनाशी लग्न करणं शक्य आहे असं वाटत असल्यानं तिला कांही तरी करायचं होतं त्यासाठी ती धडपडत होती.

लग्नासाठी सजवलेला मंडप एखाद्या राजाच्या राज्याभिषेकसाठीच सजवल्या सारखा वाटत होता. मंडपाच्या

वरच्या बाजूला दोन स्पीकर्स ओरडून आनंद व्यक्त करत होते. शंभर मीटर लांब एवढी मोठी गल्ली शो-बल्बच्या प्रकाशात झगझगत होती. एकटा एक पोरगा म्हणून गंगाराम-नं खर्चाचा विचार केलाच नव्हता. नवरीकडील मडळी हे सारं दृष्य पाहून खुष झाली.

दोन्ही कडील मंडळीं मंडपात जमली भटजी पण तयार होते. नवरा-नवरीही आपापल्या जागी उभे होते पण अक्षदा पडण्यास अजून उशीर असल्याने सारेजण ताटकळत उभे होते. तेवढ्यात गर्दी हटवत एक बाई पुढे येताना दिसली सखूच होती ती, मीनाच्या हाताला धरून ती मंडपात आली साऱ्या मंडळींना आश्चर्य वाटलं त्यांच्या मनात पाल चुक-चुकली.

सखू मीनाचा हात वर करून मोठ्यान ओरडू लागली

‘ लोकहो, ही माझी पोरगी या नालायक शिवानं लग्नाचं अमिष दाखवून हीला भ्रष्ट केलय, हिला याच्या पासून दिवस दिवस गेलेत, पण हे जेव्हा या बदमाशाला समजलं तेव्हा ह्यानं चक्क कानावर हात ठेवले.’

हे ऐकल्यावर नवरीकडील मडळी गोंधळली हे साऱ्या-नाच खरं वाटलं. अन् रेखाचे नातेवाईक हे लग्न मोडण्यास उठले.

पण सखीची पोरगी काय गुणाची आहे. अन् तिचा संबंध कोणाशी आहे हे अबालवृद्ध साऱ्यांनाच ठाऊक होत शिवावर सखूने घेतलेला आळ गावच्या पोलिसपाटलान ऐकला. त्याच अंग सत्तापान बेफाम झालं पोलिसपाटलाला सारे गावातील लोक चळाचळा कापायचे, तो कुणावरच अन्याय होऊ देत नव्हता.

रागानं आऱ्या डोकीचा फेटा काढला अन् मंडपात आला. चाललेला गोंधळ एकदम कमी झाला सखू रुडं त्यानं रागानं पाहिलं.

‘ हरामखोर स्वार्थासाठी केवळ तू याच्यावर आळ घेतस ? तो तुझ्या चौगला या तुझ्या बोकाळलेल्या रेडी बरोबर असतो हे साऱ्या गावाला आणि तुलाही माहित आहे. तरीही या शिवाशी तुझ्या कारटीच लग्न लागण्यासाठी हा आळ घेताना शरम नाही वाटत ? ’ चल, चालती हो येथून ’

सखूला कोणीतरी ढकलून नेऊ लागलं.

पाटलानी लोकांच्याकडे पाहिलं -

‘ मंडळी ही, ही या शिवाची आत्या.

हिला आपल्या पोरगीचं शिवाबरोबर लग्न लावायची

इच्छा होती, शिवाच्या बापावीही प्रथम इच्छा होती. पण या पोरगीचं वर्तन जेव्हा यांच्या कानी आलं तेव्हा त्यांनी नाकारल्याने ही शिवावर आळ घेते आहे.

तुम्ही गैरसमज करून घेऊ नका. लग्न शांततेने पार पाडा.

नवरीकडच्या मंडळींना आता समजलं कि ही का आळ घालते आहे. ते लग्नाला तयार होणार तीच पुन्हा सखू लाबूनच ओरडली

नाही, हे खोट हाय. ‘ ह्यानचं माझ्या पोरगीला फसवलंय.

गंगारामनं शिवाकड पाहिलं अन् त्याच्या काळजात धरस झालं. शिवा काहिच धोलत नव्हता. त्याची मान खाली होती.

गंगारामचा राग अनावर झाला. सत्तापान त्याचं अंग थरथरू लागलं गंगाराम मनात म्हणत होता माझ्या या निष्पाप पोरगार माझ्याच बहिणीनं आळ घेऊन दोन हजार लोकात आमची अब्रू काढली, ‘हिला जिवंत ठेऊन कायउपयोग गंगाराम पळत तिच्याकडे गेला. तिचे केस पकडले आणि टराटरा ओढत घरात आणली.

‘ बेशरम ’

‘ नालायक ’

माझ्या पोरग्यावर आळ घेतस ’

‘ भोग तुझ्या कर्गाची फळे ’

असं म्हणून कोयतीने डोक्यात दोन वार केले

‘ मेले S ’ पाणी S S ’ म्हणत सखू खाली कोसळली.

सारेजण पळू लागले. मंडपात आरडा-ओरड सुरू झाली. लग्नाची वेळ टळून गेली होती तरी दुसरा मुहूर्त अजून होता.

पण लग्न करायचं की नाही हा एकच मुद्दा साऱ्यांच्या समोर उभा होता.

मगमात्र लग्नाचा निर्णय रेखावरच टाकण्यात आला. रेखानं शिवाकड पाहिलं,

तिला माहित होतं. शिवा निष्पाप आहे. त्यान असं काही केल नाही. तिला या निष्पाप, गुणी मुलालाच आपला साथी करायचा होता ती मनात म्हणाली. ‘ माझं कांहीही होवो ’

तिन लग्नाला होकार दिला. अन ह्या दोन प्रेमी जोड-प्याच लग्न पार पडलं मात्र अरवस्थेच्या वादळात.

गंगाराम आपणहून पोलिसांच्या ताब्यात गेला अन कोर्टाने त्याला सहावर्षाची शिक्षा ठोठावली. □

माझं काय चुकलं? । रवीन्द्र कुमते.

कॉलेज । अशोक कांबळे

'डॅडी' नाहीतर 'पपा' म्हण
म्हणू नको - 'बाबा'
कळतंय ना सांगते ते
राहू नकोस उभा!
'आई' कसला म्हणतोस रे
म्हण ना राजा 'ममी'
कोणी असे ऐकवले की -
मला आठवतो 'मामा'!
चूक झाली की 'से-सॉरी'
नाहीतर मिळेल मार
'थॅन्क्यू' - 'सॉरी' शब्दांचा
मला वाटतो भार!
बाबा सांगतात 'प्लोज' म्हण
देतो तुला खाऊ
इंग्लिश शब्द बोलायचा
का करतोस वाऊ!
म्हटले जाते मराठीला
आमची मायबोली
तीच शिकायची म्हटलं तर
काय चूक झाली?

रु
द्र
न

आण्णांची ऐकली हाक
उठायला बाजले सात

आंचोळ, चहा करायला आठ
मग धरली कॉलेजची वाट
कॉलेजला जायला साडे-आठ
गुरू होता इंग्लीशचा पाठ.

संपले ताम, इंग्लीश, मराठी, हिंदी
एकीची हातची दिसली मेंहदी
मेंहदीचा रंग होता लाल
फिका दिसतो त्याच्यापुढे रंग महाल.

इकडे तिकडे करित पावणे-बारा
शिपायाने केला घंटीने इशारा
पाठीमागून आली मुलीची लाट
कॉलेजच्या मुलांची कॉलर ताट.

तासामागून-तास गेले
दिवसांमागून दिवस गेले
पुस्तक हाती नाही धरले
वर्षं आता फुकट गेले.

नेतृत्व । जानू खराडे

प्रीतीची ओढ । एस्. डी पाटील

ओढ तुझ्या प्रीतीची
लागली माझ्या मना
विरह सहन होईना
पाहतो मी क्षणा क्षणा
वाट तुझी पाहता
जीव झाला वेडापिसा
भारावलेलं मन माझं
घेई तुला कानोसा
वेता आवाज तुझा
दृष्टी तव वळती
होताच भेट तुझी
स्वर्ग पृथ्वी एक होती

तुझी तू सोय पाहिलीस
मी इथेच उभा राहिलो
माझ्या देखतही उंच गेलीस
तुझ्याकडे फक्त पहात राहिलो
तेव्हा बोललीस 'मागे ये'
मग मी मागून आलो
जेव्हा म्हणालीस 'परत जा'
मग परत, मागे फिरलो
मी तेव्हा आवाज दिला
तुझ्यासाठी आवेश दिला
पण तू मागे पाहिलं नाहीस
तेव्हा केलास माझा पुल
रंगमय जखेत हरवून बसलो
नेतृत्वाची मिरवीत झुल

'हंसी' नाहीतर 'वपा' म्हण
 म्हणू नको - 'बाबा'
 कळतंय ना सांगते ते
 राहू नकोस उभा !
 'बाई' कसला म्हणतोस रे
 म्हण ना राजा 'ममी'
 कोणी असे ऐकवले की -
 मला आठवतो 'मामा' !
 चुक झाली की 'से-सॉरी'
 नाहीतर मिळेल मार
 'डॅक्स्' - 'सॉरी' शब्दांचा
 मला वाटतो भार !
 बाबा सांगतात 'प्लोज' म्हण
 देतो तुला खाऊ
 इंग्लिश शब्द बोलायचा
 का करतोस वाऊ !
 म्हटले जाते मराठीला
 आमची मायबोली
 तीच शिकायची म्हटलं तर
 काय चुक झाली ?

रुप न्द न

आण्णांची ऐकली हाक
 उठायला बाजले सात
 आंचोळ, चहा करायला जाठ
 मग घरली कळिजची वाट
 कळिजला जायला साडे-जाठ
 गुरू होता इंग्लीशचा वाट.
 संपले ताम, इंग्लीश, मराठी, हिंदी
 एकीची हावची दिसली मेंहदी
 मेंहदीचा रंग होता लाल
 फिका दिसतो त्याच्यापुढे रंग महाल.
 इकडे तिकडे करित पावणे-बारा
 शिपायाने केला घंटीने इशारा
 पाठीमागून आली मुलीची लाट
 कॉलेजच्या मुलांची कोंडर लाट.
 तासामागून-तास भेले
 दिवसांमागून दिवस गेले
 पुस्तक हाती नाही धरले
 वर्षं आता फुकट गेले.

प्रीतीची ओढ । एस्. डी पाटील

ओढ तुझ्या प्रीतीची
 लागली माझ्या मना
 बिरह सहन होईना
 वाहतो मी क्षणा क्षणा
 वाट तुझी पाहता
 जीव झाला वेडापिसा
 आरावलेलं मन माझं
 घेई तुझा कानोसा
 वेता आंवाज तुझा
 दृष्टी तव बळती
 होताच भेट तुझी
 स्वर्ग पृथ्वी एक होती

नेतृत्व । जानू खराडे

तुझी तू सोब पाहिलीस
 मी इथेच उभा राहिलो
 माझ्या देखतही उंच गेलीस
 तुझ्याकडे फक्त पहात राहिलो
 तेंव्हा बोललीस 'मागे ये'
 मग मी मागून आलो
 जेव्हा म्हणालीस 'परत जा.'
 मग परत, मागे फिरलो
 मी तेंव्हा आवाज दिला
 तुझ्यासाठी आवेश दिला
 पण तू मागे पाहिलं नाहीस
 तेंव्हा केलास माझा पुढ
 रंगमय जत्रेत हरवून बसलो
 नेतृत्वाची मिरवीत झूल

गेली बीस बावीस वर्षे हे आपले नीरस आयुष्य रखडतो आहे. भविष्यकालीन मार्ग अंधःकार-
मय दिसतो आहे. सर्वत्र अंधार ! अंधारच तरीही चाचपडत चाचपडत, संकटांना तोंड देत,
त्यांना फोडून काढत, पुढं गेलच पाहिजे मला. मध्येच वाटते ही वाट कधीच संपणार नाही काय?
पण मनाची वेडी भाशा पुढपुढच ढकलीत असते.

वाटलं ही किती फुलांनी सजलेली कोमल वाट आहे ...! हळुवारपणे या कोमल फुलांनी
सजलेल्या मार्गावर पाऊल ठेवण्यासाठी पुढे चालली; पण नंतर समजले याच फुलांखाली काटे
पसरले होते. दुःखाने हॅराण करणारे... वेदनांनी घायाळ करणारे ...! त्यांनाही तुडवून मला
पुढे जावच लागणार होतं मनाला भुलवून जाणारे वाक्य हळूच टोचत होतं ... ' काट्यावाचुनी
गुलाब नाही ' ... या एकाच वाक्याच्या जोरावर मला ही काटेरी वाट तुडवून पुढं जावच लागणार
होतं ! आणि मग कशाही स्थितीत चालण्याचा निश्चय केला. अखंड अविरत अजूनही त्याच
वाटेने चालत आहे. रखडत रखडत ...

जीवनमार्गात अनेकांनी साथ देण्याचा निष्फळ प्रयत्न केला. क्षणभर बरं वाटलं ...! पण
नंतर समजलं की हे सारे संगी- साथी घडीचे सोबती होते. त्यांचे मार्ग भिन्न ... आपला मार्ग
भिन्न. मला मात्र एकट्यालाच जायचंय माझ्या वाटेने ... क्षणभर ही जाणीवच विसरलो मी !
साथीदारांच्या स्मृतींची झोळी पाठीला अडकवून चालत राहिलो, ही ... तीच एक विरंगुळा होता
या अमागी जिवनाला ...

जीवन मार्ग किती वेगवेगळा पहा ... मध्येच हंसरी हिरवळ दिसली. मनाला जरा बरं
वाटलं. क्षणभर थकवा नाहीसा झाला हळुवारपणे हात फिरवला. पण भला मोठा सपं जणू
काळाशी क्रूर खेळ खेळण्याचेच आव्हान देत होता. पण त्याच्याही मनाच्या एका कोपऱ्यात मान-
वतेची झाक दिसली. माझे मस्तक त्या पुढे झुकले आदराने ! विनम्रतेने !
तो विचारा निघून गेला आपल्या वाटेने मीही मग चालू लागलो. माझ्या थक-
लेल्या मनाला, व्याकूळ मनाला, विचारांच्या सागरात बुडालेल्या मनाला, आधार होता एका
वृक्षाचा पण तोही कौलमडून पडला अगदी अचानक ... ! मनःसरोसरात स्मृतींची एकेक लहर
उफाळून येई गतकालीन जीवनाची आठवण देऊन विरून जाई ...

माझ्यावर अखंड प्रेम करणारे माझे भोळे बाबा एका लहरितून दिसू लागत. बाबांच्या
मागचे ते अल्पसेच पण कायमचे ... हसलेले तेही दिवस आठवतात. हृदयात आनंदाची भरती
येते पण क्षणभरच आणि मग या उफाळून आलेल्या आनंदाला दुःखाची ओहीटी लागते. बाबांच
वे अकस्मित जाण आठवतं मन टाहो फोडून उठतं ... अजूनही ! कारण ती बाबांची
माया, गोड हाकारणं, त्यांच्या निघनानंतर विरत जाते. स्मृतींची पानं पुसट होत जातात.

बाबा गेले. विमण्या पिळांचा मार आईवर टाकून गेले. आईने मोठ्या कष्टाने आम्हाला
पोसले. वाढवले बाबांच्या विरहाची निघानाची आम्हाला तसूमरहि आठवण होऊ दिली नाही मी
सर्वात मोठा आईला समजून घेणं माझं कर्तव्य होतं ... मी ते पारही पाडीत होती ...
कसं तरी कष्टातून मंद्रीक झालो. नोकरी धरली. आईचा मार थोडा हलका केला ती माऊली
कृतार्थ झाली. समाधानाने फुलली. समाधानाचे तेज तिच्या वेहऱ्यातून ओसंडू लागलं. पण ते

न सं प णा री वा ट

जोतिबा कोकितकर
१२ वी वणिज्य

वि
व
रा
ज

समाधान चिरसमाधान नव्हतं. आपला मुलगा आपल्या लहान भावंडांचा भार वाहण्यास समर्थ आहे हे पाहिल्यावर ती निर्धारित झाली. आयुष्यभर कष्टान पोखरलेलं तिचं शरीर निस्तेज बनू लागले. आणि एके दिवशी आमच्यावर दुखाची कुऱ्हाड कोसळली. ती आम्हा चिमण्यांना सोडून - निघून गेली ... दूर ... जाताना म्हणाली, ... पोरा ...! साभाळ रे माझ्या बघड्यांना! एवढेच काय ते तिचे शेवटचे शब्द ... अरविंद, मनी, अनिलचा भार माझ्यावर टाकून आई निघून गेली. दुःख साऱ्या जगाला सांगावस वाटलं. पण कोणीच पुढं आलं नाही.

अवेळी पडलेल्या जबाबदारीने स्वतःला सावरलं केविलबाणी तीन चिमणी बघून आईला दिलेल्या वचनाची परिपूर्ती करण्यासाठी मी कबंर कसली. कुठं जावं काय करावं? काहीच सुचत नव्हतं पण जीवनाची वाट जरी ती काटेरी आहे हे समजलं होत तरी पुढचं-जावं लागणार होतं.

स्वतः कष्ट करावे. दिवसभर राबावे व संध्याकाळी लहान भावंडांना प्रेमाच खाऊ घालावं यातच धन्य वाटू लागलं. आईनं टाकलेल्या जबाबदारीची जाणीव वारंवार होत होती. टोचत होती. बोचत होती. कांही वेळा मन मोहाकडे झुकत होतं पण मनात कोणत्याच प्रकारच्या क्षणिक मोहाला मज्जाप केला होता. मुले मोठी झाली. अरविंद कॉलेजला जाऊ लागला. पुढे तो चांगला डॉक्टर झाला. मला अभिमान वाटू लागला. पण पुढे एका सुंदर मुलीवरुन त्याचा विवाह झाला. बहीण मनीषा इंटरला असताना तिचंही लग्न झालं. माझ्या कष्टाच पारण फिटू लागलं. मनीषाचं कोडकोतुक किती हौसेने केले तिचं गोडस बाळ पाहून मन बहरून गेलं. अरविंदही मग वेगळा राहू लागला. सासरे बुवानी दिलेल्या दंगल्यात आपल्या पत्नीसमवेत. आणि शेवटी अनिलवही तेच झालं. तिघांचीही हौसमजा केली. मोठा माऊ म्हणून मिळणाऱ्या मानातून नाविन्यपूर्ण स्फूर्ती नसानसात उफाळत होती माझे आईला दिलेलं वचन मी खूप प्रयत्नान झीज सोसून पूर्ण केलं. पख न फुटलेल्या पांखरांना मोठ्या कष्टान वाढविलं. दाहीदिशांना उच मराऱ्या मारण्यास सधो दिली आणि ही संधी मिळताच तीन पांखर आपापल्या वाटेने निघून गेली.

घर रितं झालं. कृतार्थता नसानसात. भिनली होती. अतिशय आनंदाने मारून गेली. आणि आरश्यात केसाच्या

रूपेरी कडा प्रथमच दिसू लागल्या. डोळ्यांची वतुळ काळ दिसू लागली. गाल आत गेले होते. पूर्वीचं सार तेज कुटल्या कुठं गायब झालं होतं. इतके दिवस कसं दिसलं नाही सारं! कतंयपूर्तीसाठी इतका कां मी स्वप्नांपासून पासू होतो?... पण आता एकाकीपणीचा नकोसा वाटणारा कारावास सोयत आहे अन्ननिहि ...! असह्यते आई-बावांच्या फोटोपुढे अश्रू ढाळत दिवस कंठत आहे.

तराविक चाकोरीचं हे निरस जीवन कंठत आहे अखंड वीस वर्षे फायलीचे हे प्रचंड डोंगर! नकोसे वाटणारे पांचट, कळकट चेहरे ...! आता वाटतं, हे काय जीवन आहे? शुद्ध नरक वाटायला लागलाय आता हा ! बाण लागलेल्या हरिणीप्रमाणे बेफाम सुटावं दूर... दूर... दुःखाने अकोण करीत -! दूर ... दूर ...! या जगतापासून अज्ञात स्थळी.

आता मला हा एकाकीपणा असह्य. द्वितीय अरविंद, मनीषा, अनिल आपापल्या मुलांबाळांत माझे अस्तित्वही विसरलेत. पण साऱ्या दुःखातून मला माझ्याच वाटेने जावं लागणार! न संपणारी जीवनाची वाट माझ्या अंतापर्यंत मला अखंड अविरत चालावीच लागणार-! थकलेल्या जीवना ला जीवनाच्या अंतापर्यंत कोणताच आधार लाभणार नाही का? पण मला तो न शोधताच पुढंपुढे न संपणाऱ्या वाटेने चालायचय न संपणाऱ्या वाटेने

हे परमेश्वरा । कृ. कल्पना शिखरे

हे परमेश्वरा
माझ्या मनातून जे विचार
बाहेर येतील ते तुझेच असू देन.
तुझ्या हातातील बाभरी
म्हणजे मी
बाणी

त्यातून निघणारे स्वर
हे तुझेच आहेत
मी तुझ्या किरितावरील
फुल आहे
पण त्यातील सुगंध
तुझा आहे,
कारण

तूच तेज आहेस
तूच शैवं आहेस
तूच नीती आहेस

तसा मी आमच्या वर्गातील एक नंबरचा हुशार विद्यार्थी होतो त्यामुळे आपला अभ्यास आणि आपण स्वतः याशिवाय मला दुसरे काही सुचतच नव्हते. आपला अभ्यास करावा आणि नाकासमोर चालत राहावे अशी माझी वृत्ती बनली होती, पण, ...

पण दहावीत पाऊल टाकताक्षणीत आम्हाला पंख फुटले. अनेकविध शब्दांचे अर्थ सहज समजू लागले, पहिल्यांदा 'प्रेम' म्हणजे काय? हे माहित नव्हते, त्या शब्दांचे अनेक अर्थ शोधण्याचे प्रयत्न चालू झाले. अशा या अस्थिर-तेच्या जीवनात, एक मोठे प्रेमवादळ आले व गेलेही इतकेच नाही, तर त्याची पुसटशी आठवण ही विरून गेलेली आहे.

मला आठवतात ते दिवस,

आमची दिवाळीची सुट्टी संपून गेली होती. शाळेची सुरुवात झाली होती, सुट्टीत आलेला आळसावलेपणा, सुस्तपणा गेला -नव्हता. थोड्याच दिवसांत सहामाहीचा निकाल लागला. नेहमीप्रमाणे माझा आला होता पहिला नंबर आणि दुसरा नंबर 'तिया' त्यावेळेपासून मनामध्ये प्रेमाचा अंकुर उगवू लागला. एवढेच नव्हे तर, एकमेकांकडे पाहून एका विशिष्ट हेतूने हसणे, ... वगैरे वगैरे सुरू झाले.

ती एका शिक्षकाची मुलगी होती हुशार होती, हुशार होतीच. त्यातच तिचे वडिल सध्याकाळी शिकवणी घेत असत. त्यामुळे नंबर येण्याइतपत तिचा अभ्यास परिपूर्ण होता. दिसायला सुंदर होतीच. हसताना गालाला पडणारी खळी, चालण्याची मोहकता, गुलाबी गाल व ओठ, उजव्या गालावरील लहानसा तीळ, तर अधिकच सौंदर्य खुलवित होता. तिच्या त्या शुभ्र, दंतपंक्ती आणि मधाळ डोळे तर बघणाऱ्याचे मन आकर्षित करतील असे होते. साहजिकच कोणीही अशा या मदनिकेत न गुंतले तर नवलच?

मी ही दिसायला सुंदरच. म्हणजे मी काही मदनाचा पुतळा नव्हे, बर का ! पण, इतरांच्या दृष्टीने मी दिसायला वागायला चांगला होतो म्हणे. अभ्यासातही हुशार त्यामुळे साहजिकच तीही माझ्याकडे आकर्षिली जाणे मनापासूनच, हृदयापासूनच होते की नव्हते ते एक सृष्टिकर्त्यालाच ठाऊक असेल !

त्यानंतर. आक्टोंबरपासून 'पत्रव्यवहार' सुरू झाला. तिच्या त्या पत्रातील सुखद व मनातून अंगातुक आनंद फुलवणारी वाक्ये, अंगावर रोमांच उभे करणारी शब्दरचना, त्या हिंदी-मराठी शायऱ्या वाचून मी पुरता या चक्रात अडकलो. व्हायचा तोच, परिणाम होऊ लागला, अभ्यास मार्ग पडू लागला. अभ्यास करावयास बसले की समोर तिची ती आनंदी व मोहवून टाकणारी रूपरेखा उभी राही, मग पुस्तकात लक्ष कोठेच असेल? सारे लक्ष त्या पुस्तकात, पण सारे मन तिच्याविषयीच्या कल्पना व तिच्यातच अडकून पडलेले असे या साऱ्या परिस्थितीचा परिणाम पूर्व परीक्षेवर झालाच.

तिची ती प्रेमपत्रे सारखी वाचून-वाचून पाठव झाली होती, तिच्या पहिल्या प्रेमपत्रामध्ये, तिने मला तिच्या दृष्टीने वाईट असलेल्या मुलाची सगत न धरण्याबाबत सांगितले होते व अशीही अट घातली होती की जर तू त्याची सगत धरलीस, तर माझे तोंडदेखील पाहू नकोस. माझ्याबरोबर वोलू नकोस तिची ती विचित्र अट ऐकून मला एका चांगल्या मित्रास मुळावे लागले पण आम्हा दोघा-मित्राचे संबंध आमच्या मनात अजूनही चांगले आहेत. तिचा हा कपटी बेत ऐकून, त्या माझ्या मित्राने माझ्याबरोबर बोलणेच सोडले. त्या मित्राने मला अनेक वेळा हातापाया पडून सांगितले होते की त्या मुलीच्या जाळ्यात पडू नकोस. तुझे कायमचे नुकसान होईल, पण मी त्याचे ऐकले नाही. त्यावेळी मी त्या प्रेमधुंदीतच मग्न होतो. जसा दारु पिणारा माणूस

किरपा । सदानंद पाटील

पोटरीला जालेलं धान भरत झुलं.
 इत इतभर लोण्या घरत झुलवा.
 बरण्याच्या किरपेसं वंदा बीक बरं झुलं.
 मुसाटीचा हूला, सावकारी खंड
 देऊनघान
 हसेक मन - व्हाईल
 असं उषच वाटाघचं
 बसत्या - बसत्या घोंगड्याच्या आऱ्या मोत्रीत
 हिसेर लावायचो
 सायला धा मन, इकायला धा मन
 म्हंवे पोरीच्या लम्बाची बी थोडी यवस्था व्हाईल
 सळ्यावरच्या तिवड्याभरती
 मन घुटमळायच
 भाताचा डींग, जुंघळ्याची राम
 शोळ्याम्होरं घायचो
 मिरचीचं छाठ टोळं मिचकायचं
 पन बरण्याच राजाची किरपा झाली
 आनी ओराच्या एकाच मरीत
 मात झडून गेल
 जुंघळ्याच्या भरल्या कनसात
 काळं पीठ दिवाळा लागलं
 मिरच्या बी कुनी घोंगड्या न्हेत्या
 कडल्याचा डींग सावण्या ओरांनी सपविला
 म्हूव - बरण्याच राजाच्या किरपेसं
 मुसाटीचा हूला, सावकारी खंड, पोरीचं लवीन
 सगळं घोंगड्याच्या आरीत मुडाळून
 देवाघणवत सांगली आता
 राजकार हमीबर निघालीय
 बघुया सळणी तरी भरल्यात काय ?
 न्हाईतरी आमची जिनगी
 बिलनीच्या घुरायतच
 कुठतरी भरकटत जायाची

प्रीत । सुनील सुतार

प्रीत म्हणजे एक डाव
 दोन मनांचा लपंडाव
 जिवे इशारे देतात नयन
 अन् मुक्या सडांचा पडतो घाव

पुढारी । अमर देसाई

कंठात त्यांच्या आज आहे नवीन वाणी
 नयनांत जनतेच्या आले दाटून पाणी
 होरपळून गेली जनता खाईत दागिदयाच्या
 देत आजो त्यांना जरी निवडुनी
 पूर्ती आश्वामनाची गेली आहे विसनी
 कधी न ऐकली गरीबीची गान्हाणी
 सुर्चीस्थानी तरी ही 'त्यांचीच' का थराणी
 भटकणारे आहेत नेते धुडीत रात्रदिनी
 मग्न सदेव असतो सुर्चीच्या कारस्थानी
 आता कीव आली या सुर्चाच्या संळाची
 दावू त्यांना हिमत आमच्या मतांची

पैसा । शोभा कोकीतकर

कुत्रा ज्याला हुंगत नाही
 कावळा ज्याला शिवत नाही
 नको आहे जो देवा
 तोच पैसा मानवाला
 वाटतो हवा ... हवा
 यमाचा फास दिमत आहे
 कुडीत पाण नचत आहे
 शुद्ध नाही जरी बोवा
 वाटतो पैसा हवा - हवा

टायपिंग । दिलीपकुमार देसाई

क्षणा क्षणाला टक टक करतो
 बॅन्हा तरी मग स्पेस दाबतो.
 नऊ बोटाची ही किमवा मारी
 करगळीला पडते भारी.
 तंत्रनीला डबडल फाव
 श्याव भगडा करतो आराम
 उजवा अंगडा अंतर सोडतो
 दोन्ही सन्दांचे भाडण मोडतो
 काही अक्षरे सोपी चार
 पास देवारी जासतात फार
 माजिन संपताच बेल वाजते
 मशिनला मग डकलावे लागते
 करंगळी बापली असते लहान
 पण तीच देते पूर्ण विराम. (.)

रुप
 न्द
 न

आपल्या दारूच्या बाटलीत व दारूच्या नशेतच व्यस्त असतो तसा.

असेच दिवस जात होते,

त्यानंतर थोड्याच दिवसांत 'रक्षाबंधनाचा' पवित्र दिन जवळ येऊन ठेपला सान्या शाळेतही हा दिवस साजरा केला होता. आमच्या वर्गातही हा दिवस राखीचे पवित्र बंधन बांधून साजरा करण्याचे ठरविले 'ती' आमच्या वर्गातील एकच मुलगी होती. त्यामुळे तिच्याकडून राखी बांधून घेण्यात आल्या. तिने मलाही राखी बांधली. मात्र कोणत्या हेतूने राखी बांधली हे समजले नाही. भाऊ की आणखी कोण? राखी बांधता बांधता तिच्या हातातून दोनदा राखी खाली पडली. तिच्या त्या हाताचा झालेला स्पर्श सारे शरीर फुलवून गेला. मात्र हातातून राखी पडण्याची क्रिया ही मला कृत्रिम वाटली. तिने हातातून मुद्दाम राखी सोडली ही गोष्ट माझ्या नजरेतून सुटू शकली नाही.

बोर्डाची परिक्षा होण्याच्या अगोदर थोडे दिवस, आमची पूर्वपरिक्षा घेतली गेली. या सान्या गोष्टींचा योग्य परिणाम तो झालाच शेवटी माझा नंबर दुसरा आलाच व पहिला नंबर तिचा. हा धक्का मला एखाद्या भूकंपाप्रमाणे बसला. हा धक्का मी सहन करू शकलो नाही. उलट ढासळलेली परिस्थिती, पुन्हा ढासळू लागली. या अशा धक्यामुळे, मी ऐन परिक्षेच्या अभ्यासाच्या काळातच आजारी पडलो. जवळ जवळ पंधरा-वीस दिवस मी अथरुणावर पडूनच होतो. सर्वांना माझी काळजी लागली होती. पण मला मात्र अजूनही तिचीच नशा भिनलेली होती. डोळ्यासमोर तिचा हसरा व व दुसऱ्या बाजूने पाहिला तर दुष्टतेने भरलेला चेहरा.

या आजारपणाच्या काळात फक्त १ ते २ वेळा येऊन चौकशी करण्याखेरीज तिने दुसरं काहीही केले नाही. आजारपणातून माझी प्रकृती हळूहळू सुधारू लागली. पुन्हा जरा अभ्यासाकडे लक्ष देऊ लागलो, पण एवढ्यात ती स्वतः एक विष्टि घेऊन आली आणि माझा हात हातात धरून व उत्कृष्ट अभिनय करून म्हणाली, 'तू बरा झालास हे पाहून मला फार आनंद झाला. ती निघून गेली, मी विष्टि वाचण्यास सुरुवात केली,

प्रियेश्वरा, - हृदयेश्वरा,

माझा तुला गोड गोड

तू बरा झालास हे ऐकून फारच आनंद झाला. माझे त्या देवाला अनेक नमस्कार. तुझ्यासाठी काय करावे आणि काय नकी असे वाटते पण ते करताच येत नाही. माझा वाढदिवस २९ मार्चला आहे. त्याची पार्टी मी तुला कोल्हा-पूरलाच देईन. तुझ्याप्रमाणेच माझी अवस्था झाली आहे. तुझ्या अभ्यासाप्रमाणेच माझा अभ्यास सुरू आहे. मला असे वाटते की तुझी साथ मला जन्मोजन्मी मिळत रहावी.

'आमची परिक्षा संपल्यावर तु मला भेट.'

ती विष्टि वाचून मनातून आनंदाच्या उकळ्या फुटू लागल्या. एखाद्या जलाशयात एखादा छोटा दगड टाकला असता, तो दगड तळापर्यंत जाईपर्यंत जसे लहानमोठे बुडबुडे येतात, त्याप्रमाणे मनाची अवस्था होऊ लागली.

आज परिक्षेचा पहिला दिवस. पहिला पेपर मराठीचा. मीही माझ्या आवडीचा शर्ट व फुलपंट घालून स्टॅंडवर हजर होतो. तोपर्यंत तिकडून ती ही पंजाबी ड्रेस घालून ऐटीत, मोहक चालत येत होती. तिची ती चालण्यातील मोहकता पाहून, पिचरमधील नट्याही फिव्या वांटू लागल्या. पंजाबी ड्रेसमुळे तिच्या शरीराचे सौंदर्य दशगुणित झाले होते. बेह-यावर चंद्र उगवला आहे असे वाटत होते. माझ्याकडे पाहून स्मित करून तिच्या वागण्याला मान दिला. नंतर परिक्षा केंद्रावर तर तिने कमालच केली. माझा नंबर शोधून देऊन, शुभेच्छा देऊन आपल्या खोलीत निघून गेली. पहिला पेपर झाला असे सगळे पेपर सोपे गेले. वेळ मज्जेत जात होता.

शेवटच्या पेपरचा दिवस उजाडला. नेहमीप्रमाणेच सर्व काही झाले तिने आज मला मला भेटण्याचे वचन दिले होते. त्यामुळे पेपर लवकर आटोपून, मी सकेतस्थळी वाट पाहात उभा राहिलो. दिलेली वेळ टाळून गेली, कितीतरी वेळ असा या प्रियाराधनेत निघून गेला, पण तिकडे तिचे तर नावच नाही, पण साधे कोणीसुद्धा फिरकले नाही. वाट पाहून कटाळून एका हॉटेलमध्ये शिरलो तेव्हा तेथे ती आपल्या बाबांच्या ओळखीच्या एका तरुणाबरोबर माझ्याबाबतच गप्पा मारत नाष्टा करत होती मला आश्चर्याचा धक्काच बसला. एममेकाला, खेटून बसून गप्पा मारणारे ते जोडपे पाहून मला रस्त्यावर एकांत असहायतेमुळे जजर झालेल्या कुठ्याची आठवण झाली. मुकाट्याने काढता पाय घेऊन तेथून बाहेर पडलो.

आज बोर्डाच्या परिक्षेचा निकाल लागणार होता आम्ही सर्व मित्रमंडळी, मुलीचा घोळका असे सर्वजण जमलो होते

मुलीमध्ये 'ती' ही होती. माझ्याकडे दुकूनही न पाहता आपल्या मैत्रिणींमध्ये मशगूल होती. अखेर एकदाचा निकाल लागला. निकाल घेऊन येणाऱ्या शिक्षकांनी माझ्याकडे राग, क्रोध मिश्रित एक जळजळीत कटाक्ष टाकला त्यावरून मी समजायचे ते समजलो. तिचा होता पहिला नंबर व माझा, माझा नंबर होता तिसरा. माझी स्थिती हसावे की रडावे अशी झाली. पण याउलट स्थिती तिची झाली. माझ्याकडे पाहून उपहासात्मक स्मित करत तेथून अनेक मित्र-मैत्रिणींकडे निघून गेली. या तिच्या हसण्यात मला

हरवून विजयी झाल्याचा भाव होते. डोळे विजयाने लकाकत होते. माझ्या डोक्यावर कोणीतरी वज्राचे घाव घालत आहे असे वाटून त्याचक्षणी आपण संपून जावे असे वाटले

प्रेमपत्रे, भेट. स्पर्श इ. माध्यम वापरून ती फसवणूक करून निघून गेली. व जाताना घेऊन गेली प्रसिद्धी, नवक्या फसवणुकीचा बौचरा काटा मनाला अजूनही सलतो आहे. सलतोच आहे. □

दोन कविता । श्री. पाटील

लग्नाच्या विशाल गर्भात,
अगणीत तारकांच्या तारव्यात
मेदेदार नक्षत्रांच्या कमानीत
चमचमणारी ती चांदणी
पण ... पण आज
अनामिक किरण शलाकांच्या ओढीने
शापित अहिल्येसारखी अशनी,
शापित अहिल्येसारखी अशनी.

हजण्यापूर्वीच कृशीत
घरीतीच्या
दोन दलातून,
अकुरलेल्या
अंघांकुराला
लाभेल का प्रभा ?
लाभेल का प्रभा ?

असतील काटे फुलेही असतील । संभाजी देसाई

असतील काटे, फुलेही असतील
तुमच्या वाटेवरती
अजून जायचे, पुढती गडघांनो
अजून जायचे पुढती
सद्दु कोणी, दुणी पांगळा
समर्थ कोणी, कोणी दुबळा
अजाण कोणी, कुणी शहाणा
सारे मिळनी तयार व्हारे या पदयाचेसाठी
अजून जायचे पुढती गडघांनो
अजून जायचे पुढती गडघांनो
विसरू भांडण विसरू आळस
मने कर या शूद्र निरागस
विचार असू द्या, असू द्या साहस
भविष्य तुमचे रेखायचे तुम्हीच आपल्या हाती
अजून जायचे पुढती गडघांनो
अजून जायचे पुढती.

आपला समाज स्त्री वर्गास नेहमीच कमी लेखत आला आहे. पुरुषप्रधान संस्कृतीत स्त्रियांना कमी दर्जा दिला जातो. पण स्त्रियांच्या गुलामगिरीस आधी पुरुषांनीच सुरंग लावला आणि स्त्री मुक्त होऊ लागली. स्त्रीमुक्ती यांचा अर्थ स्वैराचारी वागणं असा नव्हे, अलिकडे तर स्त्रीवर्ग कोणत्या क्षेत्रात नाही असे एकही क्षेत्र शिल्लक नाही. स्वयंपाक घरातही स्त्रीवर्ग आपल्या 'पति वर्गास' राबवून घेतो. समानतेच्या नावाखाली स्त्रियांचा सर्व जगांत मुक्त संचार चालू आहे. खरं आहे. त्यांनी तरी की मागं रहाव !

पण अजूनही स्त्रीला महत्त्व प्राप्त होण्यासाठी स्त्रिया आंदोलन उभे करीत आहेत. मोर्चे काढीत आहेत. आणि पुरुषांप्रमाणे महिला 'भजनी मंडळ' ही करीत आहेत. त्यामध्ये शहरी आणि खेडवळ असे दोन भाग देखील होतात, शहरातील स्त्रिया सुशिक्षित किंवा चांगले बोलतात. तर खेडवळ स्त्रिया आपल्या पद्धती प्रमाणे बोलतात.

'कशाला गो पावणं खुर्च्या नि बिर्च्या, खुर्च्यावरून वसून काय घेरमन व्हनार व्हयं आमी ? काई साहेब ! आम्ही आगदी घोंगड्यावरच बसतो हेच बरं लई वखोट हाय हे !' असे म्हणत सर्व महिला मंडळ घोंगड्यावरती बसले. मी सगळ्यांना पोहे दिले तेव्हा ते म्हणाले, 'हे नि कशाला ही केला पावणं. आमी आता हेच जेवन केल्या' नको नको म्हणत शेवटी त्यांनी पोहे घेतले. खाता खाता त्यातील एकटी खेडवळ सांगू लागली, 'आम्ही पंढरपूरच्या भक्तिणी ताव मारिती विवड्या फुटाण्यावरी ॥ (महिला मंडळाचाच हे पद) अन् हे काय पावण तुमी उमच का राह्यला, बसा की, घ्या थोडा थोडा आम्हासग !'

पण मी चहा आणावयास गेलो व्हा घेता घेता पुढारी म्हणाला, 'थोडा थोडा घ्या गऽऽ !' सर्वांना चहा देऊन मी बाहेर आलो. तेवढ्यात एक म्हणाली, 'अलगुदा घ्या का दुध गा हे? कांपीचा वास येतो बघ !'

आमाला हे बरं दिसत नाय !

अशोक कांबळे

१२ वी कला

एकेदिवशी आमच्या घरी पूजा असल्यामुळे खेड्यातील महिला भजनीमंडळी (पेटीवाला व तबलजी दोन्ही पुरुषच होते) आली होती. भजनाची सुरुवात रात्री दहा वाजता होणार होती परंतु सर्व मंडळी आठलाच उदड उत्साहात हजर झाली.

मंडळी आल्याबरोबर रावरीप्रमाणे मी पाय धुण्यासाठी पाणी दिले. तेव्हा ते म्हणाले, 'छा, छा, पानी-बिनी कश्या-द्या हो. आमी येताना तळ्यात घुतलाव.' मी ही काही आग्रह सोडला नाही. शेवटी नाईलोजान त्यांनी पाणी घेतले. तेव्हा त्यांचा पुढारी (पेटीवाला) म्हणाला,

'पानी घेतल्यान काय झीज व्हणार हाय व्हाय ? नाय ना ? मग घ्या पानी.' मी सर्वांना आमच्या 'स्पेशल रूममध्ये घेऊन गेलो. एकाला खुर्च्या आणावयास सांगितल्या तेव्हा तोच पुढारी म्हणाला,

'अग, म्होर बघून पिवून टाक को : हे नि ते कशाला पाहिजे. मिळालं खायला प्यायला गुपचुप डोस ! श्रीमंत हाय-पावणं नको कशाला म्हणता. आम्हाला काय तुमच हे बरं दिसत नाय, खरं हाय का नाय पावता !'

'ते बी खरच, आलीया ताटासी, लख कशो मारावी'

'खर आमच्या हिन एक दिस बी असलो घ्या केलो नाय गा ? (पेटीवाला व तबलजीमधील सवाद)

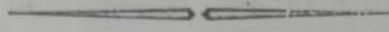
तेवढ्यात माझी आतेबहीण आली तिच्या हातात एकबी काकण नव्हत की कपाळी कुंकू नव्हत खेड्यातल्या मुलीसारखी न दिसता कारवानाच्या मुलीसारखी केसाचो शिंगे कपाळावर ओढून आली होती. तिने व्ही गळ्याचा स्कर्ट घातला होता. ते पाहून खेड्यातील महिलाना राग व हसू देखील आले, त्यांचा राग जाऊन हशा पिकला जोराने त्या हसू लागल्या. आतेबहीण पुढ जाताव त्या बोलू लागल्या.

' काय हे गौरी ? काय ग हे सांग ! हिच्या हाताकड
न् कपाळाकडं बघून मियां पोरगाच म्हणाली, वयास तरी
बारीक केल्यात, पण नीट पायल्यावर समजलं पोरगी ही.'

दुधी म्हणाली. ' हिच्या बाला हे पाहून कसं परवडतं?
सगळं अंग दाखवित फिरते की ग ही ! नाही मला शेंडा, खरं
माशा आकाशाशी शेंडा ! असली खवट असावी ग बाई '

तेवढ्यात ती कपबश्या नेण्यासाठी त्यांच्या खोलीत
गेली, तेव्हा त्या पुन्हा हसू लागल्या.

ती गेल्यावर पुढारी म्हणाला, नारदाणा शिनिमातली
नटी बघायची गरजच नाय. हे खरं हाय. एक वाराच्या जागी
अर्धा वार कापड लागतं, कापडबी म्हण झाल्याती आणि
मग ही ' फ्याश्यान ' आली, सगळवं चखोट, असं कोड्यांचं
गणित हाय बघ हे ! पर आमाला हे बरं दिसत नाय बा !''

छापता छापता ...

आपल्या महाविद्यालयाचे
प्राध्यापक श्री. विठ्ठल बघे
गडहिंग्लजचे नगराध्यक्ष झाले !

अभिनंदन !!

शिवराज वैभव

वसु अरु. कोनार
प्रधानमंत्री कक्षा

अशोक सिंह
प्रधानमंत्री कक्षा

डॉ. जयश्री पाटील
प्रधानमंत्री कक्षा

शिवाजी रावकुलकर्णी
प्रधानमंत्री कक्षा

टी. बी. टेंगडे
प्रधानमंत्री कक्षा

जुस्टिस कावळे
प्रधानमंत्री कक्षा

रश्मि अशुभ
प्रधानमंत्री कक्षा

टी. बी. साठवळे
प्रधानमंत्री कक्षा

डॉ. बी. डी. पावले
प्रधानमंत्री कक्षा

एस. आर. वांगरे
प्रधानमंत्री कक्षा

रश्मि अशुभकर
प्रधानमंत्री कक्षा

डॉ. मालविकार एस. पं.
प्रधानमंत्री कक्षा

डी. ए. पाटील
प्रधानमंत्री कक्षा

अजित पुरवळकर
प्रधानमंत्री कक्षा

श्रीवा टेंगडे
प्रधानमंत्री कक्षा

पाटील डी. बापू
प्रधानमंत्री कक्षा

पाटील एस. एच.
प्रधानमंत्री कक्षा

तेजस्वी अना. टी.
प्रधानमंत्री कक्षा

पाटील एम. आर.
प्रधानमंत्री कक्षा

इन्द्रराज शिंदेकर
प्रधानमंत्री कक्षा

सुधा केशी
प्रधानमंत्री कक्षा

पाटील डी. एस.
प्रधानमंत्री कक्षा

पुंजराव शेवळे
प्रधानमंत्री कक्षा

पाटील डी. एम.
प्रधानमंत्री कक्षा

कर्मवीर विठ्ठल राजजी शिंदे शिक्षण संस्थेचे
शिवराज महाविद्यालय,
 गडहिंग्लज
 शिवराज महाविद्यालय
 कला, वाणिज्य आणि विज्ञान शाखेत
 शिक्षण घेत असलेले हे सुलभत विद्यार्थी
 विद्यार्थीहीच परीक्षेत
 प्रथम क्रमांत उत्तीर्ण झाले आहेत
 या सुवर्णाबद्दल महाविद्यालयाचे
 या सर्व विद्यार्थ्यांचे
 मनःपूर्वक अभिनंदन!

Reya
 डॉ. डी. व्ही. लोहाळे
 प्राचार्य

मन्थन

सा-या जगातील कोणत्या भूमीवर निसर्गाने मुक्तहस्ताने संपत्ती, सामर्थ्य आणि सौंदर्य यांची उधळण केली आहे, या भूतलावरचे नंदनवन कोणते आहे असे जर मला कोणो विचारले तर मी भारताकडे अंगुली निर्देश करीन. कोणत्या आकाशाखाली मानवी मनाने आपल्या क्षमतांचा सर्वात अधिक विकास करून घेतला आहे, जीवनाच्या कठीणतम समस्यांचा वेध घेतला आहे आणि त्यापैकी काही समस्यांवर उपायही शोधून काढले आहेत—प्लेटो आणि काण्ट यांचा अभ्यास करणाऱ्यांनाही ज्यांचा विचार करावा असे उपाय शोधून काढले आहेत— असे जर मला विचारण्यात आले तर मी भारताकडे अंगुलीनिर्देश करीन. आपण युरोपीय लोक मुख्यतः ग्रीक आणि रोमन विचारांवर वाढलेले आहेत. त्याचप्रमाणे एकाच वंशाकडून — ज्यू वंशाकडून आपण बरेच विचारधन घेतलेले आहे. अशा लोकांना आपले आंतरिकजीवन अधिक परिपूर्ण, अधिक व्यापक, अधिक सवंगिक करण्यासाठी म्हणजेच खरेखरे मानवी जीवन संपादन करण्यासाठी आणि तेही केवळ या आयुष्यापुरते नव्हे, तर या जीवनापलीकडेचे शाश्वत जीवन समजावून घेण्यासाठी कोणते वाडमय वाचावे असा प्रश्न जर मी रक्कल विचारला तर पुन्हा भारताकडेच अंगुलीनिर्देश करीन.

फ्रेडरिक मॅक्स म्युलर
('वर्ड, दि पीपल' वरून साभार)

रजेहसम्मेलन

प्रमुख पाहुणे
दृष्टश्रेष्ठ प्रभाकर पणशीकर

विविध
गुण
दर्शन
नृत्य-संगीत

ज्युनिअर जनरल चॅम्पियनशिपचे
शिल्ड प्रदान करताना मा. प्रभाकर पणशीकर

सिनीअर जनरल चॅम्पियनशिपचे
शिल्ड प्रदान करताना मा. प्रभाकर पणशीकर

रांगोळी / प्रथम कर्मांक
रेखाटन-डु. प्रभा पाटील

फॅन्सीड्रेस स्पर्धा / प्रथम कर्मांक
बंयवितक

विविध
गुण
दर्शन
रांगोळी-फॅन्सीड्रेस
- नाटक -

'धुम्मस' नाटकातील प्रसंग

'धुम्मस' नाटकातील प्रसंग

फॅन्सीड्रेस स्पर्धा / प्रथम कर्मांक
साधक

हार्दिक शुभेच्छा !

गडहिंगलज तालुका सहकारी साखर कारखाना लि. गडहिंगलज

कारखान्याची विक्री

- पांढऱ्याशुभ्र दाणेदार साखरेचे उत्पादन.
- ऊसाला जास्तीत जास्त दर देण्यामध्ये अग्रेसर.
- सभासद शेतकऱ्यांचेकरिता जलविकासाचा महत्वाकांक्षी कार्यक्रम हाती घेतला आहे.
- अत्याधुनिक कंटीन्युअस फर्मेशन प्रोसेसची व दूषित सांडपाण्याचे पूर्णपणे शुद्धीकरण करण्याची क्षमता असलेली होगल ब्रश (ऑस्ट्रिया) ची मल्टी कॉन्ट टक्नालॉजीचा वापर करून उभारली जाणारी भारतातील पहिल्या डिस्टीलरीची लवकरच उभारणी.
- कार्यक्षेत्रातील जमीनीला पाण्याच्या उपलब्धतेत वाढ होणेसाठी बोअरवेल धडक कार्यक्रम हाती घेतला आहे.
- २० कलमी कार्यक्रमातील कुटुंबकल्याण व दुर्बल घटकामाठी घरकूल योजनेस आर्थिक सहाय्य.

गडहिंगलज तालुक्याचा सर्वांगीण विकास साधण्याचे ध्येय.

एस. के. सावंत
कार्यकारी संचालक

पी. आर. उर्फ आप्पासाहेब नलवडे
चेअरमन

हार्दिक शुभेच्छा !

एकमेका सहाय्य करू ! अक्षे धरु सुपंथ ! !

श्रीकृष्ण सहकारी दूध व्यावसायिक संस्था मर्यादित

हरळी खुर्द, ता. गडहिंगलज, जि. कोल्हापूर

सभासद संख्या - ३३९

संस्थेचे इतर फंडस - २६३८९-५३

डिव्हिडंड वाटप - ९% रिबेट दर लिटर ५ पैसे प्रमाणे

श्री. कृष्णा तुकाराम गोंडुकुपे
उपाध्यक्ष

शेअर्स भांडवल - १४६००

द्विषिक उलाढाल - ७ लाख

१) गोविंदराव धोडिबा कुंभार

२) भिमराव बाळ पाटील

३) हरी जयराम पाटील

४) लक्ष्मण रामा पाटील

५) शामराम जिववा पाटील

६) ईश्वर दत्त पाटील

७) विरसिद्धा अक्नापा धनगर

८) रामभाऊ दत्तात्रय दंडगे

९) मारुती मुंजापा नाईक

चिटणीस

अध्यक्ष

मुतवलेले शेअर्स - ५०००

ऑडिट वर्ग ब

म्हेशीवी प्रकरणे

१०) विरसिद्धा अक्नापा धनगर

११) मारुती मुंजापा नाईक

अध्यक्ष

With Best Compliment From :

SADHANA BOOK STALL

&

DEPARTMENTALS

Prop : Ghugare Bros, Gadhingiaj

हादिक शुभेच्छा

महागांव मधील

'अद्यावत केश कर्तनालय'

राजन हेअर ड्रेसर

न्यूज पेपर एजंट

एस. टी. स्टॅण्ड जवळ, महागांव

आर्दश हेअर ड्रेसर

शाखा- हरळी

साखर कारखाना, साईट हरळी

प्रो. राजेंद्र बो. संकपाळ

हादिक शुभेच्छा

**जनता कुकुटपालन व दुग्ध
व्यवसाय सह. संस्था लि. उत्तूर**

ता. आजरा जि. कोल्हापूर

वार्षिक दुग्ध संकलन ३ साख लिटर्स. स्वस्त
दरात पशुखाद्य वितरण. मोफत पशुवैद्यविक सेवा

धवल क्रांतीत अग्रेसर शेती जोड धंद्यास उत्तेजन
देणारी सह संस्था

डॉ. सु. ब. देशमाने
व्हा. चेअरमन

रविंद्र वा. आपटे
चेअरमन

हादिक शुभेच्छा

थंडगार पेप्सी कोला मिळण्याचे गडहिंग्लज
परिसरातील एकमेव ठिकाण

'ओम पेप्सी कोला, भडगांव'

आला आला उकाड्यातील थंडावा !

'ओम' चा थंडगार पेप्सीकोला

स्पेशल दुधाचे - इलाची, चॉकलेट

ऑरेंज, मॅंगो, राजबेरी, पायनापल,

प्रोप्रा : पाटील ब्रदर्स, भडगांव, ता. गडहिंग्लज

हादिक शुभेच्छा

**सर्व सामान्य लोकांसाठी कायंरत असलेली
संस्था**

**खासदार बाळासाहेब माने
जागरी सहकारी
पतसंस्था मर्या.**

भाग भांडवल

हेवी

मुंतवणूक

२४,०००

३५,०००

५२,०००

सचीव

मदाशिव भाऊ करलकर

सस्थापक

राजाराम मारुती भुजवडकर

संचालक व कर्मचारी वग

समानती

मनोहर जोती पोवार

उपसभापती

दिनकर बाळकृ. गुरव

हिन्दी विभाग

अनुक्रम

सौतेली माँ	१
बूरी नजरवाले तेरा मन काला	५
ऐसा ही एक व्यक्तित्व ' लता '	८
मैथिलीशरण गुप्त : व्यक्तित्व एवं कवित्व	९
कविता	३,४,७

विभागीय संपादक - के. आर. पाटील

ले देखे के अपने पास
फकत एक नजर तो है,
क्युं देखे जिंदगी को
औरोंकी नजरसे हम !

साहीर

दि पाथमिक शिक्षक सह. बँक लि., कोल्हापूर

१०३१/क, २ ई बॉर्ड, गवत मंडई, कोल्हापूर

शाखा - गडहिंग्लज, शिरोळ, बिंदी, हातकणमले, मलकापूर, गारमोटी, आजरा, राधानगरी
फोन नं. - हेड ऑफिस - २६१४८, २६१८१.

शाखा - गडहिंग्लज - २२८, शिरोळ - २०८, बिंदी - ५४, हातकणमले - ४२,
मलकापूर - ६०, गारमोटी - १८, राधानगरी - १४ आजरा - १६

- आमची वंशिष्टे -

१. ७० महिने १५ दिवस दामदुपट ठेव योजना
२. १० वी शिष्यवृत्ती परिक्षेत पास होणाऱ्या शिक्षकांच्या मुळा मुलींना उत्स्फूर्त बक्षिसे योजना.
३. २५,००० - पर्यंत कर्ज योजना
४. स्थापनेपासून आजपर्यंत 'अ' ऑडीट वर्ग.
५. मासिक आवर्त ठेव योजना.
६. पगारातून कर्ज हप्ता व रिकरिंग हप्ता सोय
७. मयत सभासदांच्या वारसांना आर्थिक मदत सहाय्य.
८. सोने तारण योजना
९. आकस्मित कर्ज योजना
१०. सभासदांच्या हायरपर्वेस योजना

अधिकृत भाग मांडवल	-	२, ००, ००, ०००, ००
खपलेले भाग मांडवल	-	१, ७१, ३१, २४५, ००
निव्वळ नफा	-	३६, ८३, ७०३, ०१
सभासद सख्या	-	७३८७
रिझर्व व इतर फंड	-	४५, ६२, ६८१, ८४
ठेवी	-	२, ५५, ९२, ८६५, ९३
सकले मांडवल	-	९, १२, ६०, ५२८, १९
दिलेले कर्ज	-	७, ७६, ८८, ५८४, ००

श्री. आ. दा. शिंदे
मनेजर

श्री. न. शं. धाबळे
व्हा. प्रेसिडेंट

श्री. ब. ग. महाजन
प्रेसिडेंट

* बोर्ड ऑफ डायरेक्टर्स *

श्री. आ. जा. मोहनी
श्री. मा. पा. पाटील
श्री. तु. टी. लाड
श्री. दा. शं. सुतार

श्री. पा. चा. पाटील
श्री. म. वि. चौगुले
श्री. आ. व. नांदवडेकर
श्री. भु. ह. कांबळे

श्री. शा. भा. पाटील
श्री. वि. ना. मांगोरे
श्री. पा. वि. मिसाळ
श्री. ग. रा. भोई

सौतेली माँ

काम्बले यल्लापा विठोबा

वी. ए. - ३ (स्प. हिन्दी)

लडखडाते हुए चंदू को देखकर सावित्री ने पुकार लगाई, "चंदू! ओ चंदू!!" पर कोई प्रतिध्वनि नहीं! चंदू की बुरी हालत देखकर वह किंकर्तव्यविमूढ हुई। आज तक कभा ऐसा घटित नहीं हुआ था। तेजोमय वातावरण में भी उसकी आँखों के सामने अधेरा छा गया। चंदू हाँफता हुआ घर में आ घुसा। उसका चेहरा आग बबूला हुआ था, आँखों से मानो अंगारे बरस रहे थे, अधर काँप रहे थे, पेट की हलचल तेज हो गयी थी। शराब की बदबू आ रही थी। सावित्रीदेवी समझ गई कि, आज मामला कुछ बिगड़ गया है।

चंदू विवेकहीन होकर, शराब के नशे में चूर कौट पर अस्तव्यस्त जा पड़ा। सावित्रीदेवी न समझ सकी कि ऐसा क्या हो गया है, जो चंदू ने ऐसी दुर्गति कर ली है। वह मोचती रही। उसके पास जा कर पूछा, "बेटे, ऐसा क्या हो गया है तुम्हें, जिसके कारण तुम्हारी यह खूबसूरत शकल बदसूरत दिखाई दे रही है। तुम्हारी आँखें अंगारों फँल रही हैं, मुँह से शराब की गंदगी आ रही है। तुम जैसे शरीफ, खानदानी लड़के को ऐसा करना नहीं चाहिए था। बेटे, तुम नहीं जानते की मुझपर क्या बीत रही है।"

"हाँ, हाँ मैं सबकुछ समझ चुका हूँ।" वह कड़ककर बोला। "तुम क्या समझती हो। मैं छाछ को दूध समझकर पीनेवाला अंजान, नन्हा बालक हूँ। तुम्हारी करतूतों में फँस जानेवाला हूँ?" और वह घर के बाहर हो गया। चंदू की इन हरकतों से सावित्रीदेवी दंग रह गयी। वह उसका बर्ताव सह न सकी और वह बेहोश होकर जा गिरी।

सावित्री तब होश में आ गई जब उसके पति, दीनदयालजी ने उसके चेहरे पर पानि छोटककर अपने अंक में उसका मिर ले लिया। उसके सामने संधिकालनजर आ रहा था। शाम हो गई थी। संध्या के ठीक छः बज चुके थे। वह खड़ी होकर अपने कमरे की ओर चल पड़ी। दीनदयालजी ने लाख बार बेवोशी का कारण पूछा, लेकिन वह कुछ कह न सकी।

संध्यावंदन करने के लिए उसने आरती लेली और वह देवघर की ओर मुड़ी। विधाता के पास उसने प्रार्थना की कि, वह 'चंदू को अच्छी आयु और सदबुद्धि दे दें।'

दीनदयाल अपने कमरे में कपडे उतार रहे थे कि उतने में उनके सामने सावित्री ने चाय रखी और वह अन्दर चली गई। दीनदयाल जी की समझ में नहीं आ रहा था कि 'आज घर में ऐसा क्या घटित हो गया है, जिसके कारण सावित्री के बर्ताव में परिवर्तन आया है। हररोज प्यार-से दुलारनेवाली सावित्री चुपचाप अपना काम निपट रही है। क्या चंदू ने इसे कुछ भला-बुरा तो नहीं कहा होगा? क्या किसी व्यक्ति ने इसके मन में मेरे या चंदू के बारे में जहर घोल दिया?' ऐसे अनेक सवाल दीनदयालजी के मन में संदेह निर्माण करने लगे। इससे वे हैरान हो गए।

घडी ने रात के नौ बजने की सूचना दी। डायनिंग हॉल पर सावित्री ने थालीमें खाना परोसकर रखा था। ठीक नौ बजे खाना तो मेज पर आ गया। लेकिन सावित्री ने ऐसी चुप्पी क्यों धारण की है? सावित्री भी उनके सामने आकर कुर्सी पर बैठ गई और दोनों चंदू का इंतजार करने लगे।

जब साढे नौ की घंटी बजी तब वे दोनों होश में आ गए। अब तक चंदू नहीं आया। चंदू के इंतजार के विचार में वे खो गए। लेकिन घडी में जब दस बजे तब भी चंदू नहीं आ सका, तब दीनदयालजी ने सत्राटे को तोड़ते हुए सावित्री से पूछा "अभी तक चंदू कैसे नहीं आ गया?"

"आता रहा होगा।" सावित्री ने जबाब दिया।

इतने में चंदू शराब के नशे में चूर होकर अपने आपी को गेंबल ने की चेष्टा करता हुआ उनके सामने मौजूद हुआ। वह स्थिर खड़ा न रह पा रहा था। उसका चेहरा पसीने से तर हो गया था, शरीर ढीला और निस्तेज दिखाई दे रहा था। दीनदयाल चंदू की यह स्थिति देखकर हैरान हो गए, मानों किसीने उनके मिर पर गहरी चोट की हो। वे चंदू की तरफ

देखते ही रह गए।

सावित्री अपने स्थान से चंदू के पास आ गई। उनके पीछे-पीछे दीनदयालजी भी। सावित्री पूछ रही थी, "बेटे, तुम्हें ऐसा क्या हो गया है कि, जो मुझे तुम घूर रहे हो। क्या मैंने कुछ अपराध किया है? जिसके कारण तुम परिवर्तित हो गए हो?"

"हाँ, माँ, हाँ, तेरी वजह से यह सब हो गया है।"

"मेरी वजह से!" सावित्री को लगा कि, भयानक पहाड़ टूटकर उसपर गिर रहा है।

"नहीं तो क्या! अगर मेरी माँ होती, तो ऐसा न होता। शायद विधाता को मेरी ऐसी हालत करनी थी, इसलिए ही उसने मेरी माँ को अपने पास बुला लिया। मेरी माँ होती तो वह मुझे इतना दुःख न देती।"

"ऐसा क्या हो गया है, बेटा तुम्हें? जिसके कारण तुम दुःखी हो।" दीनदयाल ने शांति से पूछा।

"इसका उत्तर पूछो तुम्हारी लाडली बीबी को, मेरी सौतेली माँ को।" सावित्री अपने को सँभल न सकी। वह बेहोश हो कर गिर रही थी की दीनदयालजी ने उसे सँभल लिया। फौरन जा कर पानी का लोटा ला कर उसके मुँह पर पानी छिटक दिया। पाँच-छः मिनट के बाद वह होश में आ गई। उसका चेहरा कुम्हला गया था। होश पर आते ही उसने देखा कि, चन्द्रू सूटकेस भर कर कहीं जाने की तैयारी में है। वह घबड़ाकर उठ खड़ी हो गई। दीनदयालजी की समझ में नहीं आ रहा है कि, घर में ऐसा कोहराम क्यों मच गया है।

चंदू जब दरवाजे की ओर मुड़ा तो सावित्री देवी उसके आड़ी हो गयी। चंदू गरज उठा, "हट जाओ मेरे रास्ते से। तुम झूठा बहाना बनाकर मुझे रोक नहीं सकती।" दीनदयाल बँचैन हो रहे थे। उनकी समझ में कुछ न आ रहा था, वे बोले, "ऐसा क्या हो गया है, बेटा?"

"बाँझ प्रसव की पीड़ा क्या जाने पिताजी! भायी सन्तान के लिए यही जायदाद रखने के लिए माँ मुझे तबाह करना चाहती है।" सुनकर सावित्री को ऐसा लगा, मानो धरणीकंप हो रहा है और स्वयं उसने गाड़ दी जा रही है। वह झकझोर हो गयी। उसे लगा कि उसके हृदय में जहरीला तीर

बँस रहा है।

"नहीं बेटे नहीं। मैंने ऐसा कभी - भी नहीं सोचा कि, तू मेरा सौतेला पुत्र है। अपनी भावी संतान के लिए जायदाद बचाये रखने की बात मेरे मन को कभी स्पर्श तक न कर सकी। बेटे, तुम यह क्या कह रहे हो।" वह विस्मय होकर बोली।

सावित्री की शादी होकर आज पाँच बरस हो आए हैं। मगर उसे संतान प्राप्ति न हो सकी, तब वह मातृत्व का सारा भाव चंदू पर ही बरसाती है। उसे ही वह लाडलुआ से पालती-पोसती है। उसको बनाने में वह हमेशा सतर्क रहती आयी है। और चंदू, उसके प्रति विद्रोह मचा रहा है। वह तिलमिला कर बोली, "चंदू, अगर तुझे यही जायदाद चाहिए तो ले लो। मगर इतना न कहो कि, मैं तुम्हें तबाह करने जा रही हूँ। मने तुम्हें कितना प्यार किया, तुम्हारे न होने से मैं बेचैन रही और आज तू मुझे नफरत कर रहा है। मगर मुझे संदेश हो रहा है कि, तुम ऐसे अचानक क्यों बिगड़ गये हो। निश्चय ही किसी नमक हराम ने इस नमक हलाल के मन में जहर घोल दिया है।" सावित्री देवी की आँखों से आँसुओं का तौना लगा।

"मैं इतना अज्ञानी नहीं हूँ कि, मुझे इतना भी न समझे। तुम्हारे खाने के दाँत और दिखाने के और है। यहाँ तुम्हारी दाल नहीं गलेगी।"

"अगर तुझे यही जायदाद चाहिए तो आज भी ले सकते हो। मेरी कोई तमन्ना नहीं है।" और वह अंदर चली गयी।

अपने साथ एक बॅग लेकर वह चल पडी। दीनदयाल यह सब देखकर हताश हो गए। सावित्रीदेवी के इस बर्ताव से वे तिलमिला उठे। बोले, "आखिर, तुम्हें आज क्या हो गया है, जिसके कारण तुम दोनों भी घर छोड़कर चले जा रहें हो।" लेकिन यह सुनने के लिए सावित्रीदेवी नहीं रुक सकी।

: २ :

दो-तीन दिन दीनदयाल अन्यमनस्क स्थिति में थे। सावित्री के जाने का आज चौथा दिन था। आज वे उदासी में इधर उधर घूम रहे थे। अखबार पढ़ना था लेकिन मन नहीं

शि
व
रा
ज

करता था। आज उन्होंने मन पर काबू पा कर अखबार पढ़ना चाहा। पहले ही पन्ने पर किसी एक स्त्री की लाश की तस्वीर छपी हुई थी। इस तस्वीर से सावित्री की तस्वीर मिलती-जुलती थी। नीचे छपा हुआ था कि, 'सावित्री नामक एक स्त्री कुँए में गिर कर मर गई है। उसके पास एक लाल रंग की सुटकेस है और वह स्वयं लाल रंग की साड़ी पहनी हुई है। सुटकेस में चिट्ठी मिली है, "मैं मानसिक स्थिति से तंग आ कर स्वयं खुदकुशी कर रही हूँ। इसे मैं स्वयं जिम्मेदार हूँ, और कोई नहीं। मेरे मरने के बाद मेरी और मेरे पति की सारी जायदाद मेरे प्यारे बच्चे, चंदू के नाम कर दी जाए जिसके सहारे वह अपनी जिंदगी सुख से गुजर सके।" और उसके नीचे उसका हस्ताक्षर सावित्रीदेवी दीनदयाल दुबे।

चंदू ने भी पढ़ा और अपने पिताजी के साथ रो पड़ा। उसे अपने किए पर पछतावा ही रहा था। उसने सपने में भी नहीं सोचा था कि, उसके वक्तव्य का परिणाम इतना भयानक निकलेगा। मित्र के बहकावे में आ कर उसने जो गलत फहमी हुई थी, उसका उसे पछतावा हुआ। पर क्या! 'अब पछतावा होत क्या, जब चिट्ठियाँ चुग गई खेत।' वह अपने किए पर कोसता रहा। फिर से उसका दिल रो उठा, मानों उसकी आँखों से गंगा उमड़ गयी हो। वह पिताजी के चरणों पर जा पड़ा और बोला, "पिताजी, मुझे क्षमा कीजिए। वह मेरी सौतेली नहीं, सगी माँ थी। वह मेरी माँ थी।" और वह तुरंत चल पड़ा अपनी माता के खिलाफ उसके मन में जहर घोलनेवाले मित्र की तरफ बदला ... लेने।

अभिताभ । गंगाराम शंकर शिंदे

'दि ग्रेट गॅमलर' बनके
'डॉन' नाम कमानेवाला
'जंजीर' तोड़के जेल से
'फरार' होनेवाला 'कालिया'
कौन है वो 'महान' ?

'गहरी चाल' में पडकर
'गिरफ्तार' बननेवाला
'अदालत' की 'दिवार' तोड़कर
'आखरी रास्ता' चूनेवाला
कौन है वो महान ?

'रास्ते का पत्थर' समझकर
दुनिया के नजरो में 'शराबी' बननेवाला
'इन्कलाब' की 'पूकार' कर के
'अन्धा कानून' से ठूकरानेवाला 'मर्द'
कौन है वो 'महान' ?

'गंगा की मीगन्ध' खा कर
'अभिमान' से 'झूली' बननेवाला
'खून पसिना' बहाकर
'मुकद्दर का सिकन्दर' बननेवाला
कौन है वो 'महान' ?

----- वह है 'अभिताभ'

आखरी प्रणाम । कागवाडे एम्. एस्.

आज तो हो जानेवाले हैं, दूर तुमसे हम ।
पर रहेगा जुबान पर, सदा तुम्हारा ही नाम ॥
आये थे साथ लेकर, सेंकड़ों अरमान ।
पर थे हम यहाँ छोड़े दिनों के मेहमान ॥
न चाहते हुए भी होना पड़ता है, हमें जुदा ।
किन्तु सभी रखेंगे तुम्हारे आदर्श,

यह हमारा बादा ॥

आज लेकर तुम्हारे चरणों की धूल ।
महकाएँगे हम अपने जीवन के फूल ॥
तुमसे सीखे हुए आदर्शों के बलपर ।
जी लेंगे जिन्दगी, सारे गम सहकर ॥
कर रहे हैं हम, हमारा श्रद्धाभरी प्रणाम ।
स्वीकार कर ले गुरु, आज तूम्हें आखरी प्रणाम ॥

चाह । शंकर बापू हावला

पूनों की चाह में
काटोपर चल रहा हूँ मैं,
नवविधों की चाह में,
दूर जा रहा हूँ मैं ।

कुछ पाने के लिए
सब कुछ खी रहा हूँ मैं,
जिन्दगी की चाह में
बे-मौत मर रहा हूँ मैं ।

भविष्य की चाह में
वर्तमान खी रहा हूँ मैं,
मगन की चाह में,
धरती खी रहा हूँ मैं ।

दुःख ही दुःख के रास्तोंसे
कारवाचला है अब
सुख की राह में हूँ देने
देखे वह भीलती है अब ।

ऐसा क्यू ? । माने आर. एम्.

नजर पहले तूने लगायी,
इसलिए मैंने आँख लड़ायी
पहले तुम हंस गयी थी
इसलिए मैं भी मुस्कराया ।

उसके बाद तुम्हें क्या हो गया,
मेरे समझ में कुछ न आया

प्यार मैं करता रहा
नफरत तू करती रही
मैंने दिल तुझमें समाया
दर्द तूमने मुझे दिया ।

मैं तेरे लिए तड़पाया,
तुम्हारे समझ में नहीं आया ।
मैंने तेरे लिए सबकुछ खोया
मगर हाय ———

अन्त में मैंने कुछ भी न पाया ।

मैं एक आह भरता हूँ
जब भी नजर तू आती है,
प्यार की उन दीनों की यादें
फिरसे उभर आती हैं ।

प्यार का हर एक लफ्ज
होठोंपर आकर ठहरता है ।
" काश ! ओ दिन लीट जाये "
दिल तडफ - तडफकर कहता है !

चाहता हूँ तुझको भुला हूँ,
पर भुला सकता नहीं,
दाग जो तूने दिये हैं
दिल मिटा सकता नहीं ।

किस स्वता की एक मजा है
मुझको यह मालूम नहीं
तुझ से जुदा अब रात क्या
दिन कटे कटता नहीं ।

स्प
न्द
न

हमारा गुप । कागवाडे एम्. एम्

हमारे गुप का नाम है । ' सत्ते पे सत्ता '
हम कितने नटखट हैं, सभी को है पता ।

नहीं हैं हम कभी किसी से डरनेवाले,
मगर मानते हैं सब कि हम हैं दिलवाले ।

गाय - कुद, हँसी - मजाक पडाई के हम हैं पूजारी,
ऐसे खेल में ही गुजर रही हैं जिन्दगी हमारी ।

देखकर हमारी यह खुशी,
जल रही है दुनिया सारी ।

सिर्फ, यह कहने कि बात है,
हमारा तो जनम - जनम का साथ है ।

बूरी नजर-वाले तेरा मन काला

- क. श्रेष्ठ

बो. ए. भाग २ (हिन्दी)

शीला और रवी दोनों एकही कालेज में पढ़ते थे। बुद्धिमान होने के साथ-साथ विचारों की समता के कारण दोनों में काफी मित्रता थी। दोनों मिलकर पढ़ाई करते थे, कभी किसी बात को लेकर गहरी चर्चा होती थी, तो कभी अपने-अपने घर की नीजी बातों के बारे में भी घंटोंतक बातचीत होती थी। परस्पर के सुखदुःख का उन्हें पूरी तरह अहसास था।

एक दिन ऐसे ही बातें करते-करते न जाने रवी को क्या हो गया? वह कुछ बहकासा लग रहा था। और... और अचानक उसने शीला के हाथों को धाम लिया और धीमी आवाज में बोला "शीला मैं जब भी अपने बारे में सोचता हूँ तो न जाने मुझे क्यों अकेलापन महसूस होने लगता है। तब.... तब मुझे सिर्फ तुम्हारी याद आती है। तुम्हें नजदिक पाकर मेरा यह अकेलापन मिट जाता है। शीला.... शीला मैं तुम्हें चाहने लगा हूँ और.... और....।

शीला ने एक झटके के साथ अपने हाथ छुड़वा लिए। उसे एक धक्कासा लगा। वह बोली

"तुम होश में तो हो रवी? मुझे तुमसे यह आशा नहीं थी, कि तुम इस स्तर तक उतर जाओगे। मैं आजतक तुम्हें एक मित्र, एक हमदर्द के समान मानती आयी हूँ। तुम्हारा आदर भी करती हूँ। पर मेरी पवित्रता तुम्हें आँखों से ओझल कर रहे हो। मेरा तुमने अपेक्षा भंग किया है। 'आई हेट यू'। और अगर ऐसा ही है तो सूनो, आज इस क्षण से मेरा और तुम्हारा नाता खत्म। दुबारा मुझे मिलने की कोशिश मत करो। तुम्हारे भविष्य के लिए मेरी शुभकामनाएँ हैं। विश टू यू बेस्ट ऑफ लक।" उस दिन से शीला ने उससे मिलना-जुलना छोड़ दिया। उसे गहरा दुःख हुआ कि आखिर रवी भी वैसा ही निकला।

चार दिन के बाद, कालेज में रवी शीला को दिखाई दिया। वह उसी की तरफ आँ रहा था। आँखें कुछ लाल थीं।

शीला ने खर्च को दूसरी ओर मोड़ लेना चाहा कि, रवी झटसे उसके सामने जाकर खड़ा हो गया और कहने लगा "मुझे माफ कर दो शीला मैं बहुत शर्मिन्दा हूँ। 'आय अॅम एक्सट्रिमली सॉरी फॉर माई अॅक्शन।' क्योंकि मैं तुमसे बोले बिना नहीं रह सकता मुझपर विश्वास करो मुझसे अब ऐसी गलती कभी नहीं होगी, जिससे तुम्हें दुःख पहुँचे।

और फिर उस दिन से पहले की तरह वे दोनों मिलने रहें। धुलमिलकर बातें करते रहें। रवी ने आईदा वैसी हरकत फिर कभी न की।

अब घर में शीला की शादी के बारे में बातचीत चल रही है। एक लडका देख भी गया था। वह विजय उसे पसंद कर चुका था। रही बात शादी की तैयारियोंकी।

-२-

सन्ध्या के सात बज रहे थे। ऑफिस छुटने के बाद विजय अपने घर की ओर मुड़ा। उसने स्कूटर लगा दी। सीढियों पर चढ़ते वक्त हमेशा की तरह न ही सिटी बजाई और न किसी गाने की धुन गुनगुनायी। शारदा ने देखा विजय कुछ खयालों में डूबा हुआ है। दो दिन के पहले हि घर वाले उसके लिए एक लडकी देख आये हैं। विजय उसे पसंद भी कर चुका है। इसी को लेकर देवर-भाभी में कुछ छेड़छाड़ जारी है। आखिर बातों-बातों में विजय शर्मिन्दा होता है। आज तो नामला कुछ अधिक ही बिगडसा गया है। फिर भी शारदा बात बनाते हुए पुछती है

"क्यों देवरजी अभी से इतनी चिन्ताओं में डूब जाते हो, तो न जाने शादी के बाद कितनी चिन्ताओं से घेर जाओगे।"

विजय ने भाभी की बात को अनसूना किया और बिना बोले शारदा के हाथ में एक पत्र रखकर स्वयं अपने कमरेमें चला गया। शारदा ने पढ़ा।

प्रिय,

आप लोग जिसे बहु बनाना चाहते हैं, शायद आपको मालुम नहीं कि वह कितनी बुरी और बदचलन लडकी है। वह किसी लडके के साथ भिला जूला करती है। आप सोच समझकर इस रिश्ते को तय कीजिए, इसी में आपकी भलाई है।

आपका हितैषी

शारदा को एक धक्का सा लग गया। वह अपन आपको संभालती हुई विजय के कमरे में दाखिल हुई और गम्भीर स्वरों में कहने लगी,

“विजय! मैं तो जादा पढी - लिखी नहीं हूँ। लेकिन तुम... तुम तो पढे... लिखे हो, काफी समझदार भी हो, और आज आधुनिकता के पैरोंपर खडी दुनिया में क्या... क्या चल रहा है। यह तुम जानते हो। फिर किसी के उंगलीधर कागज के टुकडे पर तुम कैसा विश्वास करते हो? हो सकता है, कि किसी ने जान बुझकर नटखटी की होगी। भला ये दुनियावाले किसी को आगे बढने नहीं देते। विजय तुम मेरी सूनी और उसपर विश्वास मत करो। तुम... अभी शारदा बोलने ही वाली थी कि विजय जोश में आकर बोला भाभी! ये क्या बक रही हो? तुम होश में तो हो न? नहीं भाभी नहीं। यह कदापि नहीं होगा। जान - बुझकर संकट में कौन फँसना चाहेगा। सारी जिंदगी उसके साथ मुझे गुजरनी है। और... न... जाने बोलते... बोलते उसकी आँखों में आँसू तैरने लगे। झटसे नम्र होकर बोला

भाभी! मुझे... मुझे क्षमा कर दो भाभी। न जाने आवेश में आकर मैंने तुम्हें क्या क्या कहा।

शारदा ने आजतक उसे एक माँ के समान प्यार दिया था। अपने पति से भी जादा वह विजय का खयाल रखती थी! दिनभर का काम अकेली को करना पडता था। और इसी कारण विजय अब उसे स्वस्थता देना चाहता था। उसे अब अच्छी सी नौकरी भी मिल गयी थी। वह शादी करना चाहता था। लेकिन आज,.... उसके सपनों को एक धक्का सा लग गया था।

एक दिन दोपहर के समय एक व्यक्ति ने शिला की माँ के हाथ में चिट्ठी दी। उसमें लिखा था—

आपके लडकी का नाम शीला है, लेकिन वह तो है, एक बदचलन लडकी। उस जैसी लडकी की जरूरत हमें नहीं है। और किसी को धोका देने की कोशिश मत कीजिए। आने और कुछ लिखा था लेकिन वह पढ न सकी। आवेशसे बाहर हो गयी। उसने शीला को न जाने क्या क्या कहा... कैसी मनहूस लडकी हो तुम? पैदा होते ही क्यों न मरी? स्वयं को बरबाद तो कर ही दिया। साथ साथ हमपर भी कलंक लगा दिया। भगवान जाने तुम ऐसी ही पडी रहोगी शायद। और उस दिन से उसने शीला से बोलना छोड दिया।

घर का वातावरण तंग हो गया। एक सत्राडा सा फैल गया। सभी चिन्ता में जलने लगे। घर की इस अवस्थापर शीला को तरस आ गया। मन ही मन उसने कुछ निश्चय किया।

थोडे दिन बाद की बात, फिरसे शीला को देखने के लिए मेहमान आनेवाले थे। उसके पहले दिन रात का खाना खाते समय शीला को बताया गया की “अब आनेवाले मेहमानों का लडका जैसा भी हो, तुम्हें स्वीकारना ही पडेगा। हाँ समझो! नहीं तो हम तुम्हारे लिए मर चूके हैं।

सुबह शीला देरतक सोती रही माँ उसे जगाने गयी तो शीला वहाँपर नहीं थी। शीला के जगह बिस्तरपर पडा हुआ कागज का पर्चा मात्र था। लिखा था।

माँ - पापा,

आपने कभी मुझे समझ लेने की कोशिश ही नहीं की। लेकिन ध्यान में रखो कि सभी लडकियों एक जैसी नहीं होती। आप पढे लिखे थे, इसपर विचार-विमर्श कर सकते थे। दुनिया में कुछ लोग ऐसे होते हे जों बिना जंजीर के कुत्तोंकी तरह हमेशा भौकते रहते हैं। दूसरों ने फेंके हुए रोटी के टुकडों को चबा-चबाकर सिर्फ शरीर और उम्रसे मोटे होते रहते हैं, उनमें बुद्धी का, वैचारिक शक्ति का विकास नहीं होता है। उनकी नजर मुलतः सडी रहने के कारण उन्हें सारी

दुनिया सही - गली नजर आती है। किसी की पवित्रता को मिट्टी में मिला देना, ईतनाही वे जानते हैं। किसिको अच्छी तरह जिना नहीं देते और स्वयं भी नहीं जिते। न जाने मुझ जैसे कितनी लडकियों इस दुनिया में होगी? जिनका जिना दूधर गया हो। खैर छोड दे इन बातों को मैं आप लोगोपेसे बली जा रही हूँ। मुझे बूडने की तकलिफ मत उठाना। मेरी तकदिर में शायद यही था। लेकिन हों जाने से पहले मैं आपसे एक डान मौंग रही हूँ, यही कि आपका आशीर्वाद मेरे साथ सदा के लिए बना रहे।

आपकी,
शीला।

पत्र पडतेही शीला की मौं सत्र - सी रह गई

अवगुणों की परिणाति। शिदे ए. एम्.

- १) झूठ - अविश्वासी बनना।
- २) निदा - बैर-व्देश बढाना।
- ३) लोभ - स्वार्थ का जन्मस्थान।
- ४) क्रोध - 'स्व,' 'पर' दुःखी बनना।
- ५) बिस्ता - जीवित अवस्था में जल्ना।
- ६) शोक - कर्तव्यशून्य होना।
- ७) अभीमान - मतबाला होना।
- ८) घमंड - विवेकहीन होना।
- ९) कामुकता - कुप्रवृत्ति बढाना।
- १०) ऐंद्रिकता - दुष्कर्मों में लगाव होना।
- ११) तृष्णा - जन्वृत्ति, असंतोष बढाना।
- १२) बीटी - आत्मा की बेवना।
- १३) बडबोलापन - निरर्थक बातें करना।
- १४) कुसंवति - पतनोन्मुख होना।
- १५) निर्दयता - शूलवार पशु बनना।

सब कुछ है लेकिन ...। सार्वत. स. कृ.

- दिल बही है, पर मूमराह है।
- जगह बही है, पर मुनमान है।
- रात बही है, पर खूदाबू नहीं है।
- चाँद बही है, पर नजर नहीं है।
- अधर जकर है, पर जान नहीं है।
- चाँद बही है, पर रोशनी नहीं है।
- बादल बही है, पर पानी नहीं है।
- पेड बही है, पर बंछी नहीं है।
- बदन बही है, पर मन नहीं है।
- सब कुछ है लेकिन आप नहीं है।

तीन चीजे □ काबले ए. एम्

- जीवगी में हमे तीन बातों का हमेशा याद करना है -
- १) तीन चीजे किसी का इतजार नहीं करती।
... समय, मौत, और घाहक।
 - २) तीन चीजे जीवगी में एक ही बार भिखती हैं।
... माँ, बाप और जवानी।
 - ३) तीन चीजे निकलनेपर कभी वापस नहीं आती।
... तीर (कमान से), बात (जबान से) और प्राण (दरीर से)।
 - ४) तीन चीजे परदे में रखने योग्य हैं।
... भोजन, धन और स्त्री।
 - ५) तीनों का सदाही सम्मान करना है।
... माता, पिता और गुरु।
 - ६) तीन को हमेशा बस में रखना है।
... मन, काम, और लोभ।
 - ७) तीन बातें कभी न भूलना हैं।
... कर्जे, पाजे और मर्जे।

सुबह से श्याम तक आदमी को अपनी स्वरधून से मोहित कर देने वाली एक 'स्वरसम्राज्ञी' कोयल है जिसका नाम है - 'लता मंगेशकर!' पेड़ की अपेक्षा देखने में बेला आकर्षक लगती है उसी भाँति पुरुष स्वर की अपेक्षा जनसाधारण में नारी का कोमल स्वर सुनने के प्रति अधिक माँग दिखाई देती ।

आजकल संगीत के क्षेत्र में लताजी का नाम विशेष सम्मान और गर्व के साथ लिया जा रहा है। लताजी भारत वर्ष के लिए एक गौरव की बात हैं। हर भारतवासी उसे अपने हृदयपटल पर अंकित रखेगा। उसमें सभी भारतवासियों के मन अपनी आवाज से जीत लिए हैं। वह सभी हृदयों पर सवार हो चुकी है। अकेलेपन का सुनापन नष्ट करने के लिए तथा मन की थकावट दूर करने के लिए आदमी गीतों का सहारा लेता है। अनेक सालों से भारतवासियों का दर्द दूर करने का मूल्यांकन कार्य लताजी ने अपनी स्वरों से किया है, और कर रही हैं।

हर एक आदमी के जीवन में दुःख होता ही है। पर लताजी ने अपने दुःखों को अन्तमंथन में दबाकर औरों की जीन्दगी आनन्दमय बनाने का प्रयत्न किया है। कहा जाता है कि कोयल अपने कालेपन के कारण सभी से तिरस्कृत थी; पर भगवान ने उसमें ऐसा स्वर भर दिया है कि उसका कूजन सुनते समय आदमी दंग-सा रह जाता है। कड़ी धूप में सुनी हुई कोयल की कुहू-कुहू इतनी मधुर लगती है कि सब धूप की वेदना उस मधुरता के साथ-साथ अपने दिलसे बह जाती है।

जीवन की सारी आकांक्षाओं की पूंजी इकट्ठा होकर एक ही व्यक्ति में समाहित न हो सकती। जैसे - आदमी विद्वान होता है, लेकिन उसकी पत्नी पागल होती है। आदमी धन-सम्पत्ति से भरा-पूरा होता है तो उसको पूत्र नहीं होता। इस प्रकार हर एक के पास कोई सामर्थ्य रहता है और कोई न कोई कमी। अर्थात् लताजी भी इसके लिए अपवाद नहीं हैं। लताजी के पास शारीरिक सौंदर्य नहीं पर उनका स्वर-सौंदर्य इतना भारी है कि जैसे सुनकर हम स्वर्गसुख का अनुभव करते हैं।

इस मानवरूपी सम्राज्ञी का वर्णन जितना भी किया जाये तो अधूरा ही रहेगा। हम भूमीपर रहनेवाले क्षणकालके रहिवासी क्या स्वर्ग का गुणगान कर सकते हैं? जिसे किसी ने देखा नहीं। शब्दसम्राट आचार्य प्रल्हाद केशव अत्रेजीने अपने शब्दों में लताजी की महत्ता का वर्णन किया है। "लताजी स्वर्गीय स्वरमाधुर्य की इहलोक की प्रतिकृति हैं। अगर उनका अभिवादन करना, मृदुस्वर कमलिनी अप्सरा का स्वागत गरियों बिछाकर करने के समान है। अगर उनका अभिवादन करना हो तो वह प्रभाती सूर्यरश्मियों को ओसबूंदों में भिगीकर बनाई ममी से, कमलनाल की लेखनी से वायुलहरियों के करों द्वारा, नितलियों के परों पर अंकित मानपत्र, गुलाबकली के करंडक द्वारा उनको अर्पित करना होगा। लताजी की आवाज मानव-ध्वनी-सृष्टि का अद्भुत चमत्कार है। सरसती की वीणा की झंकार, उर्वशी के नूपुरों की गुंज, तथा कृष्ण की मुरली की धुन को एकसाथ मिलाने विधाताने लताजी के कण्ठ की सृष्टि की होगी।"

लताजी ने ३०-३५ वर्ष के कालखण्ड में तीस हजार से जादा गीतों का गायन अपने मधुर कण्ठ से किया है। उसे केवल 'स्वरसम्राज्ञी' कोयल कहना उचित नहीं; उससे भी वह कईगुण बढ़कर है। लताजी को तीन पुस्तकों की गायिका कहा जाता है। उनका यह अनोखा व्यक्तित्व किम महानता को खींच नहीं लायेगा!

ऐसा ही एक व्यक्तिमत्त्व - "लता"

हीन्दी आकाशपर कवि-व्यक्तित्व के रूप में छाये हुए मैथिलीशरण गुप्तजी को उनकी

जन्म शताब्दी के निमित्त वंदना करना यह प्रत्येक हिन्दी प्रेमी को निश्चित ही जोभादायक है। उनके व्यक्तित्व एवं कृतित्व को संक्षेप में आपके सामने रखने का यह मेरा छोटासा प्रयास उनके प्रति मेरा एक 'मान-पत्र' है।

हिन्दी खड़ी बोली. काव्य के कीर्ती-स्तंभ श्री. मैथिलीशरण गुप्त जी का जन्म संवत् १९४३, श्रावण शुक्ल, च्दितिया, सोमवार ३ अगस्त, १८८६ को मघा नक्षत्र में रात्रि के तिसरे प्रहर हुआ था। इनका प्रारंभ का नाम 'मिथिलाधिपनन्दिनीशरण' था, किन्तु विद्यालय में पहुँचने पर कक्षा-अध्यापक ने उसका संशोधन 'मैथिलीशरण' के नाम से कर दिया; और वही 'मैथिलीशरण' हिन्दी साहित्य के इतिहास में हमारे कवि का अमर नाम बन गया। श्री. मैथिलीशरण गहोई वैद्य थे। गुप्तजी के पिता का चरित्र अत्यंत उच्च तथा पवित्र और शरीर स्वस्थ था। बच्चों की प्रत्येक उचित इच्छा की पूर्ति करने में वे हार्दिक प्रसन्नता का अनुभव करते थे। पिता की इस सच्चरित्रता और स्नेहातिशयता का गुप्तजी पर बड़ा गहरा प्रभाव पड़ा। प्रत्येक माँ का अपने पुत्र के लिए अगाध स्नेह-भंडार खुला रहता ही है। पर अपने, हमारे कवि की माँ उनके लिये 'मोहमयी ममता माया' थी। कवि की उन्नीस वर्ष की अवस्था तक माँने अपना वात्सल्य दान दिया और संवत् १९६० को इस असार संसार से विदा ली।

गुप्तजी का परिवार समृद्ध, गुणज्ञ, विद्याव्यसनी और भगवद्भक्त था। काव्य संस्कारों को ३ द्भुत करने में कवि के पिता का विशेष हाथ था, क्योंकि योग से वे स्वयं एक उत्कृष्ट काव्यकारी थे। गुप्तजी को विद्यालयीन शिक्षा बहुत कम मिली। मुख्यतः वे जीवन-पाठशाला के ही विद्यार्थी रहे। चिरगाँव की पाठशाला में ही मुंशी अजमेरजी से उनकी मित्रता हुई जो जीवनपर्यन्त बनी रही। गुप्तजी की स्कूली शिक्षा बहुत कम हुई, उनकी रुचि खेल-कुद में बहुत रहती थी। किन्तु गुप्तजी की प्रतिभा अत्यंत तीव्र थी। गुप्तजीने अपने जीवन के उषःकाल से ही काव्यसाधना को अपनी चिरसंगिनी बना लिया था। वे अविरत अपने काव्य-साधना में संलग्न रहते। पर पिता की मृत्यु के बाद उनका अध्ययनक्रम टूट गया। पर दैवयोग से उनकी स्वाध्याय-वृत्तिप्रबल हुई और वे उसक्षेत्र में रत हुए। तुलसी, मूर और नन्ददास तथा रहिम, बिहारी, घनानंद, सेनापति, मतिराम, देव, पद्माकर ठाकूर और लाल आदि कवियों को स्वच्छंद ढंग से पढ़ लिया। इन कवियों तुलसी ने उन्हें सर्वाधिक प्रभावित किया और वे उनके भक्त-बन गये।

श्री. मैथिलीशरण गुप्त प्रारंभ से ही राष्ट्रीय विचारों के व्यक्ति थे। देशप्रेम को उनका हृदय स्नात था, जिसकी व्यंजना उनके कार्यकलापों में स्वाभाविक रूप से हो जाया करती थी। श्री. गुप्तजी का जीवन एक ओर जहाँ अनेक साहित्यिकों के स्नेह सम्पर्क में आबद्ध था, वहीं दूसरी ओर विजिष्ट राजनीतिक और सामाजिक व्यक्तित्वों से भी सम्बद्ध था। इन में महात्मा गांधी का नाम शीर्षस्थ है। गांधीजी को वे युग पुरुष, एक महान आत्मा के रूप में स्वीकार करते थे। उन्होंने उनको अपनी राष्ट्रीय भावनाओं का आराध्य बनाया था। यहाँ तक कि, गांधीजी के आफ्रिका यात्रा में गुप्तजी ने अपनी रचनाएँ भेजी थी। गांधीजी चिरगाँव में गुप्तजी के अतिथी रहे। गुप्तजी गांधीजी का बड़ा सन्मान करते थे, किन्तु हिन्दी के प्रश्न पर उनसे मतभेद करने में भी कभी भयभीत

नहीं हुए। गांधीजी के अतिरिक्त अन्य राजनीतिज्ञों और समाज सुधारकों से गुप्तजी का अत्यंत घनिष्ठ संबंध था। जैसा गुप्तजी का जीवन सादा था, वैसे ही उनकी वेशभूषा भी। गुप्तजी सरल, उदार और शांति प्रकृति के थे। वे मृदुभाषी, विनय एवं श्रद्धाकी साक्षात् मुर्ति थे। गुप्तजी के व्यवहार, आचार, विचार और वेशभूषा आदि प्रत्येक जीवन-प्रक्रिया पर भारतीयता की अपीट छाप थी। वे अंग्रेजी के ज्ञाता न होने पर भी हिन्दी, संस्कृत, बंगला, उर्दू आदि देशी-वेदेशी भाषाओं के विद्वान थे। खहर की धोती, कुर्ता और उसके उपर देशी कोट तथा लाल मलमल की जरी के काम वाली टोपी पहनते थे। देश की संस्कृति और उनके अतीत के प्रति गुप्तजी के हृदय में पूर्ण श्रद्धा थी। संक्षेप में गुप्तजी पूर्ण रूप से भारतीय संस्कृति, आचार व्यवहार और वेशभूषा के ताने-बाने से बनी हुई सरलता की साकार प्रतिमा थी।

गुप्तजी का प्रत्येक व्यवहार शालीनतापूर्ण होता था। विनम्रता उनमें कूट-कूट कर भरी हुई थी। इसीसे उनके व्यक्तित्व में एक विनयशील आकर्षण था। गुप्तजी एकान्तप्रिय होते हुए भी असामाजिक नहीं थे! वे इस बात के लिए सदा सावधान रहे कि, उनके कारण कभी किसी को कोई कष्ट न होने पाये। किसी का बनता हुआ मकान देखना, किसी की नई दुकान का निरीक्षण करना, किसी के छप्पर के सम्बन्ध में सलाह देना, किसी के खेत की बात पूछना आदि कार्य वे सहज भावसे करते रहते थे। लोगों से अपने यथोचित सम्बन्ध की रक्षा करते हुए जीवन की सहजता को बनाए रखना साधारण बात नहीं। संत-प्रकृति के जन को परहित चिंतन में आत्म विकास का सुख देखने हैं। स्वभाव का यह वैशिष्ट्य सबको नहीं सुलभ होता। प्रेम और मद्भावना उनके व्यक्तित्व के विशिष्ट गुण हैं, जिनके उत्तरोत्तर प्रसार में वे अपने को गौरवान्वित समझते थे। दूसरों की सेवा में उन्हें एक अनिर्वचनीय सुख मिलता था। वे बड़े उत्साह और श्रद्धाभाव से सेवा कार्य सम्पन्न करते थे। उनका प्रत्येक व्यवहार आत्मीयानुराग में डूबा होता था। साहसीकता भी गुप्तजी के व्यक्तित्व का एक पहलू है। तभी वे अपने सूदीर्घ जीवन में हिन्दी की प्रत्येक काव्यधारा के साथ अपना सामंजस्य बनाये रखने में सफल हो सके। साहसी होने के साथ गुप्तजी स्पष्ट तादी भी थे। उनके हृदय में कहीं कोई दूराव छिपाव नहीं था। सर्वत्र निर्विकारिता और स्वस्थ वैचारिकता के दर्शन किए जा सकते थे। कष्ट से

उनका जन्मजात वैर था। वे ग्राह्यत्व से विमुक्ति होने का भी सर्वदा सच्चरित्र रहे। उनके जीवन में सरलता अविद्यनीय थी। गुप्तजी व्यक्तित्व में आत्मविश्वास इतना गहरा है कि, वे कभी निराश नहीं हुए।

गुप्तजी की आराधनात्मक प्रकृति की व्यंजना इन पंक्तियों में देखी जा सकती हैं। कि किस प्रकार जीवन की प्रत्येक घटना में उन्हें शिवत्व गोचर होता है।

वाम मान ले कभी मोह के वश गति मेरी,
तो इससे हे राम, रुकेगी क्यों गति तेरी,
तेरे गुठ रहस्य मूढ हम कैसे जाने,
यही बहुत, जो भूल भटककर लगे ठिकाने।

‘भारत-भारती,’ ‘साकेत,’ उनके प्रमुख काव्यसंग्रह हैं, जो लोकप्रियता का एक रहस्य बन गए थे। गुप्तजी की ‘साकेत’ ‘यशोधरा’ की भाँति ‘पंचवटी’ भी उनका अत्यन्त लोकप्रिय आख्यान काव्य है। इसका कथानक राम साहित्य का प्रसिद्ध आख्यान ‘शूर्पणखा प्रसंग’ है। ‘पंचवटी’ की भाषा का लालित्य तथा प्रांजल खड़ी बोली के विकास पथ पर मील के पत्थरोंके रूप में अंकित रहेगा। ‘पंचवटी’ अपने युग की श्रेष्ठतर, मधुर एवं कोमल भावनाओं का प्रतिनिधित्व करनेवाली श्रेष्ठतर कृति है। प्रकृतिवर्णन की संश्लिष्ट योजना भी अवलोकनीय हैं। जैसे, —

‘चारु चंद्र की चंचल किरणें, खेल रही हैं जल-थल में।
‘स्वच्छ चोंदनी बिछी हुई है; अवनी और अंबरतल में।
इसके अतिरिक्त अधोलिखित पंक्तियों में गुप्तजी का जीवन दर्शन दृष्टीकोन दिखाई देता है —

“जितने कष्ट कंटकों में है, जिनका जीवन-सुमन खिला
गौरव गंध उन्हें उतना ही, अत्र-तत्र, सर्वत्र मिला।”

गुप्तजी की काव्यसाधना के ऐतिहासिक विकास का प्रथम महत्वपूर्ण मोड़ है। यहीं से वे नये युग और दूसरे चरण में प्रवेश करते हैं। गुप्तजी की काव्यकला हिन्दी जगत में अपना एक गिराला स्थान रखती है। इस महान कवि की जीवन ज्योति ‘दिसम्बर, १९६४ को बुझ गई। हिन्दी साहित्य के इस महनीय प्रतिनिधि और राष्ट्रकवि को मेरा शतशः प्रमाण।

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

नेमिनाथ भांडी स्टोअर्स

मेन रोड, आजरा
प्रो. शशिकांत यशवंत त्रिभुवने

पद्मा भांडी स्टोअर्स

जनता मार्केट, आजरा
प्रो. विजयकुमार यशवंत त्रिभुवने

तांबा, पितळ, स्टील, अॅल्युमिनियम व प्लॅस्टिक इ.
संसारोपयोगी भांडी अत्यंत वाजवी दरात मिळणेचे एकमेव
ठिकाण

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील स्वातंत्र्योत्तर काळातील ज्ञान-विज्ञानाची

दक्षिण महाराष्ट्राची गंगोत्री

राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर!

गेल्या दोन दशकातील ज्ञान-विज्ञानाची दक्षिण महाराष्ट्राची

गंगोत्री

शिवराज महाविद्यालय, गर्डहिल्स !!

शिवराजची घोडदौड अगोचर चालू दे !!!

पुनश्च शिवराजचे अभिष्टचिंतन !

श्री महादेव गोविंद पाटील, मेनरोड आजरा

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

नवित डिझाईनचे सोन्या चांदीचे दागीने अत्यंत विश्वसनीरीत्या
वाजवी दरात करून मिळतील असे एकमेव नांव !

श्री ज्वेलर्स, आजरा

प्रो. मनोहर श्रीधर कारेकर

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

अत्यंत लोकप्रीय - निखळ मनोरंजनासाठी

व्ही. डी. ओ.

प्रो. संजय कुरुणकर, बसवराज महाळंक

हादिक शुभेच्छा !

श्री भैरवनाथ सह. दूध व्याव. संस्था, हरळी बु।।

गरजू शेतकऱ्यांना म्हैस प्रकरणे करून देऊन सबसिडी मिळवून देणारी, दुध उत्पादकातील अधिकाधिक दर देणारी कर्ज न घेता स्वताच्या हिमतीवर लाखाची भन्व इमारत उभारणी, सततपणे “ अ ” मिळवून जास्तीतजास्त डिस्ट्रींड देणारी, जास्तीतजास्त वार्षिक उलाढाल करून उत्पादकांचे हितसंबंध जाणीवपूर्वक जोपासणारी एकमेव सहकारी संस्था.

सदानंद दत्तात्रय पाटील नारायणराव आ. पाटील
सचीव सभापती

शिवराजला हादिक शुभेच्छा !

सर्व वर्गाची क्रमीक पुस्तके व स्टेशनरी अत्यंत वाजवी दरात मिळण्याचे अत्यंत विद्यवसनीय ठिकाण

साधना बुक स्टॉल अँड डिपार्टमेंटल

प्रोप्रा. घुगरी ब्रदर्स, ता. गडहिंग्लज

शिवराज कॉलेजला हादिक शुभेच्छा !

रुचकर व स्वादिष्ट पदार्थासाठी, शीतल ।
स्वच्छता, तत्पर सेवा व समाधानासाठी, शीतल ॥
हवे हवेसे गडहिंग्लज मधील एकमेव आकर्षण, शीतल ॥।

हॉटेल शीतल

प्रोप्रा. मोहिते, आल्याळकर, ता. गडहिंग्लज

शिवराजला हादिक शुभेच्छा !

मे. काशीनाथ व्ह. चराटी

आजरा

जनरल मर्चंट, येशेल रॉकेल व अधिकृत बागलकोट सिमेंटचे
विक्रेते

अ. के. ट्रेडिंग कंपनी

आजरा

चहा, तावण, मोदर्य प्रमाधनाचे अधिकृत व्यापारी

“आशिर्वाद”

व्ही. डी. ओ. मॅन्स, आजरा

शिवराज वैभव

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

सुनील डी. डी.
शिवराज विद्यालय

कर्मवीर विपुल रामजी शिंदे शिक्षण संस्थेचे
शिवराज महाविद्यालय,
 गडहिंग्लज
 शिवराज महाविद्यालयात
 कला, गणित आणि विज्ञान शाखेत
 शिक्षण घेत असलेले हे वृत्तवत विद्यार्थी
 विद्यार्थीवर्ग परीक्षेत
 प्रथम वर्गात उत्तीर्ण झाले आहेत
 या सुखशाबदल महाविद्यालयातर्फे
 या सर्व विद्यार्थ्यांचे
 मनःपूर्वक अभिनंदन!

Raj
 डॉ. श्री. व्ही. लोकाळे
 प्राचार्य

मन्थन

अखिल मानव जातीला आत्मघात करून घ्यायचा नसेल तर ज्या प्रकारणाचा प्रारंभ पाश्चिमात्य विवारातून झाला आहे त्याचा शेवट भारतीय विचार धनातूनच होऊ शकेल हे आता अधिकाधिक स्पष्ट होऊ लागले आहे ... मनवी इतिहासा मधला कमालीचा भयावह क्षण आज अवतरला आहे. अशावेळी केवळ भारतीय मार्गच मानव जातीच्या मुक्ततेचा मार्ग ठरू शकणार आहे. सम्राट अशोक आणि महत्मा गांधी यांनी दाखविलेला अहिंसेचा मार्ग आणि श्री. रामकृष्णांनी आचरिलेला धार्मिक समन्वयाचा मार्ग या सनातन मार्गांवरून मानवजातीचे मार्गक्रमण सुरू झाले तर लवकरच तिचे एका विशाल कुटुंबात परिवर्तन घडून आल्याशिवाय राहणार नाही, आणि अणुयुगात मानवजातीला नष्ट व्हायचे नसेल तर तिला हाच एकमेव पर्याय पत्करावा लागणार आहे.

डॉ. अर्नाल्ड टॉयनबी
('वर्ल्ड, दि पीपल' वरून माभार)

महाविद्यालयाची क्रिकेट टीम

बाळासाहेब कुपटे,
(तृतीय वर्ष कला)
उत्कृष्ट धावपटू
ब्रिखिल भारतीय स्तरावरील
अलाहाबाद येथील स्पर्धेत निवड

मुस्ताक आगा
(११ वी कला)
कोल्हापूर संघात आणि
राजपातळीवर निवड,
कबड्डी

कोले ड्राफी विजेता संघ

कु. रंजना मोहिते
(प्रथम वर्ष कला)
विद्यापीठ संघात
समावेश, कबड्डी

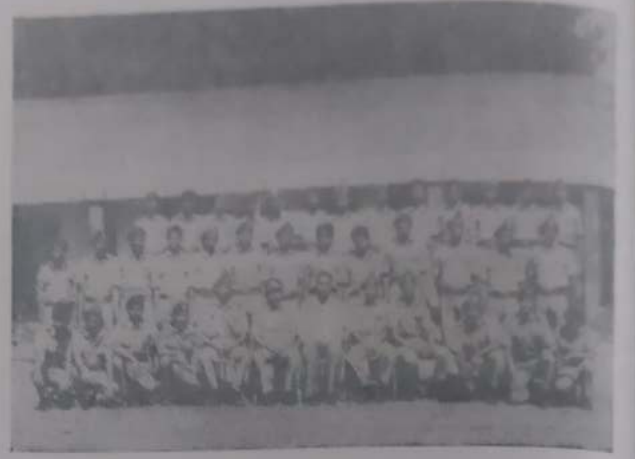
पाटील पी. आर
(प्रथम वर्ष कला)
कलकत्ता येथे झालेल्या फुटबॉल
सामन्यासाठी विद्यापीठ संघात निवड

शोनल विजेता अॅथलॅटिक्स संघ

N. C. C.
N. S. S.

प्राचार्यांच्या समवेत
N. C. C. चे
विद्यार्थी

धनवडे एस्. डी.
तृतीय वर्ष वाणिज्य

ज्युनिअर अंडर ऑफिसर

पाटोल एस्. डी.
सिनिअर अंडर ऑफिसर
आर्मी अटॅचमेन्ट कॅंप

मिसाल व्ही. एम्.
तृतीय वर्ष वाणिज्य

बंपनी क्वॉर्टर
मास्टर सार्जंट

लक्ष्मण देवेकर
तृतीय वर्ष वाणिज्य
अॅडव्हान्स लिडरशिप
कॅम्पसाठी निवड

N. S. S.
कॅम्प सरोळी

मा. कदमअण्णा आणि
मा. प्राचार्य यांच्या
समवेत N. S. S. चे विद्यार्थी

ENGLISH SECTION

CONTENTS :

1. Youth : Our Glory	1
2. Hunger - For What ?	2
3. Fury of Woman's Heart	3
4. Terrorism - A Global Problem	4
5. Daivat	6
6. AIDS - A Fatal Disease	7
7. The Purple Haze	8
Poems	5, 7, 11

EDITED BY - Prof. Sawant N. R.

" Full many a gem of purest ray serene
The dard unfathomek caves of ocean bear :
Full many a Flower is born to bush unseen,
And waste its sweatness on the desert air."

Thomas Gray,
'Elegy Written in a
Country Churchyard'

With Best Compliment From :

**SHRI HIRANYAKESHI SAHAKARI SAKHAR KARKHANA
NIYAMIT, SANKESHWAR, DIST. BELGAUM
(KARNATAK STATE)**

Date of Registration : 10-9-1956
Crushing Capacity : 3500 T C D
Capacity of the Distillery : 27,000 Litres per day
One crore litres per annum

Chairman : Shri B A Patil
Managing Director : Shri K Namdev Nayak
Factory Manager/Chief Chemist : Shri I. I, Nerli
Chief Engineer : Shri K G Hiremath
Cane Development Officer : Shri B, L Patil

DIRECTORS

- 1) Shri M. D. Patil, Vice Chairman, (2) Shri S. M. Patil (3) Shri G. L Patil
4) Sari D. T. Patil (5) Shri T. R Patil, (6) Shri B. N. Patil (7) Shri R. N Marenavar
8) Shri M J Magadum (9) Shri R. S. Nerli, (10) V. G. Joshi.

This is the oldest and the best co-operative sugar factory in Karnataka. Diamond like white crystal sugar is produced in three grades. It brightens brightness and its sweetness lingers. Hirasugar is the Symbol of sugar industry.

The members get [the highest price for their sugarcane and the workers get the bonus at the highest rates.

'HIRASUGAR' is a sweet named co-operative where novelty is a tradition.

Telegram : 'HIRASUGAR'

Phone : 34, 38 & 43

The dictionary meaning of the word 'Youth' is the state or time of being young or the state of maturity. But to me it is a word with multi dimensional meanings. Youth is synonymous with prime, tender years, energy regeneration and so on.

The generally accepted connotation of youth is someone who is chronologically young. But this is not the real truth. To me the word 'Youth' denotes a state of mind. Was not Gandhiji started the Quit India Movement in his seventies? He was more active than many of his younger colleagues. One reaches the height of maturity, when one reaches the age of forty; though the physical maturity is attained at the age of twenty.

I have defined the term youth as I see it crystal clear. Let me explain as to how we can help to make their days of youth the most glorious one. When their productivity is at its zenith. It is the role of society to nurture the potentialities of each individual by bringing out the best in them and channelising in them a proper way, which in turn will benefit the society. As a matter of fact today in U. S. A. children are tested and assessments are taken to find out in which area of life they would shine the best, knowing their capabilities and channelising their efforts.

"Thus I would like to seam up by saying that the well being of our youth is in our hands. We can build or mould their personality or distort their career. It is our moral duty to see that we make their life dazzling like the sun on the horizon of life."

Youth is the time when one's stamina, vigour and imagination are at their best. So if we can put the fire, the stimulus in them for their betterment and for the betterment of the country, then there would be tremendous progress of all.

Unfortunately the youths of today are in a very bad state. Especially in our country the height of modernization is aping the west. The modern youths copy the western mode of dressing, styles, manners, etc. forgetting that we are the descendants of a culture which is far superior and richer than westerns. Besides this, the youth of today instead of radiating their energy and life seem to have fallen in to a lethargic stupor. They are full of affection and indulge in a lot of anti-social activities.

We should keep our youth busy in several good activities. We should give them their due recognition and appreciation. I feel quite sure that if we provide our youth such kind of healthy environment then they will never go astray. These saplings of today will grow into fine, strong & deep rooted trees which will bear useful fruits instead of a weedy creeper which sucks the very nourishment from the earth.

"Thus I would like to seam up by saying that the well being of our youth is in our hands. We can build or mould their personality or distort their career. It is our moral duty to see that we make their life dazzling like the sun on the horizons of life."

HUNGER : FOR WHAT ?

Digamber Desai
B. Com I

The words hunger and anger seem to be a like as whenever a man is hungry, he becomes angry. Hence a number of rebellions have taken place in the past because of hunger in one or other form.

In the past, man was as like as a beast. He was hungry, but only to satisfy his stomach. Man became civilized as time passed. He began to create his own world of influence. The kings, the Emperors and the Dictators rose. All these were hungry for more and more power. The ordinary and common man was completely crushed by these tyrannical kings, emperors and dictators. However the common man protested against this cruel hunger of the kings, emperor and dictators. He fought wars. The French Revolution, the American war of Independence and the Russian Revolution are the few examples which show that the ordinary man has also checked the hunger of cruel rulers, emperors and dictators.

In modern age there are not dictators as like as who were in the past. But though the modern man lives in democracy, still he sees such cruel dictators who are hungry for power, pomp and show under the cover of ideal principles. They show their deep faith in good principles. But under the cover of Gandhian principles, they play their wicked tricks only to satisfy their hunger for power, pomp and show. They adopt any means to get power, pomp and show. They suppress the poor and innocent. They deceive the poor and innocent by their flowery language. They defame the poor and the innocent to create their own image. Such men who are hungry by sucking the blood of the poor and innocent people. Such people must be checked. They must be stopped from torturing the poor and innocent people.

"He must be hungry to possess good habits and qualities. He must be hungry to resist the in justice Wherever he finds and sees."

The youth of today can do this task. He can prevent such men from their wicked deeds. However, the modern youth should not become a prey of artificial fashions and bad habits. He must be hungry to increase his physical and intellectual power. He must be hungry to possess good habits and qualities. He must be hungry to result the in justice whenever he finds and sees

Woman's Heart | Uday B. Patil

Smoke is lighter than the fire,

And the wind is more lighter than either

But a woman's fickle heart,

Lighter than fire, smoke & wind.

Love | S. G. Dongare

For want of love,

My hope is lost.

For want of hope,

My will is lost

For want of will,

My direction is lost.

For want a direction,

I am lost.

FURY OF WOMAN'S HEART

Sharmila Ghorpade
B. A. II

" with a lit of smile on the face,
She faces the storms of sociey,
for the pride of parents,
She swallows her emotions,
Though the heart is full of ruins,
She is forced to have a smile.
Though she has the ability to think,
She is supressed by the evils of society.
'Every woman has freedom,'
Is the slogan of the world.
But no one know,s
How much restriction she has to bear."

But why are these restrictions put on woman ?
for what reason these restrictions are put on
woman ? Is there any limit ? Why is she ranked so
low ? What sins she has committed ? Why does the
society thinks her so low ? Does the woman take
birth only to bear the sufferings without any appeal
against it ? Whether the woman lives only for the
sake of man's happiness ?.

But why this injustice is
done to the woman only ? Has
she got no authority to live
freely ? Man always says that
woman has equal rights in soci-
ety. But in a true sense, it is
nothing but a propoganda. In
reality, the man do not give her

freedom, equal rights, not even equal authority It
is because, if ever the man gives her that credit, he
fears that he will be discredited by the woman. He
fears that if the woman is given freedom, she will
not give him any kind of value.

The man thinks it as his bravery to find faults
in woman, though she is innocent. But the man is
not a ware of the sufferings that the woman has to
face. The man do not care for her emotions. It is
true that if ever the man desires to know the suffe-
rings of the woman, then he will have to take the
birth of woman herself.

The man thinks woman to be of secondary
importance. He behaves with her thinking her to be
his property. In fact, why should a man care for a
woman ? He is not at all bound to co-operate with
her.

However, the restrictions are for the woman
only. Man is a free bird. He can fly any where and
any to time as he desires. He has freedom to do any
thing. But I ask why this freedom has been imported
to man only ? Why not for woman ? Can be alone
have liking ? Can be alone paint a picture-dream ?
Can be alone possess emotions and desires ? Is not
if true that the woman is also a human being ?
Doesn't she passess any amis, emotions, ideas
of her own ? She, too, can design a dream. She has
also a sense, she is also sensitive. She knows what
is right and what is wrong.

This society which accepts the supremacy of
man has snatched the rights of woman. Now the
time has arrived for the woman to take a revolu-

tionary turn to free herself from
all bondoges. It is her second
duty to rebuild among the
masses her true position in the
development of the society.

"But why are these restrictions
put on woman ? For what reason these
restrictions are put on woman ? Is
there any limit ? Why is she ranked
low ? "

A DEED : Mohangekar S. M.

Ten thousand words, when
ten would serve the need,

Ten thousand meanings
discovered meant to breed;

Where none can understand
and few can read
that's a deed.

The use of force and violence for wicked purposes can be called as terrorism. At present the world is pestered by the problem of terrorism.

If we look around us, we see terrorism rampant everywhere. The selfish people desire to create their sphere of influence. They desire to earn wealth and reputation in society. They desire to hide their wicked intentions and deeds. Hence those who oppose them become the prey of such wicked people's terrorism. Some people only for their whims suppress the poor and innocent people by their terrorism must be rooted out from the society.

In our country terrorism is in full swing. Particularly in Punjab. The situation in Punjab has become worst. The people of Punjab can not live their life freely. Many innocent people are being killed by terrorist in Punjab. Nearly fifteen innocent people were brutally killed on 25th July 1986 near Muktsar in Punjab who were travelling by bus. It was the outcome of organised terrorist activity. Terrorism is looming large and taking the toll of many innocent people in Punjab. Our beloved Prime Minister, Mrs. Indira Gandhi who stirred the nation for full fifteen years and brought our nation on the threshold of greatness and glory was assassinated by two of her security guards on October 31st, 1984. This was nothing but the outcome

“Terrorism, thus is becoming a pest, a penance to the people of the world. The youths who believe in truth and virtues can also play an important part in bringing the terrorism in society as well as in the nation under control.”

of terrorist activities. Our former Chief of Army, General A. S. Vaidhya became the prey of terrorist activity. Thus we see number of people are being brutally killed by terrorist which is against the laws of humanity.

The ethnic problem in Sri Lanka is creating a havoc in that country. The lives of thousands of people is being put to flames in Sri Lanka. The conflict between Sinhalese and minority Tamils started the blaze of destruction and devastation. Thousands of Tamils are being killed and thousands of Tamils are becoming homeless due to the terrorist activities skillfully organised by Sri Lankan government agencies.

Hijackers are also a kind of terrorist. Hijackers also indulge in terrorist activities for selfish and political purposes. In the recent past three dramatic events took place which ended in blood-bath. Sixty people lost their life in an Egyptian Boeing 737 when Egyptian Commandoes stormed the hijacked air craft in Malta in November 1986. In June 86, Americans watched helplessly as Shiite Muslim gunmen held thirty-nine U. S. passengers from TWA jet which was flying from Athens to Rome. The hijackers demanded the release of more than seven hundred Lebanese prisoners from Israel. One U. S. passenger was killed in the conflict. On 5th September 1986 a Pan Am 747 jet with 398 passengers was taken under

control by a terrorist group at Karachi in Pakistan demanding the release of Palestinian prisoners in Cyprus. The Pakistani commando unit took the command of Pan Am 747 jet, but nearly twenty two people were killed in the struggle.

Terrorism, thus is becoming a pest appearance to the people of the world. The youths who believe in truth and virtues can also play an important part in bringing the terrorism in society as well as in the nation under control.

- 0 -

I Keep Hoping..... : Jadhav Sudhir

I keep hoping.....
 That the day of joy will come.
 Jumping and dancing.
 Thy dimpled cheeks,
 My heart always tries to seek.
 Before thy curly hair,
 The beautiful fairy also looks Less fair.
 Thy black searching eyes,
 Takes me to the beautiful and
 enchanting skies.
 Your beautiful shape gives me joy,
 So before thy presence I feel
 myself high.
 Many a times I feel forlorn,
 But thy memory keeps me
 happy and warm.
 Amidst the ocean of difficulties,
 Thy memory takes me to
 the joyful world of realities.
 Hence I Keep hoping.....
 That one day thy love will come
 jumping & dancing.

Election : Gangaram S. Shinde

Elect the General Secretary
 from the college;
 But donot pick a quarrel.
 Elect the class representatives
 from the classes,
 But donot make enemies
 Elect the university representatives,
 from class representatives,
 But donot make foes.
 Elect the girl's representative,
 from the girls,
 But donot pick a quarrel.

Some Deft Definations : Kagavade M. S.

Adult – One who has stopped
 growing except in the middle.
College Years – The only vacation that a
 student gets between his mother and wife
Dignity – Something that can't be
 preserved in alcohol.
Etc – A sign used to make others believe
 that one don't know more than what others do
Expert – One who knows more and more
 about less and less.
Experience – The only thing people
 get from life.
Neighbour – One who knows more about
 you, than you know about yourself.

I am Born..... : Mangalkumar Patil

I am borne not to acquire the land,
 OR to accumulate the wealth by foul hand
 I am born not to acquire the power,
 With the stained and bloody hand of fire
 I am born not to show off my
 hollow knowledge.
 As I know all are born with greater challenge
 I am born not to spoil others life.
 OR to bully others with pointed knife
 I am born not to gain the status
 To insult others with bullying works
 I am born not to think myself as
 mighty dictators
 To supress and kill men like comman
 cage birds.
 But I am born as a comman man.
 To give joy to others as possible as I
 I am born to get laughed at by others.
 And to laugh of others for their
 shallow desires.

DAIVAT

P. K. Rohan
B. A III

Daivat woke up early in the morning. He was not in the proper mood. The thought of the previous day was whirling before his mind. The quarrel with his owner had made him serious. He was unable to sell all the lottery-tickets given by his lottery stockist. There for the lottery stockist was going to dismiss him from his job of ticket selling. It was a much difficult problem before Daivat.

But Daivat consoled himself. He had no way to keep his mother alive. His mother was the only support to him in the world. He was struggling for her. She was struggling for him. She was to him and he was everything to her. Both were happy in their poverty. They were suffering much. They were accustomed to it. Life was a struggle to them. Their life was shortened by continuous poverty.

It was the day of Dipawali. People were enjoying Dipawali happily. They were in fantastic dresses. Everybody's face was gleaming with happiness. Daivat was ambitious. He went to borrow lottery-tickets from his owner. He took tickets and started to sell. It was known to his mother. She was helpless, doing nothing at home. She requested Daivat to behave properly with his owner. Now Daivat was going towards main bus stand. It was twelve O'Clock. The sun was pouring out heat mercilessly. The drops of sweat were coming down from his eyes. His hair were scattered. He was walking bare-foot. His soles were almost burning. His body was burning with heat. He had sold all tickets except one. So he was rather in a happy mood. He was thinking that his owner would be pleased with him. There was not possibility of dismissing him from job.

Daivat stopped for a while under the shadow of tree to drink some water. He asked for water to

the tea shop owner; but he drove him away by looking his appearance. Now Daivat's condition was miserably sad.

He sat under the tree, thinking about his single ticket. Mean while he saw a man coming towards the tree. He was cycling. Daivat woke up immediately and ran towards him to sell his ticket. But he did not stop. Daivat ran after him requesting him to buy his ticket. The man neglected him; but again Daivat chased after him and implored to buy a ticket. At last the man took the ticket from him. Now Daivat was totally happy as he had sold all his tickets.

Now Daivat was very much pleased. He wanted to surprise his owner. He had no time to stop for a even minute. He started running. He crossed two lanes and came to the third lane. Now he was visualising about his respect before his owner. He did not know the cross road and suddenly the bus came from opposite-side. In that critical situation, Daivat tried to cross the road. But alas!

"But Daivat's mother was waiting for Daivat's arrival at home, who was only a thread of her life."

He was crushed under the front wheel of the bus. The bus driver was extremely shocked and horrified. He tried to save him but he couldn't. Daivat was scattered to pieces. The blood was scattered like water. Every one was sorry for it. Mean while a man with bicycle came there who had brought ticket from Daivat. He was also shocked to see Daivat. On the very next day, the result of lottery was declared. The man who had taken lottery ticket from Daivat; won five lakh rupees.

But, Daivat's mother was waiting for Daivat's arrival at home, who was only a thread of her life.

AIDS : A FATAL DISEASE

Haval S. R.
B. A. II

Today the world is facing from a number of problems like population control, problem of hunger, terrorism, the star war programme and AIDS. The last one is fatal to the very existence of human life on earth.

AIDS means Acquired Immuno Deficiency Syndrome. It is disease caused by virus. Virus is a poison, the base of which is a living organism. Virus helps for the spread of infectious diseases. Thus AIDS which is caused by poisonous germs destroys the resisting power in man's body. Hence the body of a man becomes incapable of resisting against a variety of other diseases. Everyone who is infected with AIDS may or may not show the signs or symptoms of the disease. This disease is generally found in youths. The patient of AIDS dies because of the catching of other diseases like cancer, etc.,

The patient who is affected by AIDS being to lose the weight of his body. He suffers from irregular fever. His body begins to ache and the sweat begins to come during the righttime. White patches being to appear in mouth and the food pipe. Along with these signs, the patient may suffer from lung infections, and the infections of nervous system. The signs and symptoms of AIDS are seen within the period of six months to five years.

Those who are homosexual and bisexual are likely to suffer from AIDS. Those who are habituated to the drugs are also likely to suffer from AIDS. Hence to avoid AIDS both these things must be avoided completely.

It is difficult to dignose AIDS. It can be confirmed by blood tests. At present there is no treatment available for AIDS. Hence if one beings to suffer from AIDS, it is always fatal.

Anybody's Work : Kagavade M. S.

This is a story of four peoples. Their names were Everybody, Somebody, the Anybody and nobody. Three was a difficult work to be done and Nobody was sure that Somebody could do it, but Nobody did it.

Somebody got angry about it because it was Everybody's work. Everybody thought that Anybody could do it. But Nodody realised that Everybody would do it. The dispute ended up with the result that Everybody blamed Somebody, when Nobody did what Anybody could have done.

"At present there is no treatment available for AIDS. Hence if one being to suffer from AIDS, it is always fatal."

True Love : Suresh K. Hazare

Love is not a thing
But Love is as like as wind,
Which has no shape and size,
Not for me but for you,
Is the true formula of love.
The lover who loves,
The girl is called lover,
But this is not a true love,
This love is full of hope,
But the love of mother,
To her son is true love,
Because it is without any hope,

THE PURPLE HAZE

Rashida Mulla
B. Sc. III

The fat old head-mistress entered the class room It was the fourth standard. Her glasses were on her nose and the stick was in her hand. The thirty students in the class had their usual feeling. Their hearts started beating more rapidly than usual.

The students stood up to greet the head-mistress. The class teacher Mrs. Patil, small anyway, looked more smaller. The head-mistress did not look anywhere. She went straight to Mrs. Patil. "Inspection after eight days," She boomed "Everything ready?"

"Yes," said Mrs. Patil

I remember the doli I had seen long ago, when I was in Kolhapur. The stuffing of the doll. Was extremely fine. Difficult to forget

"See to the needlework of the girls, will you?" the head mistress flushed, looking pointedly at me.

The important message was deliveved. The head mistress went out of classroom to Give some important message to other classes

The silence was broken and the class became once again noisy. I wanted to tell Supriya all about the doll in Belgaum. Supriya sat next to me But the needlework was a threat So I could not tell her anything.

I was busy with figures on my slate again. I was thinking about the needlework.

"Geeta I stand up." That was the voice of small Mrs. Patil You have to bring your needlework tomorrow, understand?

"Yes" I said. I didnt quite understand what I was saying really. I knew I wouldnot be able to get any piece of cloth for the needlework anyway.

Evening came and I was back home. Mama was yet to come from her school. She taught at the school.

I Lit the "Chluha" I brought over the milk vessel from Dabholkar "Chachi" She had boiled the milk.

"Why did you boile the milk?" I asked.

"I would have done it myself."

Chaci smiled, "Silly child" She said

"Have taken tea. There is some going."

"No, no Aunty ! I ran back with the milk to prepare tea of course.

The Chulha' burned bright furiously. As a matter of fact; I lessened its fury. And then set water to boil.

Mama should be coming any moment. She should have tea She was teaching in an English high school. She taught P. T, Gave tuitions too, in

the mornings from seven-thirty to nine-thirty. This had to be done to keep three of us. We all knew about Papa. He was a drunkared. He was drinking day and night. Mama had told us that papa was a clerk in an office and had Salary in three figures He was good man then. But afterwards he learnt bad habits due to bad friends and left the service. Now all

"Not today, but may be some-day, we will get enough food to eat and enough cloths to put on. And at that time I will be able to give you twelve nanas for a yard of cloth "mamas" voice blurred too. And she continued," The purple haze can not last forever, you see, it has to go."

his days and nights were spent in clubs, in gambling and drinking. He did not contribute any money for his family. Whenever he came home, it was a sarrow for us.

I know one lessson rather well, when some-one comes home after many days, don't pester him or her with any demand.

But I was rehearsing the demand for a yard of cloth. The possibility of getting money from papa was almost in vain. The demand would be on Mama. I was mending the 'Chulha' all the while, of course.

Prema and santosh were there. I gave them each a cup of tea. And I sent them out to play.

I got ready for my tea. Then I heard Mama's footsteps.

"Tea is ready" I shouted I was pleased with my strategy.

"Good!" Mama said.

I was hopeful of the outcome. I waited for Mama to finish her tea before attacking.

"Inspection is in eight days," I said casually, my back to Mama. I was washing up, preparing to launch the attack.

"I know" Mama said "Mrs. Chiplunkar is coming".

"How do you know?" I was astonished, what a lot Mama knew! Mama smiled.

"She's very strict.....that's what they say", I added.

Mama was silent. She was leaning against the wall. She had stretched her legs before her. Also closed her eyes. Mama had a sharp nose. It seemed to pierce right through me.

I gathered up all the courage I had. "The teacher asked me to bring the needlework for inspection," I said.

"Set the rice to boil, will you?" Mama had not heard about the needlework, nor about the inspection," may be.

I had no courage to pursue it further. I stuffed another log in to the chulha. I set the rice on.

I gave mama the pillow-the only one in the house-and asked her to rest.

"Where are santosh and prema?" mama asked relaxing. "Ask them to come in. They have played enough. Let them start with the tables."

It was dark. I got busy with the lantern. I struck matchstick after matchstick. It was no use. Then I took out the dome. No oil. None in the lantern. None at home, for that matter.

"No oil!" I said to mama.

"No oil?" Mama was fully rested now. "oh then we will have the purple haze".

our house these days was partitioned between, us and our tenants. Without the tenants, we could not pull along, really. The partition was of matting. And so, when our tenants lit the lantern in the evening, we had part of light too. It was a bright light, a really bright shadow, as a matter of fact, the shadow of life, you see.....The purple haze.....our surprise Diwali.....The Diwali we celebrated once a fortnight at least. The purple haze.....we had the purple haze this evening too.

The kitchen was aglow. The chulha saw to it. We had our food. Washing up was my job. Prema and Santosh went to sleep early.

I was pressing mama's tired feet

"I need a yard of cloth." I said again "It is not too expensive, really. Only twelve annas a yard."

Mama was quiet for a while.

"Geeta, Child" Mama said finally, very, very softly. "Not this month. Next month may be. I will come and speak to your teacher."

"The Inspection?" I could bring out no other word.

Mama sat up. I could see her face blurred. The tenants light helped me to see it.

"Don't worry child I am there, after all." I will see your inspectress too. These days will pass. I am sure, Things have to change after all..... Mama's voice grew a little louder. "Not today, but may be someday, we will get enough food to eat and enough clothes to put on. And at that time, I will be able to give you twelve annas for a yard of cloth." Mama's voice blurred too. And she continued. "The purple haze cannot last for ever, you see, it has to go....."

"We will get God's willing..." I said too.
"God willidg..." Mama was furious. "What has God to do with it? What God has done good for us. If he is kind then why we donot get his kindness? So many children have not get their father's love as like as you. God is not kind, but he is harsh."

I was very sad. I went off to sleep. Mama was always like that. A little on loud side, whenever under stress. Gave speeches, I hear, before I was quite born. When she gave speeches she had no fear, none at all.

The purple haze bathed the needle work, the inspection, everything in it's purple glory.

But the class teacher did not stop making her demand, a yard of cloth. Not that I asked mama again.

We were preparing for the welcome ceremony. I was going to be the leader of the welcomes so the teacher stopped pestering me. Mama was busy too, with her school. She was late every evening because the inspection of her school was also at hand. When she came home, he snapped notes. What her school was doing for it's inspection, and what we were doing for ours.

The great day came. I had resolved to get up long before mama, have a bath and pay respect to her.

When I opened my eyes, mama was ready to go for her work. No time for paying respect, "Blessings will be there once the work is done" she used to say.

I had my bath. I had put my yellow frock under my pillow, for having it ironed out all by it self. As I slipped it on, I heard the fatal sound. A tear! I felt like crying. But I had no time, really. I looked for something whole to were. I ransacked in all the trunks. They were full of torn clothes, But I finally did see something that was still whole. a black blouse, with a golden border to it. I was happy. I had a careful look. It was absolutely all right, except for the buttons. There was only a singal button on the blouse. I slipped it on from the top of the frock with the tear. I ran over to Dhabolkar chachi and asked her to stitch button to the blouse.

All this had taken a lot of time. I ran over to the school.

It was as if the auspicious hour of marriage had come. The school looked beautiful as mango leaves had been stung to decorate the main gate. The scent of joss sticks supplied generally for the occasion enveloped the classroom.

"Set the plantain leaves for the food, Geeta! in a straight row please! The headmistress did not say that, of course, but she might as well have.

The class teacher stopped me in all the hectic activity "Lata again," she said "as usual" she had no time to say anything else. Megha, Vishali, Kumudini..... the whole gathered together, me to admire my blouse.

"Real zari" wanted to know, as she fingered the border.

I was about to tell them the truth. "Girls for the welcome song! come this way please!" That was the headmistress with her blooming voice.

I couldnot tell the whole truth about the blouse. The ceremony started. I tride to look at the Inspectress. She looked quite happy. Everything will be a right, I told myself.

The welcome song was over, we dispersed in to our classrooms.

The Inspection began/my class was the first target. Not just that, needle work was the bulls eye.

All the girls had displayed their needlework on their desks. All the girls except me. I had nothing to display.

I could see two feet covered with the black border of the nine yard saree. They were approaching my desk. There was a suffecation in my throat. I was filled with great fear. What's your name? Stand up!" the words were familer. "Geeta kadam" I answered standing up. "Needlework?" The question was familiar.

"I dont have any," I gestured

"Why not?" The question was familiar that the voice remained strange.

"No money for it"..... I answered in a voice

in voice just above a wisper.

I marvelled at my tears, they had not left my eyes. I was ashamed of myself. If only I could melt away, melt away like ice.....

"Can't afford it, Can't you? Can't afford plain cloth for needlework but can afford blouse with zari border. Yes?" It was the same unfamiliar voice, rude now.

My fear, my sense of shame everything vanished. I stared angrily at her. When I started talking, It was my mothers voice that came out. "You don't know what the zari border is hiding," I said "This is the purple haze some children have lot of purple haze in their lives! Do you know what? How dare you make fun of it?" I stopped abruptly. I walked out of the classroom. I ran back home. I cried and cried. The whole afternoon was spent clearing up the house.

I collected some flowers in the evening. I sat on the mat and started weaning the flower in to a 'veni'. I was so fully engrossed in it, that I didnot see mama and the visitor. She had with her.

I looked up. I stood up instinctively It was the inspectress She was staring hard at the zari border of my blouse!

"I see," She said, "This is the house with the purple haze."

Cricketrs | Gangaram Shinde

There are eleven
In a team.
They have to eat
A lot of cream.
There is a keeper,
There is a bowler,
There is a filder,
For the batter,
There is a single,
There is a six.
And altogether
The make a mix.
There is an umpire,
There is a chief,
Toghether they eat
A lot of beef
There is point,
There is a cover.
It's sad to say,
It's without a flower.
All bat so well,
They hit a century,
There the country.
There is dear Gover,
And also Gavaskar.
And I keep hoping,
That like friends they should
play with merry making.

हादिक शुभच्छा !

यशोजीत इलेक्ट्रॉनिक्स

१०७०, बी, ठेबे रोड, कोल्हापूर.

- १) कोणार्क टी. व्ही. चे अधिकृत विक्रेते -
- २) स्टॉकिस्ट - कोल्हापूर, सिधुदुर्ग, रत्नागिरी जिल्ह्याकरीता
केअर टेक, व्होल्टेज स्टॅबीलायझर्स
- ३) गार्डमन, कमांडर स्टॅबीलायझर्स, नाकूडा बुस्टर्स

Form No. IV (Rule No. 3)

Place of Publication	- Shivraj College. Gandhinglaj.
Periodicity of Publication	- Annual.
Printers Name	- V. Printing Press Kolhapur.
Nationality	- Indian
Address	- V. Printing Press Vangi Boal, Kolhapur.
Publishers Name	- Prin. Dr. D. V. Togale
Nationality	- Indian.
Editor's Name	- Prof. Sudhir C. Joshi
Nationality	- Indian.
Address	- Shivraj College, Gadhinglaj.

I, Prin. Dr. D. V. Togale, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

Date
6-4-87

Dr. D. V. Togale
Signature

शिवराज वेभव

कागवाडे पूरु एरु,
शिक्षण विभाग

पटिल डी. डी.
शिक्षण विभाग

पटिल एरु डी.
शिक्षण विभाग

सुजला पुरासोई
शिक्षण विभाग

गडकर सी. टी.
शिक्षण विभाग

गडकर डी. डी.
शिक्षण विभाग

गडकर एरु डी.
शिक्षण विभाग

पटिल अरु डी.
शिक्षण विभाग

गारवाले एरु अरु,
शिक्षण विभाग

राजकी पटिल
शिक्षण विभाग

गडकर अरु डी.
शिक्षण विभाग

श्रीधर एरु डी.
शिक्षण विभाग

बाग एरु ए.
शिक्षण विभाग

गणेश शिंदे
शिक्षण विभाग

गणेश शिंदे
शिक्षण विभाग

दीपा कुलकर्णी
शिक्षण विभाग

वर्षा कारकर
शिक्षण विभाग

पटिल गजानन
शिक्षण विभाग

वसुधा देसाय
शिक्षण विभाग

वर्षा कुळे
शिक्षण विभाग

गडकर एरु डी.
शिक्षण विभाग

सुधा गडकर
शिक्षण विभाग

शिवकी गडकर
शिक्षण विभाग

गणेश शिंदे
शिक्षण विभाग

कर्मचार विद्वल शमजी शिंदे शिक्षण संस्थेचे
शिवराज महाविद्यालय,
गडहिंग्लज

शिवराज महाविद्यालयात
कला, वाणिज्य आणि विज्ञान शाखेत
शिक्षण येत असलेले हे गुणवंत विद्यार्थी
विद्यार्थीवर्ग परीक्षेत
प्रथम वर्गात उत्तीर्ण झाले आहेत
या सुयशाबद्दल महाविद्यालयातर्फे
या सर्व विद्यार्थ्यांचे
मनःपूर्वक अभिनंदन!

Roye
डॉ. डी. व्ही. तोमळे
प्राचार्य

मन्थन

ज्यांच्या वृत्तीत उदात्त ध्येय रूजलेले आहे अशी विकसित व्यक्तिमत्त्वे तयार करणे हे उच्च शिक्षणाचे पहिले उद्दिष्ट असायला हवे. आल्फ्रेड नॉर्थ व्हाईटहेड यांनी म्हटले आहे, “ आदर्शाप्रत पोचण्याची आकांक्षा बाळगणे आवश्यक असते, हे ज्या सुरसंस्कृत समाजांना कळते तेच आपली जिद्द टिकवून धरू शकतात, ही अशी जिद्द बाळगणारे समाज आपली उद्दिष्टे मुद्दामच उत्तुंग ठेवतात. त्यामुळे त्या समाजातील नागरिक केवळ दैय्यविकृत स्वार्थात गुंतून न पडता, पुढची झेप घ्यायला प्रवृत्त होतात. ” आपले दैय्यविकृत जीवन अर्थपूर्ण केले पाहिजे अशी विद्यार्थ्यांमध्ये जाणीव निर्माण करणे हे विद्यापीठांनी आपले प्रमुख काम मानायला हवे. विद्यार्थी केवळ स्वतःमध्येच गुंतून राहणार नाहीत, हे पाहिले पाहिजे. विद्यार्थ्यांमध्ये गट हवेत, पण ते आपापसात भांडणासाठी नव्हे, तर एकत्र येऊन विधायक कार्य करण्यासाठी. सत्ता आणि स्वार्थ यापेक्षा परिश्रम आणि कार्यसिद्धी महत्त्वाची आहे. हे विद्यार्थ्यांच्या मनावर विबविले पाहिजे.

नानी पालखीवाला

('बुई, दि शीपल्' बरुन साभार)

अहवाल विभाग

१९८६-८७ या शैक्षणिक वर्षात
महाविद्यालयात घडलेल्या
अनेक कार्यक्रमांचा
आणि उपक्रमांचा आढावा

चष्मे, फ्रेम्स,
सन गॉगल्स,
व लेन्सीस.

अजब

ऑप्टिचियल

राणी लक्ष्मी रोड,
गडहिंग्लज,
जि. कोल्हापूर.

हार्दिक शुभेच्छा !

सर्व प्रकारची

पुस्तके

अजब

पुस्तकालय

भाऊसिंगजी रोड,

कोल्हापूर. ४१६०१२

फोन : २६७१०

शिवराज वार्षिक

कथा / कविता स्पर्धा

या वर्षापासून प्रथमच महाविद्यालयात मराठी, हिंदी आणि इंग्रजी या तीन भाषांतील वरील महाविद्यालय व कनिष्ठ महाविद्यालय अशा दोन विभागात कथा/कविता स्पर्धा आयोजित करण्यात आली. या स्पर्धेत विजेत्यांसाठी ३६ प्रामुख्येने विद्यार्थ्यांनी या स्पर्धेत अत्यंत उत्साहाने प्रतिसाद दिला. या स्पर्धेत परीक्षक म्हणून

प्रा. सौ. मानसी दिवेकर

के. एस्. सी. कॉलेज कोल्हापूर

श्री. मिलिंद तोरो कोल्हापूर

प्रा. के. आर. पाटील (हिंदी)

प्रा. साबित (इंग्रजी)

या मान्यदारांनी काम पाहिले. महाविद्यालय या लोकांचे आभाराने आहे

प्रा. सुधीर जोशी

प्रमुख मपादक, शिवराज वार्षिक, ८७

भित्तीपत्रक

दरवर्षीप्रमाणे या वर्षीही शिवराज महाविद्यालयाचे 'निवायन' हे भित्तीपत्रक (Wall-Paper) दिवघ दिवघ यांनी नटलेले असते. विद्यार्थ्यांच्या नाट्यगुणांना बाब मिळालेले असते. 'निवायन' मध्ये गादर केले जाते. वैचारिक लेख, कविता यांचे प्रमाणे या वर्षी किरण वागी (सी. एस्. सी.-१) या

विद्यार्थ्यांची रेखाटने देखील भित्तीपत्रकात प्रसिद्ध केली या वर्षी विद्यार्थ्यांचा प्रतिसादही उदंड होता. या वर्षीच्या 'निवायन' च्या पहिल्या अंकाचे उद्घाटन सुप्रसिद्ध ग्रामीण लेखक शंकर लड्डू पाटील यांच्या हस्ते झाले. भित्तीपत्रकाचे प्रेरणास्थान मा. प्राचार्य होते. विशेष नज्वाट श्री. विजय सुतार यांनी केली. लेखन सहाय्य हरेर. एस्. के. आणि रावण जी. बी. या विद्यार्थ्यांनी केले.

श्री. बोरवाडकर बी. एस्.

विद्यार्थी प्रतिनिधी

प्रा. अनिल गवठी

विभाग प्रमुख

सांस्कृतिक व संयोजन विभाग :

प्रत्येक वर्षांचे इयत्ता पास होण्याबरोबरच अन्य मुक्त कला-गुणांना यात्रे मिळवून देण्यासाठी आमचे महाविद्यालय नेहमीच तयार असते. या दृष्टीने या वर्षी दिवघ दिवघ विद्यार्थ्यांची व्याख्यान, कथाकथन, कविमम्मेलन, संप्रदर्शन, समूहगीते इत्यादींचे आयोजन केले होते.

* सन १९८६-८७ च्या कार्यक्रम मालिकेमध्ये मार्च/एप्रिल महिन्यात निवायन अखंड यांनी आयल्या विचारप्रदर्शनांचे पहिले पुष्प गुफट.

* सगळ्याच दि. २३ सप्टेंबर ८६ रोजी नवनिर्वाचित विद्यार्थी वंगप्रतिनिधी आणि विशेष प्राबल्य संपन्न विद्यार्थ्यांचा

मन्कार नामवंत ग्रामीण कथाकार श्री. वामन होवाळ (मुंबई) यांच्या हस्ते करण्यात आला या प्रसंगी पाठवण्याची कथाकथनाचे विद्यार्थ्यांना स्वागत्य तर हड्डबून डेवलेच, निवाय 'शिक्षण' ही मानवाची अप्पापेक्षा महत्वाची गरज आहे' अशी काव्यांरुप आवश्यकतेची जाणीव करून देऊन शिक्षणाची प्रेरणा अधिक बलवंत केली.

* शुक्रवार दि. १७ आक्टो ८६

रोजी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. व्ही. तेंगळे यांच्या अध्यक्षतेखाली शिवराज महाविद्यालयातील १६ नवोदित विद्यार्थी-कवींचे सम्मेलन भरविण्यात आले होते. प्रेम, देशप्रेम, सामाजिक दक्षिणता, धार्मिक अंधश्रद्धा इत्यादी मन्बन्धित स्वरचित कवितांचे वाचन करण्यात आले. याचप्रसंगी प्रमुख पाहुणे प्रसिद्ध ग्रामीण कथाकथनकार शंकर लड्डू पाटील यांनी मार्गदर्शन केले व आपल्या 'ग्रामसेवक' आणि 'गोट खरी का खोटी' या कथा, विनोदी पद्धतीने प्रस्तुत करून विद्यार्थ्यांचे मनोरंजन केले. याच शुभप्रसंगी त्यांच्या हस्ते महाविद्यालयातील 'निवायन' भित्तीपत्रकाचे उद्घाटन करण्यात आले.

* प्राध्यापक प्रबोधनीमध्ये आमच्या महाविद्यालयातील प्रा. किसन कुराडे यांचे 'नवे वैशेषिक धोरण' या विषयावर व्याख्यान व सर्वांगी वचन चळवळ आयली.

* राष्ट्रीय कार्यक्रमांमध्ये 'हिंदी

दिन', '१५ ऑगस्ट: स्वतंत्रता दिन', '२६ जानेवारी: प्रजासत्ताक दिन', आणि विद्यार्थ्यांनी व एकता दिन 'इ. ममरंमन्तून राष्ट्रीयत्वाची ज्योति प्रखंडित पणे नेवन ठेवली.

* आजरा येथे झालेल्या 'जिल्हा-स्तरीय युवक महोत्सवांमध्ये आमच्या महाविद्यालयाच्या कलाकारांनी प्रदीपरागे लिखित 'विजुताई-विजुताई दार उघड' ही एकांकिका सादर केली. तसेच १३ ते १६ फेब्रुवारी, ८७ रोजी कोल्हापूर येथे झालेल्या मध्यवर्ती युवक महोत्सवांमध्ये तंतूवाड, तालवाड, समूहगीते व लोकनृत्य स्पर्धेत भाग घेतला होता.

* सगळ्याच दि. २४ फेब्रुवारी ८७ रोजी 'रोटरी-रोटरॅक्ट क्लब' कोल्हापूर मार्फत घेण्यात आलेल्या 'आंतर महाविद्यालयीन एकांकिका स्पर्धेत' प्रस्तुत एकांकिकेला उत्तमनाथ पारितोषिक तर तीमध्ये समाविष्ट कलाकार कु. सुजाता पट्टणशेठे (बी. एस्. सी. ३) यांना वैयक्तिक अभिनयाचे तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त झाले.

* आमच्या महाविद्यालयाची अभिमानस्पद व उल्लेखनीय बाब म्हणजे डॉ. एम्. कदम विज्ञान महाविद्यालयाचे प्रा. प्रकाश घारे यांचे रणियत्तीक नशोषनासाठी निवड झाली. महाविद्यालय मार्फत त्यांना शुभेच्छा देण्यासाठी सविस्तर समारंभ आयोजित केला होता.

प्रा. के. आर. पाटील

विभाग प्रमुख

(संयोजन व सांस्कृतिक विभाग)

प्रौढ आणि निरंतर शिक्षण व विस्तार कार्य

शिवाजी विद्यापीठाकडून सन १९८६-८७ वर्षाकरिता आमच्या महाविद्यालयाला १० प्रौढ शिक्षण केंद्रे मंजूर झाली. आजरा, जगृती व देवचंद महाविद्यालयाज्या संघटक प्रशिक्षणाचा कार्यक्रम आपल्या महाविद्यालया मार्फत झाला. ८ सप्टेंबर १९८६ रोजी अंतर-राष्ट्रीय साक्षरतादिनात्मित शिवराज महाविद्यालयात प्रत्येक प्रौढशिक्षण केंद्रातील एक प्रौढ निवडून त्याची स्वर्धा परीक्षा घेण्यात आली. १० केंद्रांपैकी जेखेवाढीतील संघटकाचा अपघात झाल्यामुळे ते केंद्र बंद पडले. ९ प्रौढ शिक्षण केंद्राचे वार्षिक मूल्यमापन झाले आहे. अशाप्रतीने प्रौढशिक्षण व निरंतर शिक्षण विभाग आपल्या महाविद्यालया मार्फत चालल्या रीतीने रावकीला गेला.

बापला

प्रा. अ. अ. पोवार
प्रकल्प अधिकारी

प्रौढ व निरंतर शिक्षण व
विस्तार कार्य विभाग

राष्ट्रीय सेवा योजना

सन १९८६-८७ साला करीता आपल्या महाविद्यालया मार्फत सरोळी ना. आजरा हे खेडे दत्तक म्हणून घेण्यात आले. विशेष श्रम संस्कार शिबीर सरोळी येथे घेण्यात आले त्यामध्ये ५० स्वयंसे-

वकांनी भाग घेतला. जनसाक्षरता मोहिमेत ३५ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. कोलेजच्या क्रीडांगणावर श्रमदान घेण्यात आले. सरोळी येथे नियमित कार्यक्रम राबविले गेले.

गांधी जयंतीदिनात्मित वक्तृत्व स्पर्धा आयोजित केली गेली. अशा रीतीने राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कार्यक्रम राबविले गेले.

प्रा. अ. अ. पोवार
प्रोग्रॅम ऑफिसर
राष्ट्रीय सेवा योजना

शिवराज वाणिज्य कला, आणि डी. एस. कदम शास्त्र महाविद्यालय, गड. निधीजन मंडळ

आमच्या महाविद्यालयात नियोजन मंडळाचे उद्घाटन प्रा. डी. यू. पोवार (न्यू कॉलेज कोल्हापूर) यांच्या व्याख्याने झाले. व्याख्यानाचा विषय धर्म रूढी, परंपरा आणि आर्थिक विकास हा होता. नियोजन मंडळीचे कार्यक्रम राबवीण्यासाठी गडहिंग्लज पासून ३ कि. मी. अंतरावर वसलेल्या 'वडरगे' गावाची निवड केली. त्या गावात नियोजनाच्या यशस्वीते साठी लोकांचा सहभाग मिळविण्याच्यादृष्टीने विविध कार्यक्रम करण्यात येणार आहेत.

नियोजन मंडळामार्फत नियोजना संबंधी विद्यार्थ्यांमध्ये जागृती निर्माण करण्याच्या दृष्टीने विविध कार्यक्रमांची आखणी केली आहे.

प्रा. डी. आर. कटके
नियोजन मंडळ, प्रमुख.

प्लॅनिंग फोरम

आमच्या महाविद्यालयात प्लॅनिंग फोरमचे उद्घाटन प्रा. डी. यू. पोवार यांच्या व्याख्याने झाले. व्याख्यानाचा विषय रूढी, परंपरा, धर्म आणि आर्थिक विकास हा होता. प्लॅनिंग फोरम जे कार्यक्रम राबविण्यासाठी गडहिंग्लज पासून ३ कि. मी. अंतरावर असलेल्या 'वडरगे' या गावाची निवड केली. त्या गावात नियोजनाच्या यशस्वीते साठी लोकांचा सहभाग मिळविण्याच्यादृष्टीने विविध कार्यक्रम करण्यात येणार आहेत.

आपला
प्रा. डी. आर. कटके
नियोजन मंडळ प्रमुख

राष्ट्रीय छात्रसेना

आमच्या महाविद्यालयाच्या एन. सी. सी. कपती मध्ये चालू वर्षी एकूण ५३ छात्रसेनांना प्रवेश देण्यात आले. या वर्षी ऑफिसर कमांडिंग कर्नल ए. बी. डफळे यांच्या मार्गदर्शनाखाली कॅडेट्सना उत्तम प्रशिक्षण देण्यात आले.

सीनीयर अंडर ऑफिसर पाटील

एम्. डी. यांना महाराष्ट्रातील 'वेस्ट कॅडेट' म्हणून निवडण्यात आले. नसेच त्याम चालू वर्षीचे स्कॉलरशीप मिळाली.

वार्षिक ट्रेनिंग कॅंप या वर्षी वार-गानगर येथे घेण्यात आले. कॅंपमध्ये आमच्या महाविद्यालयातील कॅडेट्सनीय विविध स्पर्धेमध्ये माग घेऊन उल्लेखनीय कामगिरी दाखविली.

अंडर ऑफिसर देवेकर, एल. बी. यांची अॅडव्हान्स लिडरशिप कॅंपसाठी निवड झाली अंडर ऑफिसर पाटील एम्. डी. हे आमी अटॅचमेंट कॅंप करून आले. पाटील यु. एम्. व खोत व्ही. बी. यांची कुलमनाली येथे झालेल्या ट्रेनिंगसाठी निवड झाली होती.

मध्येचे मा. उपाध्यक्ष श्री श्रींडीराम कदम यांच्या अध्यक्षतेखाली साजच्या झालेल्या १५ ऑगस्ट व २६ जानेवारी या दिवशी एन. सी. सी. छात्रांनी उत्कृष्ट मंचलन केले.

मा. प्रचार्य डॉ. व्ही. तोलगे यांच्या मार्गदर्शना व सहकार्याने आमच्या छात्रसेनेची चांगली प्रगती होत आहे.

एन. सी. सी. प. म. ल.
ले. जोडगुडी एम्. ए.

वार्षिक स्नेहसंमेलन

महाविद्यालयाच्या ८६-८७ या शैक्षणिक वर्षाचे स्नेहसंमेलन दि. १५ व १६ जाने १९८७ रोजी संपन्न झाले.

सुरुवार दि. १५ जानेवारी रोजी सकाळी ८ वाजता स्नेहसंमेलनानिमित्त आयोजित करण्यात आलेल्या रामोळी प्रदर्शनाचे उद्घाटन सौ. अनुराधा पाटणे यांच्या हस्ते झाले. यानंतर श्रीबघाच वेळ्यात वेगवेगळे 'फनीगेस्स' चे उद्घाटन झाले. समारंभानिमित्त विद्यार्थी विद्यार्थींना फराळाचे स्टॉलही लावले होते. जवळ जवळ चार ते पाच तास पर्यंत विद्यार्थी, प्रध्यापक हे या खेळांचा आनंद घेत होते. या दरम्यानचा काळात 'फॅन्सी ड्रेस', हा कार्यक्रम ही पार पडला. भांडीबाली, कडकलस्मी, कलई बाले, जादूगार, आंघोळेपांगळे, राजमाता कोळी इ. अनेक भूमिका विद्यार्थी विद्यार्थींनी सादर केल्या आणि कार्यक्रमाला उत्साहाने भाग घेतला याच दिवशी दुपारी ३ वाजता स्नेहसंमेलनाचा मुख्य कार्यक्रम प्रमुख पाटूण नटसत्राट प्रभाकर पणशीकर यांच्या उपस्थितीत पार पडला जवळ जवळ २ तासांच्या आपल्या ओघवत्या भाषणातून स्वतःच्या आयुष्याची वाटचाल, नाटयक्षेत्रातील अनुभव व विकास सांगून पणशीकरांनी विद्यार्थींना मार्गदर्शन केले. या प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. व्ही. तोलगे यांनी महाविद्यालयाच्या कार्याचा आणि यशस्वी वाटचालीचा प्रावता आढावा घेतला

रात्री ७ ना. नवरे लिखित 'धुम्मस', हे नाटक महाविद्यालयाच्या विद्यार्थी विद्यार्थींनी सादर केले. नाटकाचे उद्घाटन संस्थेचे उपाध्यक्ष मा. धोंडीराम कदम यांचे शुभहस्ते झाले.

शुक्रवारी दि. १६ जानेवारी रोजी 'आरुपोपहार' व शोला पागोटे हे कार्यक्रम दूपारी ४ वाजता घेण्यात आले. शोलापागोटे हा बहारदार कार्यक्रम महाविद्यालयाच्या मराठी विभागाचे प्रमुख प्रा. बी. बी. देशमुख यांच्या अध्यक्षते खाली चांगल्या तऱ्हेने पार पडला. रामोळी प्रदर्शन, फॅन्सी ड्रेस आणि शोलापागोटे या कार्यक्रमातील यशस्वी स्पर्धकाना प्रा. देशमुख यांचे हस्ते बक्षिसे देण्यात आली रात्री ९ वाजता विद्यार्थी विद्यार्थींनी ती 'विविध गूणदर्शन, ही मनोरंजनाचा बहारदार कार्यक्रम सादर केला.

हे संमेलन पार पाडण्यासाठी, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. डी. व्ही. तोलगे यांचे अनमोल मार्गदर्शन, उर्चाधिकारी सगितीचा वेळोवेळी मिळालेला सल्ला यांचा उपयोग झाला.

सर्व प्राध्यापकांचे विप्रेषतः सर्व समिती प्रमुखांचे सहकार्य जो. एम. धनजय देसाई य. आर. खलीम जावेद विद्यार्थी विद्यार्थींनी प्रतिनिधी यांचे सहकार्य मिळाले.

ज्युनिअर कॉलेज वार्षिक क्रीडा अहवाल सन १९८६-८७

क्रीडा क्षेत्रात आमच्या खेळाडूंनी नेत्रदीपक नैपुण्य दाखविलेले असून आमच्या महाविद्यालयाला अनेक क्रीडा स्पर्धांमध्ये शुभश मिळवून दिले. गडहिंग्लज तालुका पातळीवर अनेक स्पर्धांमध्ये नंबर मिळवून गडहिंग्लज तालुका पातळीवर अनेक बॅम्पियन शिक्स मिळवून त्यामध्ये खालील खेळाडूंनी नेत्रदीपक सुवर्ण संपादन करून महाविद्यालयाची परंपरा जतन करून वृद्धिंगत केली.

१) कबड्डी :

सतत दोन वर्षे गडहिंग्लज तालुका पातळीवरली पहिला क्रमांक पटकावून कोल्हापूर, पन्हाळा तालुका, कागल तालुका, आजरा तालुका, यांना पराभूत करून करून सेमी फायनल पर्यंत चांगलीच मजल मारली यामध्ये एम्. आर. आगा, श्री बी. ए. खताडे व श्री आर. डी. हजारें यांचा प्रेक्षणीय खेळ झाला. श्री एम. आर. आगा यांची कोल्हापूर येथे झालेल्या महाराष्ट्र राज्य कुमार गट मुले कबड्डी स्पर्धेसाठी निवड झाली. कबड्डी संघामध्ये पुढील विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. १. श्री एम. आर. आगा २. श्री बी. ए. रक्ताडे ३. श्री आर. डी. हजारें ४. श्री एम. टी. पोटे ५. श्री आय. एम. चांद ६. श्री एम. एस. पाटील ७. श्री डी. बी. कडकर ८. श्री डी. बी. बर्गे ९. श्री आर. ए. पाटील १०. श्री ए. आर. रेडकर.

२) व्हॉलीबॉल :

गडहिंग्लज येथे झालेल्या शालेय व्हॉलीबॉल क्रीडा स्पर्धे मध्ये प्रथम क्रमांक पटकाविला तसेच कोल्हापूर येथे आजरा तालुका व राधानगरी तालुका यांना हरविले व्हॉलीबॉल मध्ये धनाजी शेटके व एम. ए. जाधव यांचा खेळ उत्कृष्ट झाला या स्पर्धेमध्ये पुढील विद्यार्थींनी भाग घेतला. १. श्री डी. एस. शेटके २. श्री एम. ए. जाधव ३. श्री एम. एस. पाटील ४. श्री एम. एस. शिंदे ५. श्री एम. आर. आगा ६. श्री ए. टी. महाडोक ७. श्री एन. एम. कुलकर्णी ८. श्री एस. पी. गुरव ९. श्री एस. बी. डायन्स १०. श्री व्ही. एन. पाटील.

३) हॉकी :

गडहिंग्लज येथे झालेल्या शालेय व्हॉलीबॉल क्रीडा स्पर्धेमध्ये आमच्या ज्युनियर कॉलेज मधील हॉकी खेळाडूंनी द्वितीय क्रमांक पटकाविला या मध्ये भाग घेतलेल्या खेळाडूंची नावे १. श्री एस. के. फुटाणे २. श्री व्ही. डी. चितारी ३. के. बी. चितारी ४. एम. एम. भोजी ५. श्री श्री. एस. एम. निलजो ६. श्री एम. बी. थोरात ७. श्री आर. एन. सुगळीकर ८. श्री. पी. जे. पाटील ९. श्री. एस. टी. सुरंगे १०. श्री एस. पी. गुरव ११. श्री व्ही. जी. मुंगेरी १२. श्री एम. डी. कुलकर्णी १३. श्री ए. एम. पाटील १४. श्री एस. एस. सुरंगे १५. जे. पी. जानवेकर १६. श्री पी. एस. जाधव

सिनियर कॉलेज वार्षिक क्रीडा अहवाल १९८६-८७

श्री बी. ए. रक्ताडे
११० मीटर हाईज प्रथम क्रमांक

श्री एन. एन. कुलकर्णी
उंच उडी द्वितीय क्रमांक
लांब उडी तृतीय क्रमांक
श्री आर. डी. पटंकर
उंच उडी तृतीय क्रमांक

वार्षिक स्नेहसम्मेलन १९८६-८७ क्रीडा स्पर्धा

मुले - श्री. पी. बी. जाधव

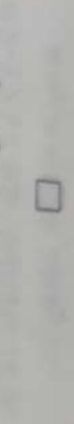
१) वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रिडा स्पर्धे मध्ये सर्वाधिक गुण मिळवून वैयक्तिक मुलांची जनरल चॅम्पियनशिप संपादन केली.

मुली - कु. एस. बी. पोवार

१) वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रीडा स्पर्धे मध्ये सर्वाधिक गुण मिळवून वैयक्तिक मुलींची जनरल चॅम्पियनशिप संपादन केली.

वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रीडा स्पर्धेत सर्वाधिक गुण मिळवून ज्युनियर जनरल चॅम्पियनशिप १२ वी आर्टस या वर्गाने संपादन केली.

श्री. एम्. एस्. सावत
क्रीडा विभाग प्रमुख ज्युनियर

४) फुटबॉल :

गडहिंग्लज येथे झालेल्या १९ वर्षांखालील कै. आप्पासाहेब कोले यांच्या स्मरणार्थ ठेवलेली फुटबॉल टूर्नामेंती सतत दोन वर्षे पटकविली व कै. विठ्ठलनाथ सदाशिव यांच्या स्मरणार्थ ठेवलेला जपक संजय सावेकर, ११ वी कॉसर्स यांना उत्कृष्ट गोल कोपर म्हणून वरुमान मिळाला व गडहिंग्लज तालुका स्पोर्ट्स बॅन्ड सॉकर असोसिएशनने आयोजित करण्यात आलेल्या कै. बाबासाहेब नाईक व कै. तुकाराम शेटके यांचे स्मरणार्थ ठेवलेल्या २१ वर्षांखालील फुटबॉल सामन्यामध्ये आमच्या फुटबॉल संघाने द्वितीय क्रमांक संपादन केला व मॅन ऑफ दि मॅच श्री घनाजी शेटके १२ वी सायन्स यांनी संपादन केला. कोल्हापूर येथे झालेल्या थावसाळी फुटबॉल क्रीडा स्पर्धेत आमच्या फुटबॉल संघाने इंदिरा गांधी हायस्कूल कोल्हापूर, म्यू कॉलेज कोल्हापूर, विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर यांना हरवून सॅमीफायनल पर्यंत मजल मारली या मध्ये भाग घेतलेले खेळाडू १. श्री. डा. एस शेटके २) श्री. जे. पी. जानवेकर ३) श्री. आर. डी. हजार ४) श्री. एम्. टी. पोरे ५) श्री. बी. ए. रक्ताडे ६) श्री. एम्. पी. सावेकर ७) श्री. सी. बी. शेटके ८) श्री. एम्. पी. कंकाडी ९) पी. जे. पाटील १०) श्री. एम्. बी. नाईकवाडे ११) श्री. एम्. एस. गाडोवडर १२) श्री. डी. जी. जोरडे १३) श्री. एम्. जी. वाहिले १४) श्री. पी. एम्. पोरे

६) अॅथलेटिक्स :

गडहिंग्लज येथे झालेल्या हिवाळी क्रीडा स्पर्धेमध्ये आमच्या कॉलेजच्या खेळाडूंनी खालीलप्रमाणे सुयश संपादन केले.

श्री एम्. आर. आगा
गोळा फेक, प्रथम क्रमांक
हॉरोडा फेक, प्रथम क्रमांक
थाळी फेक, द्वितीय क्रमांक

श्री पी. बी. जाधव
१०० मीटर धावणे, प्रथम क्रमांक
४०० मीटर धावणे, प्रथम क्रमांक
२०० मीटर धावणे, द्वितीय क्रमांक

व कोल्हापूर जिल्हा स्तर
१०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक
४०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक
श्री एल्. एम्. सलामबाहे
१५०० मीटर धावणे, द्वितीय क्रमांक
५००० मीटर धावणे, द्वितीय क्रमांक

गडहिंग्लज येथे झालेल्या हिवाळी कुस्ती क्रीडा स्पर्धे मध्ये आमच्या खेळाडूंनी खालील प्रमाणे सुयश संपादन केले.
१) श्री एम्. एम्. मुरगे ४२ किलो गट, प्रथम क्रमांक २) श्री एम्. चव्हाण ५२ किलो कुस्ती गट, प्रथम क्रमांक
३) श्री बी. डी. पाटील ४८ किओ कुस्ती गट, प्रथम क्रमांक ४) श्री बी. ए. रक्ताडे ५४ किलो कुस्ती गट, प्रथम क्रमांक

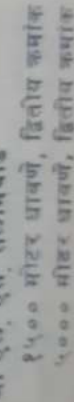
१) वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रिडा स्पर्धे मध्ये सर्वाधिक गुण मिळवून वैयक्तिक मुलांची जनरल चॅम्पियनशिप संपादन केली.

मुली - कु. एस. बी. पोवार

१) वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रीडा स्पर्धे मध्ये सर्वाधिक गुण मिळवून वैयक्तिक मुलींची जनरल चॅम्पियनशिप संपादन केली.

वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रीडा स्पर्धेत सर्वाधिक गुण मिळवून ज्युनियर जनरल चॅम्पियनशिप १२ वी आर्टस या वर्गाने संपादन केली.

श्री. एम्. एस्. सावत
क्रीडा विभाग प्रमुख ज्युनियर

क्रीडा क्षेत्रात आमच्या खेळाडूंनी नेत्रदीपक नैपुण्य दाखविलेले असून कोल्हापूर येथे झालेल्या अॅथलेटिक्स स्पर्धेत क्रीडा स्पर्धेमध्ये सतत पाच वर्षे अॅथलेटिक्सची जनरल चॅम्पियनशिप संपादन केली अनेक क्रीडा क्षेत्रात आमच्या खेळाडूंनी कोल्हापूर झोनल, इंटर झोनल व अखिल भारतीय अंतर विद्यापीठ सामन्यामध्ये उत्कृष्ट कामगिरी करून महाविद्यालयाची उच्च परंपरा जतन केली.

१) फुटबॉल :

कोल्हापूर झोनल फुटबॉल क्रीडा स्पर्धेमध्ये आमच्या कॉलेजच्या फुटबॉल संघाने कॉलेज ऑफ इंजिनियरिंग, कोल्हापूर संघाला पराभूत करून नाईट कॉलेज कोल्हापूर याही संघाला पराभूत केले व सॅमीफायनल पर्यंत मजल मारली व प्रकाश पाटील बी. ए. भाग एक, यांची औरंगाबाद येथे झालेल्या अखिल भारतीय अंतर विद्यापीठ सामन्यासाठी विवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर फुटबॉल संघातून निवड झाली.

२) बुद्धीबळ :

दि. १६ ते १८ ऑगस्ट १९८६ रोजी बुद्धीबळचे सामने कोल्हापूरला झाले या सामन्यामध्ये श्री. ए. एम्. कुलकर्णी यांनी ४ गुण संपादन केले. बी. एस. पाटील यांनी ३ गुण संपादन केले.

श्री. डी. के. गुरव यांनी २ गुण संपादन केले. श्री एस. एस. सावंत यांनी १ गुण संपादन करून बुद्धीवळ मध्ये चांगल्या प्रकारची कामगिरी केली.

३ कबड्डी

कोल्हापूर झोनल सामन्यामध्ये आमच्या कॉलेजच्या खेळाडूंनी डॉ. वाबा-साहेब आंबेडकर कॉलेज पेंठवडगांव या संघाला पराभूत केले. वारणा महाविद्यालय वारणानगर यांना पराभूत करून शहाजी कॉलेज कोल्हापूर या संघागरोबर अत्यंत चुरशीचा खेळ केला व मुलींच्या संघाने शहाजी छ. कॉलेज कोल्हापूर विवेकानंद कॉलेज, इचलकरंजी यांना पराभूत करून सेमी फायनल सामन्यामध्ये अत्यंत चुरशीचा खेळ केला. तसेच नाशिक येथे झालेल्या आखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ सामन्यासाठी शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर तर्फे कु. आर. जी. मोहिते या विद्यार्थींनीची निवड झाली व चंद्रपूर येथे झालेल्या महाराष्ट्र राज्य स्तरावरील महिला कबड्डी क्रीडा स्पर्धेसाठी कु. सुवर्णा ए. पाटील यांची कोल्हापूर विस्थासंघातून निवड झाली.

४ हॉकी

कोल्हापूर झोनलचे सामने २१ व २२ ऑक्टोबर रोजी झाले या सामन्यामध्ये आमच्या कॉलेजच्या संघाने जी. के. जी. कॉलेज कोल्हापूर यांना पराभूत केले व शहाजी कॉलेज, कोल्हापूर या संघाशी अत्यंत चुरशीचा खेळ केला. श्री. आय. ए. अत्तार श्री. एस. जी. खोत श्री. एस. आर. काळे श्री. आर.

जी मोहिते याचा खेळ प्रेक्षणीय झाला.

५) खो खो :

कोल्हापूर झोनल खो खो चे सामने दि. २४ व २५ ऑक्टोबर रोजी झाले या संघामध्ये विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर या संघावरोबर अत्यंत चुरशीचा खेळ केला. श्री. वाय. जी. पाटील श्री. आर. आर. खोराटे यांचा खेळ प्रेक्षणीय झाला.

६) कुस्ती :

कोल्हापूर येथे झालेल्या झोनल कुस्ती स्पर्धेमध्ये श्री. कुरुळे या खेळाडूने चार कुस्त्या जिंकून उपांत्य फेरीपर्यंत चांगल्या कुस्त्या केल्या पुढील वर्षी या खेळाडूकडून फारच चांगल्या प्रकारच्या कुस्त्या होतील अशा फार अपेक्षा आहेत.

७) अथलेटिक्स :

कोल्हापूर झोनल, इंटर झोनल व आखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ सामन्यामध्ये आमचे बरेच विद्यार्थी चमकले व खालील खेळाडूंनी सुयश संपादन केले.

श्री. बी. एल. कुपटे कोल्हापूर झोनल १५०० मीटर धावणे प्रथम क्रमांक ५००० मीटर धावणे प्रथम क्रमांक १०,००० मीटर धावणे प्रथम क्रमांक इंटर झोनल २० किलोमीटर रोड रेत तृतीय क्रमांक. अलाहाबाद येथे झालेल्या आखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ अथलेटिक्स सामन्यासाठी निवड श्री. एन. ए. मांगले, कोल्हापूर झोनल १५०० मीटर धावणे तृतीय क्रमांक श्री. एस. के. घोरपडे कोल्हापूर झोनल

४०० मीटर धावणे हर्डेल्स तृतीय क्रमांक

कु. ए. पी. देसाई कोल्हापूर झोनल १५०० मीटर धावणे प्रथम क्रमांक ८०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक ४०० मीटर धावणे तृतीय क्रमांक कु. आर. जी. मोहिते कोल्हापूर झोनल ४०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक कोल्हापूर जिल्हा महिला क्रीडा स्पर्धा २०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक ४०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक कु. के. बी. मगदूम कोल्हापूर झोनल ३००० मीटर धावणे प्रथम क्रमांक कु. व्ही. आर. हिरेमठ कोल्हापूर जिल्हा महिला क्रीडा स्पर्धा १०० मीटर धावणे तृतीय क्रमांक कु. एस. घोरपडे कोल्हापूर जिल्हा महिला क्रीडा स्पर्धा थाळी फेक द्वितीय क्रमांक कु. बी. डी. यादव कोल्हापूर जिल्हा महिला क्रीडा स्पर्धा भाला फेक तृतीय क्रमांक कोल्हापूर झोनल : ४४१०० मीटर धावणे रिलेरेसमध्ये तृतीय क्रमांक श्री. आर. एस. पाटील श्री. पी. आर. पाटील श्री. पी. जी. देसाई श्री. एन. ए. मांगले श्री. एस. के. घोरपडे कोल्हापूर झोनल ४×४०० मीटर धावणे रिले रेस मुले प्रथम क्रमांक श्री. बी. एल. कुपटे श्री. पी. आर. पाटील श्री. पी. जी. देसाई

श्री. पी. बी. गोरुले श्री. एन. ए. मांगले

कोल्हापूर झोनल ४×४०० मीटर रिले रेस मुली प्रथम क्रमांक कु. एस. एस. साळोबे कु. व्ही. आर. हिरेमठ कु. आर. जी. मोहिते कु. पी. देसाई कु. एस. ए. पाटील

कोल्हापूर ४×१०० मीटर धावणे रिले रेस मुली तृतीय क्रमांक कु. आर. जी. मोहिते कु. ए. पी. देसाई कु. व्ही. आर. हिरेमठ कु. के. बी. मगदूम कु. एस. एस. साळोबे

वार्षिक स्नेहसम्मेलन सन १९८६-८७ क्रीडा स्पर्धा मुले श्री. एन. ए. मांगले वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रीडा स्पर्धेमध्ये सर्वाधिक गुण मिळवून वैयक्तिक मुलांची जनरल चॅम्पियनशिप संपादन केली.

मुली -

कु. आर. जी. मोहिते वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रीडा स्पर्धेमध्ये सर्वाधिक गुण मिळवून वैयक्तिक मुलींची जनरल चॅम्पियनशिप संपादन केली. वार्षिक स्नेहसम्मेलन क्रीडा स्पर्धेत सर्वाधिक गुण मिळवून मिनिपर जनरल चॅम्पियनशिप बी. कॉम भाग दोन या वगनि संपादन केली.

प्रा. नाळे ए. एस. क्रीडा विभाग प्रमुख मिनिपर

परिसंवाद विभाग

मी. प्रचार्य डॉ. डी. व्ही. तोरले यांच्या प्रेरणेने याच वर्षी पहिल्यांदा हा विभाग सुरू करण्यात आला. प्राध्यापक वर्ग व विद्यार्थी यांच्यामध्ये संशोधकवृत्ती वाढीस लागली. विषयांचा अभ्यास व्हावा, तसेच विविध विषयांत चर्चा व विचारविमर्श घडून यावा, हा या उपक्रमाचा हेतू. विद्यार्थ्यांनी शोधनिबंध लिहून प्राध्यापकांच्या मार्गदर्शनासाठी परिसंवाद घडवून आणले. खालील प्राध्यापक परिसंवाद समितीत काम करीत होते.

- प्रा. सा. रा. धनगर (संयोजक)
 प्रा. बी. डी. मुर्गी (विज्ञान)
 प्रा. आर. बी. तेली (वाणिज्य)
 प्रा. एम्. आर. सावंत (कला)
 प्रा. डी. बी. वाठारे (गणित)
 प्रा. बी. जे. देसाई (रसायनशास्त्र)
 प्रा. पी. एम्. मोईट (रसायनशास्त्र)

समाजशास्त्र विभागाचे 'मद्यपान एक समाजिक समस्या' या विषयावर परिसंवाद आहवाला त्यात श्री. जी. आर. मोईलकर बी. ए. २ यांनी शोधनिबंध दाखला. विद्यार्थ्यांनी चर्चा घडवून आणली. वाणिज्य विभागातील प्रा. तेली यांनी 'कामगारांचा व्यवस्थापनातील महत्त्वपूर्ण Worker's Participation in Management या विषयावर परिसंवाद आहवाला त्यात कु. देसाई (बी. कॉम ३) हिचा शोध निबंधाचे वाचन होऊन विद्यार्थ्यांची प्रतिसाद खाली प्र. एन्. आर. सावंत (इंग्रजी) यांनी Life and Liter-

ature, यावर विद्यार्थ्यांचा परिसंवाद आयोजित केला त्यात श्री मठपती, श्री रावण या विद्यार्थ्यांनी शोधनिबंध दाखून महत्त्वपूर्ण उपस्थित प्राचार्य प्राध्यापक व विद्यार्थी यांच्यात या विषयावर उपयुक्त विचार विनिमय घडवून आणला गेला. महाविद्यालयातील विविध विषयांच्या प्राध्यापकांनी आपल्या विषयांच्या विद्यार्थ्यांच्या शोधनिबंध वाचनाचे व परिसंवादाचे आयोजन करावे म्हणून ममिनीने सतत प्रोत्साहन दिले. त्या प्रमाणे वेगवेगळ्या विषयातील विद्यार्थ्यांनी शोधनिबंधाचे वाचन करून परिसंवादात उत्साहपूर्वक भाग घेतला. विज्ञान विभागातील प्राध्यापकांनी विभागांत खालील परिसंवाद/शोधनिबंध वाचनाचे आयोजन केले. बी. एस्सी. भाग तीन या वर्गातील सर्व विद्यार्थी विद्यार्थ्यांनी परिसंवादात उत्साहपूर्वक भाग घेतला प्रा. मुर्गी, प्रा. मोईट, प्रा. देसाई यांनी हा परिसंवाद आयोजित केला.

विभाग प्रमुख
 (प्रा. सा. रा. धनगर)

पदव्युत्तर विभागाचा अहवाल
 गडहिलज, चंद्रगड व आजरा या भागातील विद्यार्थ्यांची पदव्युत्तर शिक्षणाची गरज पूर्ण करण्यासाठी महाविद्यालयाने मराठी-हिंदी व अर्थशास्त्र-समाजशास्त्र विषयांचे पदव्युत्तर शिक्षणाचे केंद्र सुरू केलेले आहे. व्यवसाय करून पदव्युत्तर शिक्षण विद्यार्थ्यांना घेता यावे यासाठी वरिष्ठ सहाय्यी ल्याचे

विषय शिकविले जाताना, तज्ज्ञ व अनुभवी प्राध्यापकांचे मार्गदर्शन लाभत असल्याने बहुसंख्य विद्यार्थी पदव्युत्तर शिक्षणाचा लाभ घेत आहेत.

पदव्युत्तर विभाग प्रमुख
 (प्रा. गजेन्द्रगड व्ही. एन.)
 वसतीगृह

सन १९८६-६७ सालासाठी निष्ठापणकर विलंडिंग व मक्की विल्डींग, अशा दोन इमारती महाविद्यालयाने भाड्याने घेऊन विद्यार्थी वसतीगृहाची व्यवस्था केलेली आहे या दोन्हीही इमारती सर्व साधीनी युक्त आहेत. ना नफा ना तोटा या तत्त्वावर हे वसतीगृह महाविद्यालयातर्फे चालविलेले आहे वसतीगृहामध्ये वसतीम विद्यार्थ्यांची फक्त राहण्याची व्यवस्था केलेली आहे. वसतीगृहामध्ये दुय्यार गरीब व फारच दुरवस्थेचे विद्यार्थ्यांना वसतीगृहात प्रवेश दिला जातो आतापर्यंत तरी वसतीगृहामध्ये राहणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा निकाल १००% आहे. याही विषयी याच निकालाची आपेक्षा व्यक्त करतो. यावर्षी कुलकर्णी ए. आर. व कांबळे या विद्यार्थ्यांनी वसतीगृह विद्यार्थी प्रतिनिधी म्हणून फारच चांगले काम केले. वसतीगृहाबाबत विद्यार्थ्यांच्या मनात एक खंत निर्माण होते ती म्हणजे राहण दुसऱ्याच्या, भाड्याच्या इमारतीत आहेत. याऐवजी स्वतःच्या मालकीच्या इमारतीत राहण्याचे स्वप्न आहे. पाहू ते केव्हा पूर्ण होते?

वसतीगृह प्रमुख
 (प्रा. कांबळे ए. एस.)
 संभालक

अहवाल सालात एकूण १०२० इतकी

व रु. २४०८७-१५ इतक्या किमतीची प्रयत्न करण्यात आली आहे. याला-यात येणाऱ्या नियतकालिकांची सख्या महत्त्वपूर्ण आहे. वार्षिक वर्गणीतही वाढ झाली आहे.

अहवाल सालात मा. रावसाहेब किर्लोस्कर यांचे कडून दोन हजार रूपये किमतीची १११ - पुस्तके ग्रंथालयास देणारी दाखल मिळाली आहेत. त्यातून २१ विद्यार्थी विद्यार्थ्यांनी वार्षिक रावसाहेब पुस्तक संघ दिले आहेत. तसेच ६०% पेक्षा अधिक गुण असणाऱ्या एकूण १०७ विद्यार्थी विद्यार्थ्यांनी पुस्तक संघ देण्यात आले आहेत. या खेरीज खेळ कला इत्यादी क्षेत्रांत नैपुण्य मिळविणाऱ्या विद्यार्थी विद्यार्थ्यांनीही पुस्तक संघ देण्यात आले आहेत.

ग्रंथालयात कामकाज सुलभ करू शकू शकून ग्रंथालय समिती प्राध्यापकवर्ग विसर्कार सेवक व विद्यार्थी सर्व घटक परस्पर सहकाराने वागत असतात. मा सर्व घटकांचे आभार.

दृष्टीक्षेपात ग्रंथालय

एकूण ग्रंथ सख्या - २४१५४
 एकूण किंमत - २,७१,४६३-५८
 नियत कालिकांची सख्या ५२
 वार्षिक वर्गणी - रु. ३५००
 सदस्य ग्रंथ सख्या - ५००

ग्रंथालयात कामकाज वेळी

सकाळी ८-३० ते १२३० व दुपारी ४ ते ६
 अभ्यासिका : सकाळी ८-३० ते रात्री १२ पर्यंत

ग्रंथपाल टी. ए. पाटील

हार्दिक शुभेच्छा !

डॉ. आर. एम्. भोगणे संचलित

श्री दत्त वनौषधी संशोधन व सेवा भुवन, भडगांव

ता. गडहिंगलज जि. कोल्हापूर

असाध्य रोगपीडिताना एक सुवर्ण संधी !

जीवनात निरनिराळ्या व्याधीनी त्रस्त झालेल्यांनी एकदा अवश्य भेट द्यावी!!

स्वास्थ्यपूर्ण जीवनात पुनश्च रममाण व्हावे!!!

कोल्हापूर-बेळगाव सीमा परिसरांतील एकमेव वैशिष्ट्यपूर्ण संस्था

वाताचे विकार, कावीळ, मुत्ररोग, मूळव्याध, पित्तरोग, रक्तदोष, स्त्रियांच्या सर्व तक्रारी, अर्धांगवात, उदररोग अल्सर इ. रोगांवर रामबाण उपचार केले जातात.

एक वेळा संबंधितानी अवश्य भेट द्यावी.

हार्दिक शुभेच्छा !

श्री सिद्धेश्वर सहकारी दूधव्यावसायिक संस्था, चन्नेकुपी

ता. गड. जि. कोल्हापूर

सभासद - १४८ वार्षिक उलाढाल १५ लाख ५० हजार

कोल्हापूर दूध संघास जास्तीतजास्त दूध पुरवल्याबद्दल पुरस्कार विजेती संस्था

दिनकरराव बाबाजी मांडेकर

व्हा चेअरमन

महादेवराव भैरु पाटील

चेअरमन

बंडोपत बाबूराव आचरे

सेक्रेटरी

आणि संचालक मंडळ

हार्दिक शुभेच्छा !

श्री महालक्ष्मी अॅग्री इंडस्ट्रीज्

नेसरी, ता. गडहिंगलज जि. कोल्हापूर

हादिक शुभेच्छा

महालक्ष्मी हॉटेल

शिवाजी रोड, गडहिंग्लज

सर्व प्रकारचे फराळाचे जेवण,
शुद्ध शाकाहारी जेवण व चहा कॉफी
मिळणेचे एकमेव ठिकाण

हादिक शुभेच्छा

गंगा ऑईल मिल

नांगनूर, ता. गडहिंग्लज फोन : १९९

अस्सल शेंगदाण्यापासून सर्वोत्कृष्ट प्रतीचे,
तेल व पेंड तयार केली जाते,

अत्यंत वाजवी दरांत तेल व पेंड मिळण्याचे
एकमेव विश्वसनीय ठिकाण

प्रो.प्रा. श्री. शिवाजीराव शंकरराव मोकाशी

हादिक शुभेच्छा

मे विनायक टाईल्स

भडगांव रोड, गडहिंग्लज

भाबंल मोशॅक टाईल्स, काँक्रीट गडसं
आणि ग्रील्स चे उत्पादक

ग्लेझ टाईल्स मंगलोरी कोले रफ
किंवा फिनीश शहाबादी फरशीचे व्यापारी

हादिक शुभेच्छा

मेसर्स मेघना मेडिकल्स

महागांव

सर्व प्रकारची
औषधे मिळण्याचे विश्वसनीय ठिकाण

प्रो.प्रा. नरेंद्र हरळीकर

महाविद्यालयाच्या विविध विद्याशाखा

तृतीय वर्ष, मराठी

तृतीय वर्ष, हिंदी

तृतीय वर्ष, इंग्रजी

तृतीय वर्ष, राज्यशास्त्र

तृतीय वर्ष, समाजशास्त्र

तृतीय वर्ष, अर्थशास्त्र

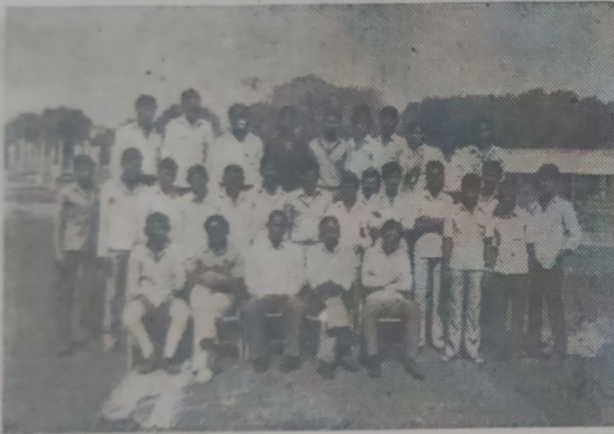
महाविद्यालयाच्या विविध विद्याशाखा

तृतीय वर्ष, ग्रामीण अर्थव्यवस्था आणि सहकार

तृतीय वर्ष, औद्योगिक व्यवस्थापन

तृतीय वर्ष, अकॉटन्सी

तृतीय वर्ष, रसायनशास्त्र

तृतीय वर्ष, फिजिक्स

एम. ए. मराठी-हिंदी

एम. ए. अर्थशास्त्र-समाजशास्त्र

संकेश्वर साखर कारखान्याने दिलेला चेक,
संस्थेचे उपाध्यक्ष, मा. डी. एम. कदम
यांना देत असताना गदग मठाचे स्वामी
तोटल सिर्धालिंगेश्वर महास्वामीजी

प्रा. ए. एस्. नाळे
यांना सन्माननीय
M. P. Ed पदवी मिळाली !

अभिनंदन!

श्री. पाटील एस्. डी.
(तृतीय वर्ष, वाणिज्य)

सिनिअर अंडर ऑफिसर

महाराष्ट्रातील बेस्ट कॅडेट
म्हणून निवड !

कर्मवीर वि. रा. शिंदे, वक्तृत्व स्पर्धेचा
पारितोषिक वितरण समारंभ

विविध

उपक्रम,

कार्यक्रम

भित्तीपत्रक 'शिवायन' चे उद्घाटन करीत असताना
कथाकथनकार श्री. शंकर खंडू पाटील

कथाकथन करीत असताना
श्री. शंकर खंडू पाटील

विद्यार्थी प्रतिनिधी समारंभ
विशेष उपस्थित कथाकार वामन होवळ

प्लॅनिंग फोरम च्या उद्घाटन प्रसंगी ध्याख्यान
देत असताना प्रा. डी. यु. पवार

आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिनानिमित्त प्रौढ आणि
निरंतर शिक्षण व विस्तार कार्य विभागातर्फे स्पर्धा

हादिक शुभेच्छा!

महाराष्ट्र एस. टी. कॅटीन
गडहिंगलज

गडहिंगलज शहरातील एकमेव उत्कृष्ट हॉटेल
उत्तम फराळ, चहा आणि कॉफीसाठी प्रसिद्ध

प्रॉ. इंगळे बंधू (कावशीकर)

हादिक शुभेच्छा!

मे. पाटणे ब्रदर्स
गडहिंगलज

शाखा - १

फोन नं. २३५

मे पाटणे केरोसीन
किराणा. भुसारी

महागांव २

फोन नं ३९

प्रॉ. पाटणे ब्रदर्स (गडहिंगलज)

गडहिंगलज कृषि उत्पन्न बाजार समिती गडहिंगलज जि.कोल्हापूर

स्थापना - १५-११-१९४७

फोन नं. १७

‘शेतकऱ्यांची उन्नती हीच राष्ट्राची उन्नती’

बंदीस्त बाजार आवार, शेतकरी निवास, दुकानगळे, जनावरांचे शेड, वीज पाण्याची व्यवस्था

- बाजार समितीचे वैशिष्टे -

समितीच्या नियंत्रणाखाली शेती नियमित मालाची उघड लिलावाने विक्री, वजन,
हिशोब. बाबीवर आडत. हमाली व सोलाईचे अधिकृत दर माल विक्री साठी
प्रतवारी योजना

रा. तु. पाटील
सचिव

बा. गु. पाटील
उपसभापती

रा. बा. कित्तुरकर
सभापती

With Best Compliment From :

SUN COLOUR SERVICE

&

PHOTOCRAFTS

Rani Laxmibai Road, Gadhighlaj

Prop ; M. R. Chavan

हार्दिक शुभेच्छा !

श्री ब्रह्मादेव सह दूध उत्पादक संस्था मर्या.

उंबरवाडी ता. गडहिंग्लज

सेक्रेटरी

बेभरमन

पभाकर बा. गोरुले.

श्री शिवाजीराव गोकाककर

उत्तम व वक्तशीर धुलाई व इस्त्रीसाठी

श्री राम लाँड्री महागांव

शाखा - हरळी साखर कारखाना

प्रो. एम. आर. पोवार

दिपक रेस्टॉरंट

महागांव ता. गडहिंग्लज

प्रो. अशीक शेटके

प्रिया वरतू भांडार महागांव

किराणा भुत्तारी, स्टेशनरी मालाचे व्यापारी

प्रो. अमरसिंग जयसिंगराव देसाई

विजयानंद हॉटेल

महागांव

उत्तम चहा फराळासाठी नावाजलेले हॉटेल

प्रो. दत्ताजीराव रामचंद्र आसवले

□ श्री. महादेव पाटील

पोलीस पाटील, महागांव

अध्यक्ष

क्रांती क्रिकेट क्लब

महागांव

श्री. वसवराज पाटील

पोलीस पाटील

उंबरवाडी

★ हॉटेल गोकुळ, महागांव

उत्कृष्ट चहा, भजी, पुरी भाजी, बर्फी मिसळसाठी

नावाजलेले

प्रो पांडुरंग पाटील (गजरगांवकर)

हांबाडीतील एक नवीन प्रकल्प

प्रकाश पोल्ट्री फॉर्म

हांबाडी ता. आजरा

प्रो. प्रकाश रा. शिवडकर

शारदा प्रिंटींग प्रेस

महागांव

येथे सर्व प्रकारची स्टेशनरी छपाई, बार्पाइंग

योग्य दरात मिळेल

प्रोप्रा, भैरू माने

आजरा

श्री दत्त ट्रेडर्स

चहाचे व्यापारी

गडहिंग्लज (जि. कोल्हापूर)

प्रोप्रा. सुरेश देशपांडे

श्री महालक्ष्मी स्वीट फरसाना व दुध सेंटर

गडहिंग्लज

कीणत्याही प्रकारच्या आर्डर्स स्विकारू

सुपर टेलर्स

आमचेकडे सर्वप्रकारचे अद्यावत फॅशनचे कपडे
वेळत शिवून मिळतील

स्टार वॉच कंपनी

मेनरोड गडहिंग्लज

आमचेकडे सर्वप्रकारची घड्याळे

दुरुस्ती, विक्री केली जातात

मे. तिराप्पा निजाप्पा झोंड

जनरल मर्चंट गडहिंग्लज - ४१६२०२

(जि. कोल्हापूर)

विशाल ड्रेसेस

गडहिंग्लज ४१६२०२, कोल्हापूर

दिलिप देसाई
११ वीं कक्षा

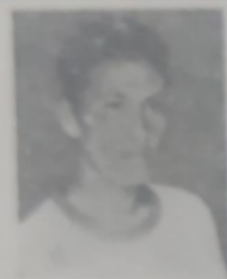
दिलिप पाटील
११ वीं कक्षा

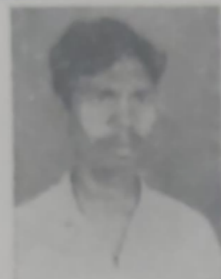
अनंत कुलकर्णी
११ वीं कक्षा

वी. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

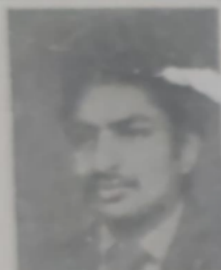
डी. टी. पाटील
११ वीं कक्षा

मधु दिंडे
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

वी. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

डी. डी. देसाई
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

मधु दिंडे
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

व्हा. एम्. पाटील
११ वीं कक्षा

वर्गप्रतिनिधी

